

ISSN 2351-6062

Socialinė sveikata

Social health

2014 Nr.1

Redaktorių kolegija (Editorial Board)

Vyriausioji redaktorė (Editor-in-Chief)

Dr. Ženija Truskovska

Rēzeknės aukštoji mokykla
Asmenybės socializacijos tyrimų institutas
Latvijos socialinių pedagogų federacija
Rezekne Higher Education Institution, Latvia
Personality Socialization Research Institute
Federation of Social Pedagogues Latvia

Vyriausiosios redaktorės pavaduotoja (Deputy Editor-in-Chief)

Doc. Danguolė Šakalytė

Utenos kolegija
Utena College, Lithuania

Nariai (Editors):

Loreta Blaževičienė

M. Romerio universitetas
Psichosocialinės onkologijos asociacija
Mykolas Romeris University, Lithuania
Association of Psychosocial Oncology

Dr. Remigijus Bubnys

Šiaulių valstybinė kolegija
Socialinio tyrėjo mokyklos asociacija
Šiauliai State College, Lithuania
Association of Social Researcher School

Dr. Raimundas Čepukas

Utenos kolegija
Utena College, Lithuania

PhD. Antonina Dashkina

Rusijos socialinių pedagogų ir socialinių darbuotojų sąjunga
Tarptautinių nevyriausybinų organizacijų konferencija prie Europos Tarybos
Russian Union of Social Pedagogues and Social Workers, Russia
Conference of INGOs of the Council of Europe

Dr. Daiva Kriukelytė

Lietuvos sveikatos mokslų universitetas
Utenos kolegija
Lithuanian University of Health Sciences, Lithuania
Utena College

Dr. Ewa Krzyżak-Szymańska

Katowice aukštoji ekonomikos mokykla
Katowice School of Economics, Poland

Edmundas Vaitiekus

Utenos kolegija

Lietuvos socialinių darbuotojų asociacija

Utena College, Lithuania

Lituanian Association of Social Workers

Redakcijos adresas (Address):

S.Daukanto g. 16

LT-28242 Utena, Lithuania

El. paštas (e-mail): info@socialinisdarbas.lt

Tel., faksas (Phone, fax): +370-699-12544; +370-45-500511

Leidinio tinklalapis (Home page)

<http://www.socialinisdarbas.lt/socialhealth>

© VšĮ Reabilitacijos technika, 2014

Ižanginis žodis

Gerbiami skaitytojai,

*Diena be mokslo – tuščiai praleista diena.
Tiek daug yra ko mokytis ir tiek mažai turime tam laiko.
Albertas Einšteinas*

Pristatome pirmąjį žurnalo „Socialinė sveikata“ numerį. Šis leidinys – tai puiki priemonė diskusijoms taikomųjų tyrimų temomis socialinės sveikatos srityje tarp dėstytojų, studentų ir praktikų. Leidinio straipsniais siekiama priminti, kad tyrinėjimai yra vienas iš svarbiausių teorijos ir praktikos plėtojimo uždavinių, nes mokslinė literatūra – tai mokslo kūnas, siela ir protas. Būtent literatūra leidžia kaupti mokslo žinias, istoriją, teorijas ir sampratas bei darbo priemones (metodus), tik jos dėka jie išlieka.

Žurnale publikuojami straipsniai susiję su visuomenės sveikata, socialiniu darbu, slauga ir burnos priežiūra. *Tai originalūs, kituose leidiniuose neskelbti Lietuvos ir užsienio autorių straipsniai, kurie reprezentuoja autorių atliktų tyrimų rezultatus, analizuojamas teorines ir praktines problemas ir jų sprendimo būdus.* Siekiant užtikrinti publikuojamų straipsnių kokybę, leidinyje publikuojami redakcinės kolegijos atrinkti ir recenzuoti tos srities mokslininkų ar specialistų straipsniai.

Tikėdami šio leidinio sėkmingumu, manome, kad jis prisidės prie mokslinių taikomųjų tyrimų plėtros ir norime paskatinti ne tik dėstytojus, bet ir praktikus bei studentus – jaunuosius mokslininkus rengti publikacijas savo atliktų tyrimų pagrindu. Tikimės šio leidinio tęstinumo, periodiškumo ir prieinamumo.

Redaktorių kolegija

Turinys

PONO – VERGO DIALEKTIKA. Zita Ruzgienė	6
PAŽANGIOS SLAUGOS KLINIKINĖS KOMPETENCIJOS VERTINIMAS PAGAL PROFESIJĄ APIBŪDINANČIUS ĮGŪDŽIUS. Danguolė Šakalytė, Egidijus Gečiauskas, dr. Daiva Kriukelytė.....	19
MENINĖ RAIŠKA – VIENA SVARBIAUSIŲ ŽMOGIŠKOSIOS ESMĖS PAIEŠKOS PRIELAUDŲ. Laima Kriukelienė	28
MARIJAMPOLĖS KOLEGIJOS STUDENTŲ KARJEROS UGDYMO KOMPETENCIJŲ RAIŠKOS GALIMYBĖS. Audronė Putauskienė.....	35
ELEKTRONINIŲ PATYČIŲ SITUACIJOS X MOKYKLOJE ANALIZĖ PAGALBOS MOKSLEIVIUI ASPEKTU. Aistė Kaškevičienė, Zita Ribokienė.....	42
TĖVO NEBUVIMO ŠEIMOJE ĮTAKA VAIKO GYVENIMUI. Lidija Kondrašovienė, Žydra Kuprėnaitė, Ramunė Ubeikienė	54
SUPERVIZIJOS TAIKYMAS SOCIALINIO DARBO IR SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS STUDIJŲ PRAKTIKOJE. Iliuminata Gaigalaitė	58
PAGALBA ŠEIMOMS, NEGALINČIOMS SUSILAUKTI VAIKŲ. Edmundas Vaitiekus, Deimantė Talačkienė.....	62
UTENOS KOLEGIJOS SOCIALINIO DARBO STUDIJŲ PROGRAMOS STUDENTŲ DALYVAVIMAS SAVANORIŠKOJE VEIKLOJE. Iliuminata Gaigalaitė	69
KONSULTAVIMAS SOCIALINIAME DARBE: KONSULTAVIMO SOCIALINĖS GLOBOS NAMUOSE POREIKIS IR GALIMYBĖS. Zita Ribokienė, Kristina Kučytė	76
EMPATHY AS A CRITERION FOR SOCIALLY EMOTIONAL UPBRINGING. Dr. Inta Čamane	85
REIKALAVIMAI PUBLIKUOJAMIEMS MOKSLO TAIKOMIESIEMS DARBAMS ŽURNALE „SOCIALINĖ SVEIKATA“	91

PONO – VERGO DIALEKTIKA

Zita Ruzgienė
Utenos kolegija

Santrauka

Žmogus yra visuomeninė būtybė, susieta su kitais. Mano egzistavimas absoliučiai priklausomas nuo gebėjimo save sutapatinti su *kitu*, taip suvokiant savo kitoniškumą *kito* atžvilgiu. Ir atvirkščiai. Nagrinėjant *aš* santykį su *kitu*, filosofijoje atsiranda dvi pozicijos: pirmoji teigia, kad *aš* negali jausti kaip *kitas*. Jei jaustų kaip *kitas*, tai reikštų, kad *kitas* nebėra *kitas*, išnyktų kitybė. Antroji pozicija teigia, kad apskritai yra negalimas sutapimas su *kitu*. *Aš* nepajėgus suvokti, suprasti *kito*, nes *aš* yra uždarytas savyje. Tuo tarpu fenomenologinė *kito* samprata tampa lyg ir tarpininke tarp šių dviejų nesuderinamų pozicijų. Fenomenologijoje *kitas* yra kitoks, o *aš* neturi susitapatinti. Čia lyg ir išsprendžiama įtampa tarp *aš* ir *kito*. Išlaikoma skirtybė. Tai, kad išlieka skirtybė, nereiškia, kad santykis tarp *aš* ir *kito* tampa neįmanomas.

Reikšminiai žodžiai: *aš*, *kitas*, *ponas* - vergas, dialektika, fenomenologija, laisvė, būtis-su, būtis-sau, būtis-pasaulyje, Darbas, Kova.

Įvadas

Tyrimo problema. Kito asmens problema turi galias šaknis filosofinėje tradicijoje. Tačiau iki pat XIX amžiaus klausimas apie *kitą* žmogų mažai kuo skyrėsi nuo klausimo apie save, „*aš*“ arba *ego*. Georgės Vilhelmas Friedrichas Hegelis (1770 – 1831), pasinaudojęs J. G. Fichte's įžvalga apie *Kitą* kaip paneigtą „*aš* pats,“ santykį su *kitu* atskleidžia kaip abipusio neigimo santykį ir aprašo jį kaip „pono“ ir „vergo“ kovą.

Prancūzų egzistencialistas Jeanas – Paulis Sartre'as (1905 – 1980), iš G. Hegelio pasiskolinęs sąmonės ir būties dialektinę sąrangą, nuo jo atsiriboja, priartėja prie M. Heideggerio ir teigia, kad sąmonė priklauso konkrečiam asmeniui. Vadinasi, sąmonė nėra abstraktus tapatybės sau santykis. Santykis su *kitu* asmeniu yra būties santykis su *kita* būtimi. Kitas J.-P. Sartre'o mąstyme yra atskleidžiamas kaip mano priešas ir mano konkurentas, o „*aš*“ ir *kito* santykio esmė – konfliktas.

Siekdama detaliau atskleisti pono – vergo dialektikos problemškumą, naudojuosi A. Kojève'o pateikta G. Hegelio pono – vergo interpretacija.¹

Tyrimo problematiškumą sudaro tai, kad aukščiau minėtieji autoriai atstovauja skirtingoms filosofinėms kryptims, todėl nevienodai sprendžia „*aš*“ ir *Kito* santykio problemą. Kita vertus, jų kūryboje galima atrasti ir tai, kas juos vienija.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti „*aš*“ ir *Kito* asmens santykio problemos raidą, remiantis G. Hegelio, J.-P. Sartre'o ir A. Kojève'o veikalais. Bandysiu atsakyti: Ką renkasi J.-P. Sartre'as: priešybių priešpriešą ar skirtingų pusių tarpusavio priklausomybę? Kiek svarbi G. Hegelio laisvės samprata sprendžiant tradicinę filosofinę laisvės problemą? Kodėl *man* būtinai reikalingas *Kitas*? Ar tikrai nėra manęs be *kito*?

Straipsnio objektas – pono – vergo dialektika.

Rengiant straipsnį buvo taikyti mokslinės literatūros ir kitų šaltinių analizės, lyginamasis ir apibendrinamasis metodai.

G. Hegelis: dviejų abstrakčių subjektų sandūra

Valios laisvė – svarbiausia G. Hegelio etikos problema. Jo nuomone, dvasia yra laisva todėl, kad ji yra nepriklausoma nuo *kito* ir pasilieka kitame pačia savimi. Vokiečių klasikinės filosofijos atstovas laisvę supranta kaip absoliuto laisvę plėtotis iš savęs ir į save. Anot M. A. Kisselio, laisvė G. Hegeliui yra ypatingas mąstymo būdas, įjungtas į bendrą pažinimo procesą. Jis kritikavo tuos mąstytojus, kurie nagrinėjo mąstymą ir žmogaus valios laisvę kaip du atskirus ir vienas nuo *kito*

¹ Кожев А. (1998). Идея смерти в философии Гегеля. Москва: Прогресс – Традиция

atsietus žmogaus sugebėjimus. Pasak G. Hegelio, mąstymas ir laisvė neatskiriamos, viena kitą persmelkiančios teorinės ir praktinės žmogaus intelekto pusės. G. Hegelis mano, kad žmogus turi valios laisvę tik todėl, kad pažintinis mąstymas aiškiai parodo jam, ko trokšti ir kaip veikti, kad siekiamybė būtų pasiekta. Filosofas buvo užsibrėžęs uždavinį „išskirti atskirybę iki visuotinybės, pašalinti šias dvi priešybes per jų susiliejamą“² skirtingai nuo I. Kanto, teigusio, kad moralumas yra atskirybės pajungimas visuotinybei. Būtent čia ir užsimezga G. Hegelio dialektika, kurios šaknys glūdi etikoje.

A. MacIntyre, kalbėdamas apie G. Hegelio laisvės sampratą, teigia, kad individas pasineria į jam įprastą vaidmenį. Tokioje visuomenėje klausimai: ką man daryti, kaip man gyventi? – nekylo. Tokie klausimai atsiranda tada, „kai per savo santykius su kitais žmonėmis aš suvokių savo kaip asmens statusą atskirai nuo vaidmenų, kuriuos atlieku“³. Kai individų savimonė realizuojama pagal socialinius vaidmenis, pagrindinį vaidmenį ima vaidinti Pono ir Vergo santykiai. Iš pradžių Ponas šiuose santykiuose įsivaizduoja esąs vienintelis pilnos savimonės žmogus, o savo Vergą jis siekia sumenkinti iki daikto lygmens.

G. Hegelis, aiškindamas Pono ir Vergo sąvokas, rašo, jog betarpiškoje savimonėje paprastas „Aš“ yra absoliutus objektas, kuris mums arba savyje vis dėl to yra absoliutus tarpininkavimas ir kaip esmingą momentą apima tvarų savarankiškumą. Paprasto vienio išskaidymas yra pirmojo patyrimo rezultatas: „tuo patyrimu nustatoma grynoji savimonė ir sąmonė, kuri nėra tik sau, o yra kitai sąmonei, t. y. ji yra kaip *estinti* sąmonė daiktiškumo pavidalu.“⁴ Čia abu momentai yra esmingi, kadangi iš pradžių yra nelygūs ir prieštaraujantys, o jų refleksija į vienį dar nepasireiškusi, tai jie esti kaip du priešingi sąmonės pavidalai: „vienas yra savarankiška sąmonė, kuriai būtis-sau yra esmė, kitas – nesavarankiška sąmonė, kuriai esmė yra gyvenimas ar būtis „kitam“ – pirmoji yra *ponas*, antroji – *vergas*.“⁵

G. Hegelio ponas yra „*sau estinti sąmonė <...>*, kuri yra susijusi su savimi per *kitą* sąmonę – sąmonę, kurios esmė apima tai, kad ji sintezuota su savarankiška *būtimi* arba su daiktiškumu apskritai.“⁶ Ponas santykiauja su abiem momentais – su *daiktu* kaip tokiu ir su ta sąmone, kuriai daiktiškumas yra esmingas. „Ponas santykiauja *su vergu tarpiškai – per savarankišką būtį*, nes toji būtis ir laiko vergą.“⁷ Ji yra tarsi grandinė, nuo kurios vergas negalėjo abstrahuotis kovodamas. Todėl G. Hegelis teigia, kad vergo, kuris yra nesavarankiškas, savarankiškumas slypi daiktiškume.

Tuo tarpu ponas viešpatauja šiai būčiai, nes jis kovoje įrodė, kad toji būtis jam yra tik negatyvus dalykas. Kadangi jis viešpatauja tai būčiai, o toji būtis savo ruožtu viešpatauja „kitam“ (vergui), tai „galiausiai ponas palenkia sau tą „kitą.“⁸ Tokiu pat būdu ponas santykiauja *su daiktu per vergą, tarpiškai*. Koks gi vergo santykis su daiktu? G. Hegelis teigia, kad kaip savimonė vergas apskritai santykiauja su daiktu irgi negatyviai ir jį įveikia, tačiau kartu daiktas jam yra savarankiškas, ir todėl jis negali su daiktu susidoroti jį neigdamas tiek, kad sunaikintų. Daiktą vergas tik *perdirba*. Ponui, priešingai, „dėl šio tarpininkavimo *betarpiškas* santykis tampa gryna negacija arba *vartojimu*.“⁹

Kaip vyksta šis procesas? Iš pradžių žmogus tik stebi objektą, kontempliuoja. Jis tarsi užmiršta pats save. Tačiau išalkus ar ištroškus, t. y. pabudus troškimams, žmogus tampa savimoniu, o buvęs kontempliacijos objektas tampa daiktu. Toliau vyksta veikla, pasak G. Hegelio, kuri ir yra „tikroji žmogaus būtis.“ Objektas suvartojamas ir tokiu būdu pakeičiamas.

A. Šliogerio požiūriu, žmogui nuolat snūduriuoja naikinimo pabaisos. Savo ruožtu „naikinimo sindromas sustiprėja kaip tik tada, kai žmogus praranda pasaulio konkretybę, kai jis atitrūksta nuo juslinės *artumos*, nuo pačių daiktų juslinio sodrumo ir niekuo nepakeičiamos jų akivaizdžios būties bei tikrovės, kai jis tarsi atbloškiamas į grynąją sąmonę.“¹⁰ Stiprus žmogus, t. y. ponas – tik vartoja

² Gulyga. A. (1984). Hegelis. Vilnius: Mintis. P. 31

³ MacIntyre A. (2000). Trumpa etikos istorija. Vilnius: Charibdė. P. 183

⁴ Hegel G. W. F. (1997). Dvasios fenomenologija. Vilnius: Pradai. P. 159

⁵ Ten pat. P. 159

⁶ Ten pat. P. 159

⁷ Ten pat. P. 160

⁸ Ten pat. P. 160

⁹ Ten pat. P. 160

¹⁰ Hegel G. W. F. (1997). Dvasios fenomenologija. Vilnius: Pradai. P. 160

ir, vadinasi, naikina. Kuo stipresnis žmogus, tuo didesnis vartotojas. Kiekvieno žmogaus troškimas yra tapti stipriam. Tačiau kartu su šiuo siekiu stiprėja ir „žmogaus esmių esmę išreiškiantis geidulys, naikinimo geidulys.“¹¹ A. Šliogeris, interpretuodamas Hegelį, rašo, kad tokiu būdu galima ne tik naikinti, bet ir *susinaikinti*, nes „bet koks aktas ir besaikis kitabūties naikinimas yra ir savinaika, nes, akiai naikinant Kitą, grįžtama į savasties niekybę ir į savastyje žiojinčią Niekio pragarmę.“¹²

Ponas randa pasitenkinimą susidorodamas su daiktu. Vergas negali to pasiekti dėl daikto savarankiškumo. Tačiau ponas, susidūręs su daikto savarankiškumu, tarp daikto ir savęs „įspraudžia vergą.“ Daikto savarankiškumas išnyksta, ponas jį visiškai suvartoja. Daikto savarankiškumo aspektą jis „perleidžia vergui, kuris tą daiktą perdirba.“¹³ Vadinasi, kūryba, G. Hegelio požiūriu, yra vergo, o tai reiškia žmogaus silpnumo padarinys arba silpnojo dalia. Pasak A. Šliogerio, kūrybos impulsas „kyla ne iš žmogaus jėgos, o iš jo silpnybės, ne iš pertekliaus, o iš stokos. Kūryba yra tik pačios didžiausios – silpno žmogaus – Niekio baimės padarinys, niekingas, iliuzinis gelbėjimasis nuo Niekio...“¹⁴

Tai kaip gi, G. Hegelio manymu, darbas formuoja žmogų? Tam, kad kauptųsi individų veiklos rezultatai, yra būtinas tam tikras teigiamas žmonių ryšys. Jis ir atsiranda kaip viešpatavimas ir paklusimas. Tas, kuris drąsus, nebijo mirties rizikuoja gyvybe (bet nerizikuoja orumu), tampa *Ponu*. Tas, kuris pasirengęs dirbti prakaitą liedamas, kad išsaugotų gyvybę, tampa *Vergu*. Kas vyksta toliau? Ponas įsakinėja, o vergas dirba, kuria ponui daiktus vartojimui. Vergas kuria daiktus, bet kartu kūrybos procese kuria ir save. Darbas tampa savotiška ugdymo priemone. Dirbdamas vergas įgyja savimonę, jis suvokia, kad egzistuoja ne tik dėl pono, bet ir dėl savęs paties. Vergas, kurdamas daiktus, ima viešpatauti ne tik jiems, bet ir ponui. Ponas tampa priklausomas nuo vergo, kai mėgaujasi jo sukurtais daiktais. „Galų gale jų santykiai apsiverčia: šeimininkas tampa vergo vergu, o vergas – šeimininko šeimininku.“¹⁵

Tai lyg ir savotiška filosofinė alegorija kalbanti apie tai, kad vystimosi procese bet koks reiškinys, bet koks veiksmas virsta savo priešybe. Ten, kur yra vergų, niekas negali būti laisvas, nes žmogus yra visuomeninė būtybė susieta su kitais. Tiek *ponas*, tiek *vergas* yra susipainioję savo prieštaravimuose tarp to, kas galima, ko jie trokšta ir praktinių dalykų. *Savimonė*, netekusi pripažinimo, deda visas pastangas išsireikalauti jį prievarta ir dėl to ji pasirengusi grumtis. Jeigu subjektas pajus, jog kitas priešinasi tokiems jo troškimams (nes jis irgi nori išsaugoti specifinį savo identišumą), tai tas, kuris priešinasi, įgaus grėsmingų bruožų. *Savimonė* turi įveikti *savąją kitabūtį*. Pirmiausia, ji turi „siekti įveikti *kitą* savarankišką esmę, kad šitaip įsitikintų savo kaip esmės tikrumu; antra, šitaip ji siekia įveikti *pati save*, nes tas „kitas“ yra ji pati.“¹⁶ Jei kova neišsprendžia ginčo, tai vienas taip ir lieka *ponas*, o kitas – *vergas*. Ponas turi valdžią savo vergams, bet jei jis juos sunaikina ir paverčia daiktais, tuomet vėl pasigenda pripažinimo, kurio norėtų jo savimonė. Tokia priklausomybė vėl daro jį vergu, o pono viršenybė lieka tik abstrakti. *Ponas*, kuris yra priešpriešinamas *vergui*, taip pat yra *vergas*, kol kitame jis nemato savęs paties. Kita vertus, jei tau trūksta drąsos rizikuoti gyvybe, kad pasiektum savo laisvę, nusipelnai būti vergu.

Panagrinėkime, kas yra vergavimas viešpatavimo atžvilgiu, kokia yra, pasak G. Hegelio, savarankiškos sąmonės tiesa. Jau buvo minėta, kad svarbiausias dalykas pono – vergo santykiuose yra pripažinimas. Vergas įtvirtina save kaip tai, kas neesminga, vieną kartą – perdirbdamas daiktą, kitą kartą – būdamas priklausomas nuo tam tikros esaties. Nei vienu, nei kitu atveju ši sąmonė negali viešpatauti būčiai ir pasiekti absoliutaus negatyvumo. Šiuo atveju pripažinimo momentas pasireiškia tuo, kad „kita sąmonė įveikia save kaip būtį-sau ir šitaip daro tai, ką pirmoji sąmonė daro jos atžvilgiu, lygiai taip pat čia esama ir kito momento, pasireiškiančio tuo, kad šita antrosios

¹¹ Šliogeris A. Gryniosios sąmonės odisėja // Hegel G.W. F. (1997). Dvasios fenomenologija. Vilnius: Pradai. P. 23

¹² Ten pat. P. 25

¹³ Hegel G. W. F. (1997). Dvasios fenomenologija. Vilnius: Pradai. P.160

¹⁴ Šliogeris A. Gryniosios sąmonės odisėja // Hegel G.W. F. (1997). Dvasios fenomenologija. Vilnius: Pradai. P. 24

¹⁵ Gulyga A. (1984). Hegelis. Vilnius: Mintis

¹⁶ Hegel G. W. F. (1997). Dvasios fenomenologija. Vilnius: Pradai. P. 155

sąmonės veikla yra pirmosios sąmonės veikla.¹⁷ Vadinasi, tai, ką daro vergas yra pono veikla, kuriam tik būtis-sau yra esmė. Ponas yra gryna negatyvi galybė, kuriai daiktas yra niekis. G. Hegelis daro išvadą, kad, esant tokiam santykiui, „ponas yra gryna esminė veika; o vergas yra tam tikra ne gryna, o tik neesminė veika.“¹⁸ Pripažinimas turi būti autentiškas, todėl čia yra reikalingas dar vienas momentas, pasireiškiantis tuo, ką „ponas daro „kito“ atžvilgiu, jis darytų ir savo paties atžvilgiu, o tai, ką vergas daro savo paties atžvilgiu, jis darytų ir „kito“ atžvilgiu.“¹⁹ Tokiu būdu ir atsiranda vienpusis, nelygus pripažinimas. Be to, ponas nėra tikras tuo, kad *būtis* – *sau* yra tiesa; greičiau priešingai, jo tiesa yra neesmingoji sąmonė ir jos neesminga veikla. Neesmingoji sąmonė ponui yra objektas, kuris ir sudaro jo savitikros tiesą. Tačiau ten, kur ponas save realizavo, atsirado ne savarankiška sąmonė, o kažkas visai kita.

Sekdami G. Hegeliu, įsitikiname, kad „savarankiškos sąmonės tiesa yra vergiškoji sąmonė,²⁰ nes viešpatavimas parodė, kad jo esmė yra priešinga tam, kuo jis norėtų būti. Tas pats, matyt, yra ir su vergiškumu, kuris „save realizuodamas, veikia tampa priešybe to, kas jis yra betarpiškai.“²¹

G. Hegelis siūlo panagrinėti, kas yra vergavimas savyje ir sau pačiam. Jis teigia, kad iš pradžių vergui esmė yra ponas. Todėl *savarankiška sau estinti sąmonė* jam yra tiesa, tačiau būdama *jam*, ji dar neesti *jame*. Vis dėl to „iš tikrųjų šią grynojo negatyvumo ir *būties-sau* tiesą jis turi savyje, nes šią esmę jis *patyrė* pats.“²² Kaip, kokių būdu tai įvyko? Vergo sąmonė patyrė baimę dėl visos savo esybės. Tai nebuvo tik kokios dingsties ar akimirkos reikalas: ji jautė mirties, absoliutaus pono baimę. „Jis ištirpo šioje baimėje savo vidumi, visa, kas tvaru joje sudrebėjo.“²³ Tačiau vergo sąmonė, G. Hegelio požiūriu, yra ne tik šis bendras ištirpimas *apskritai*, bet tarnaudama ji realizuoja šį ištirpimą *tikroviškai*. Vadinasi, visuose pavieniuose momentuose „įveikia savo pririštumą prie gamtinės esaties ir nusikrato ją (*arbeitet dasselbe hinweg*).“²⁴

Tęsdamas mintį apie tarnavimą ir absoliučią galybę apskritai, G. Hegelis pastebi, kad nors pono baimė yra išminties pradžia, „sąmonė šiuo atveju yra *sau-pačiam*, bet nėra *būtis-sau*.“²⁵ Save pačią ji pasiekia per daiktą. Darbas, G. Hegelio nuomone, yra *pristabdytas* geidulys, jis *kuria*. Šiame procese negatyvus santykis su objektu „tampa jo forma ir kažkuo tvari.“ Būtent dirbančiam objektas pasižymi savarankiškumu, būtent dirbančioji sąmonė pasiekia „savarankiškos būties *kaip pačios savęs* žiūrą.“ Tokiu būdu G. Hegelis atskleidė pozityvią formavimo reikšmę. Tačiau yra ir negatyvioji šio reiškinių prasmė, kuri reiškiasi baimės atžvilgiu. „Baimėje būtis-sau yra *pačioje tarnaujančioje sąmonėje*; formavimo procese būtis-sau tarnaujančiai sąmonei tampa jos savastimi ir ji pradeda suvokti, kad ji pati yra savyje ir sau.“²⁶ Darbas suteikia galimybę sąmonei vėl atrasti save, tapti *prasminga pačiai sau*. O juk atrodė, kad darbe glūdėjo „tik *svetima prasmė*.“ G. Hegelis nurodo, kad yra reikalingi baimė ir tarnavimas apskritai, formavimo procesas, nes be „darymo proceso baimė lieka vidinė ir nebyli, ir sąmonė neatsiveria sau pačiai.“²⁷ Formavimas be absoliučios baimės negali sąmonėje išugdyti suvokimo, kad ji yra esminga. Baimė turi būti absoliuti, nes vien tik išgąstis kiaurai nepersmelkia jos substancijos. Tokiu atveju laisvė dar lieka vergavimo ribose. Bet kaip ją pasiekti? G. Hegelis nagrinėja tris Pono – Vergo santykio iškeltos problemos sprendimus.

Viena iš tokių galimybių yra vidinis išsilaisvinimas, neigiamas požiūris tiek į ponavimą, tiek į vergavimą. Ši savimonės laisvė, pasirodžiusi dvasios istorijoje kaip save suvokiantis reiškinys, buvo pavadinta *stoicizmu*, kurio principas - teigti sąmonę kaip mąstančią esmę. Kas nors jai gera, teisinga, esminga tik tada, kai sąmonė to dalyko atžvilgiu elgiasi kaip mąstanti esmė. Taigi, ši

¹⁷ Hegel G. W. F. (1997). Dvasios fenomenologija. Vilnius: Pradai. P. 160 - 161

¹⁸ Ten pat. P. 161

¹⁹ Ten pat. P. 161

²⁰ Ten pat. P. 161

²¹ Ten pat. P. 161

²² Ten pat. P. 161 - 162

²³ Ten pat. P. 162

²⁴ Ten pat. P. 162

²⁵ Ten pat. P. 162

²⁶ Ten pat. P. 163

²⁷ Ten pat. P. 163

sąmonė yra „negatyvi viešpatavimo ir vergavimo santykio atžvilgiu; jos veika yra tokia, kad, reikšdamasi kaip pono sąmonė, ji nepripažįsta, kad jos tiesa yra vergas, o reikšdamasi kaip vergo sąmonė, ji nepripažįsta, kad jos tiesa yra pono valia ir tarnavimas tai valiai; tiek soste, tiek sukaustyta grandinėmis, kad ir kaip ji būtų priklausoma savo paviene esatimi, ši sąmonė laisva... <...> tuo tarpu stoicizmas yra laisvė, kuri visada kyla betarpiškai iš jos pačios ir sugrįžta į *grynąją* minties *bendrybę*.“²⁸ Tačiau minties laisvės tiesa yra tik *grynoji mintis*, stokojanti pilnatvės, vadinasi, teigia G. Hegelis, tokia laisvė yra tik laisvės sąvoka, o ne pati gyvastinga laisvė. Be to, stoicizmas, G. Hegelio manymu, pateko į keblią padėtį, kai jam iškilo klausimas apie pačios minties turinį, nes bendros frazės apie tiesą ir gerį, išmintį ir dorybę nors ir įkvepia, bet greitai ima nusibosti, nes negali skatinti turinio plėtros. Stoiškumas yra vidujai prieštaringas: pasitraukusi iš supančios tikrovės į save, sąmonė galutinai nepaneigia esaties. Stoiką jaudina klausimas, kas yra teisinga ir gera, bet atsakyti į jį jis neįstengia.

Klausimo kėlimą pašalina skepticizmas, būties neigimui suteikdamas loginį užbaigtumą. „Skepticizmas realizuoja tai, kas stoicizmui yra tik sąvoka, - jis iš tikrųjų patiria tai, kas yra minties laisvė; toji laisvė savyje yra negatyvumas ir turi pasirodyti kaip tik tokiu pavidalu.“²⁹ Tampa aišku, kad kaip stoicizmas atitinka *savarankiškos sąmonės*, pasireiškusios viešpatavimo ir vergavimo santykiu, sąvoką, taip skepticizmas atitinka tos sąvokos *realizaciją*, kiek ši sąvoka išreiškia negatyvų požiūrį į kitabūtį. G. Hegelio manymu, skepticizmas demonstruoja *dialektinį* judėjimą, kuris yra juslinis tikrumas, suvokimas ir intelektas. Tačiau kartu jis demonstruoja ir neesmingumą to, kas viešpatavimo ir vergavimo santykiuose laikoma *apibrėžta* esatimi. *Dialektika* kaip negatyvus judėjimas, tokia, kokia ji *esti* betarpiškai, „sąmonei pirmiausia pasireiškia kaip tai, kieno savivalei ji atiduodama ir kas *esti* ne jos dėka.“³⁰ O *skepticizmo* pavidalu dialektika yra momentas tokios savimonės, kuriai *nenutinka* taip, kad joje nežinia kaip išnyktų tiesa ir realybė, - teigia G. Hegelis. Priešingai, ši savimonė yra tikra savo laive, ji leidžia išnykti „kitai“ esacijai, ji leidžia išnykti ne tik „savajam suvokimui, bet ir *įtvirtinimui* to, ką ji rizikuoja prarasti, t.y. *sofistikai*.“³¹

G. Hegelis daro išvadą, kad skeptiškoji savimonė patiria savąją laisvę kaip savo pačios sau dovanotą ir išsaugotą laisvę. Tačiau kaip tik todėl ši sąmonė – užuot buvusi sau lygia sąmone – „iš tikrųjų yra tiesiog atsitiktinis chaosas, nuolat save atkuriančios netvarkos svaigulys. *Pačiai sau ji yra toks chaosas*.“³² Šią sąmonę G. Hegelis įvardija kaip „nesąmoningą plepalynę“ (*Faselei*). Iš vienos pusės mes įžvelgiame savotišką mąstymo nesudrumsčiamumą, o iš kitos – „absoliutų dialektinį nerimą“, „išmuštą ir išmušančią iš pusiausvyros“ sąmonę. Šie du kraštutiniai koegzistuoja skepticizme; prieštaravimas ne tik nepašalintas, bet, priešingai, sustiprėjo. Skeptikas skelbia regėjimo, girdėjimo niekingumą, tačiau pats *mato* ir *girdi*. Skeptinės sąmonės visada prieštarauja žodžiams. Kaip sako G. Hegelis, jai „būdingas tuščiažodžiavimas faktiškai yra užsispyrusių vaikėzų barniai.“³³ Skeptiškoji sąmonė patiria, kad ji yra prieštaraujanti sąmonė. Todėl skepticizmo bemintiškumas savo paties atžvilgiu turi išnykti.

Jeigu stoicizme savimonė yra paprasta jos pačios laisvė, tai skepticizme ši laisvė realizuojasi, „sunaikina kitą apibrėžtos esaties pusę, bet *susidvejina* ir dabar sau yra dvejopa.“³⁴ Susidvejinimas, kuris buvo pasiskirstęs tarp pono ir vergo, susitelkia į vienį, kuriam G. Hegelis suteikia nelaimingosios sąmonės vardą. Tai yra aukštesnė savimonės forma. G. Hegelis turi mintyje krikščionybės epochą. Dvilypumas matyti jau iš to, kad krikščioniui būties ir veiksmo įsisąmoninimas yra tik sielvartas dėl tos būties ir veiksmo. Prieš *nelaimingą* sąmonę – suskaldyta tikrovė: žmogus susijęs su Dievu ir kartu paskendęs nuodėmėse. Kai *nelaimingą* sąmonę nagrinėjame kaip *grynąją sąmonę*, ji dar nemąsto, o tik siekia mąstyti. Tas siekis mąstyti ir yra *malda* (*Andacht*), „jos mąstymas kaip malda dar yra tik nedarnus varpų skambesys arba šilko rūko

²⁸ Hegel G. W. F. (1997). Dvasios fenomenologija. Vilnius: Pradai. P. 166

²⁹ Ten pat. P. 167

³⁰ Ten pat. P. 169

³¹ Ten pat. P. 169

³² Ten pat. P. 170

³³ Ten pat. P. 171

³⁴ Ten pat. P. 171

kamuoliai, muzikalus mąstymas, nepasiekiantis sąvokos, kuri būtų vienintelis imanentinis objektinis modusas.³⁵ Atsiranda *grynosios* sielos vidinis judėjimas. „Ši siela *jaučia* pati save, tačiau skausmingai, kaip susidvejinimą; ji jaučia judėjimą begalinio *ilgesio*, kuris yra tikras, kad jo esmė yra šitokia gryna siela, grynas *mąstymas*, save *mąstantis kaip atskirybę*, ilgesio, kuris yra tikras, kad kaip tik todėl, kad save jis mąsto kaip atskirybę, jis bus atpažintas ir pripažintas šito objekto.“³⁶ Tačiau kartu ši esmė yra nepasiekiamą *anapussybė*, kuri, vos tik pagauta, pabėga, ar veikiau jau yra pabėgusi. Nors krikščioniškasis mąstymas ir nepereina prie sąvokos, tačiau kaip tik čia pasiekiamas atskirybės ryšys su tuo, kas nekintama, visuotina. Kaip tik čia dvasia nuo savimonės pereina prie proto.

A. Kojève'as: žmogaus egzistencija kaip Kovos ir Darbo epochų tęstinumas

Savo interpretacijos išeities tašku A. Kojève'as pasirinko G. Hegelio filosofinio metodo aiškinimą iš huserliško metodo supratimo pozicijos. A. Kojève'as teigia, kad „hegeliškasis metodas yra fenomenologinis huserliška šio žodžio prasme.“³⁷ Jo nuomone, apie G. Hegelio metodą galima pilnai pasakyti visa tai, kas pasakyta apie E. Husserlio metodą. Tačiau A. Kojève'as tuo pat metu pastebi, kad E. Husserlis „visai nepagrįstai priešpastatė savo metodą hegeliškam, kurio iš tikrųjų paprasčiausiai nežinojo.“³⁸ Be to, A. Kojève'as akcentuoja, kad G. Hegelio metodas ir E. Husserlio metodas yra grynai aprašomosios procedūros, nesueinančios į prieštaravimą su realybe, nepretenduojančios į priklausomybę nuo jos, pasikeitimą, pertvarkymą. Juk būtent taip tradiciškai traktuojamas hegeliškasis filosofijos metodas. A. Kojève'o pastebėjimu, trejopą arba dialektišką struktūrą turi būtis, atskleista diskurso arba mąstymo dėka. Vadinasi, pasak A. Kojève'o, galima būtų sakyti, kad būtis dialektiška tik tiek, kiek ji atskleista mąstymo, kad tik mąstymas suteikia būčiai dialektinį charakterį. Tačiau, sekant A. Kojève'u, duota formuluotė būtų nekreiptiška arba mažiausiai netiksli, nes „Hegeliui tikra atrodo kai kuria prasme atvirkščiai: Būtis gali būti atskleista Mąstymo, Mąstymas Būtyje ir apie Būtį egzistuoja tik todėl, kad pati Būtis dialektiška, tai yra todėl, kad Būtis turi savyje konstitutyvinį negatyvųjį arba neigiantįjį elementą.“³⁹ Vadinasi, diskursas arba mąstymas yra dialektiškas tiek, kiek jis atskleidžia ir aprašo *būties* ir *realybės* dialektiką.

A. Kojève'as užsibrėžia uždavinį plačiau aptarti laisvės arba veiksmo, „neigimo“ ir „kūrybos“ terminus, nes čia kalbama ne apie tai, kaip „paprasčiausiai pakeisti vieną *duotybę* kita *duotybe*, bet apie tai, kaip įveikti duotybę naudai to, ko (dar) *nėra*, tokiu būdu realizuojant tai, kas dar niekada nebuvo *duota*.“⁴⁰ Tai reiškia, kad žmogus kuria, neigia ir neigiasi todėl, kad jis „daugiau nenori būti *tuo, kuo jis yra*.“⁴¹ Vadinasi, žmogus gali radikaliai pakeisti savo duotą prigimtį. Tačiau A. Kojève'as vėl pastebi, kad iš esmės pakeistas žmogus gali „vėl paklusti „senojo Adomo“ neigimui, tapdamas „nauju Adomu,“ skirtingu nuo pirmojo, bet labiau užbaigtu negu jis.“⁴² Kitaip tariant, žmogus gali pakeisti savo paveldėtą nuodėmę, tapti šventuoju; nuodėmingasis, kurio „natūrali vieta“ yra pragaras, gali užsitarnauti dangų ir pan. A. Kojève'as daro išvadą, kad „Dialektikos etapai, aprašyti *Dvasios fenomenologijoje*, yra ne kas kita, kaip eilė sėkmingų „atsivertimų,“ kuriuos Žmogus atlieka istorijos eigoje ir kuriuos aprašo Išminčius, gyvenantis jos finale ir kuris pats „pavirsta į absoliučią tiesą (įgyvendintą napoleoninėje Imperijoje).“⁴³

A. Kojève'as, gretindamas Aristotelį ir G. Hegelį, pastebi, kad pastarasis, sekdamas Aristotelium, nurodo radikalų skirtumą tarp pono ir vergo. Aristotelio nuomone, žmogus nuo pat savo Istorijos

³⁵ Hegel G. W. F. (1997). *Dvasios fenomenologija*. Vilnius: Pradai. P. 176 - 177

³⁶ Ten pat. P. 176 - 177

³⁷ Фомин И. Послесловие переводчика // Сартр Ж.-П. (2000). *Бытие и Ничто. Опыт феноменологической онтологии*. Москва: Республика. P. 204

³⁸ Фомин И. Послесловие переводчика // Сартр Ж.-П. (2000). *Бытие и Ничто. Опыт феноменологической онтологии*. Москва: Республика. P. 204

³⁹ Кожев А. (1998). *Идея смерти в философии Гегеля*. Москва: Прогресс – Традиция. P. 9

⁴⁰ Ten pat. P. 79 - 80

⁴¹ Ten pat. P. 80

⁴² Ten pat. P. 80

⁴³ Ten pat. P. 81

pradžios gyvuoja būtinai arba kaip ponas, arba kaip vergas. Žmogus gimsta arba ponu, arba vergu ir negali savo prigimties pakeisti. Ponai ir vergai yra sukurti kaip dvi skirtingos gyvūnų rūšys. Pasak G. Hegelio, priešingai, „radikalus skirtumas tarp Pono ir Vergo egzistuoja *tik iš pradžių*, jis laikui bėgant, gali būti įveiktas.“⁴⁴ G. Hegeliui ponavimas ir vergavimas nėra kažkokie duoti arba įgimti charakteriai. „Žmogus *ne gimsta* vergu arba laisvu, bet sukuria save tuo arba kitu laisvame ir savarankiškame Veiksme.“⁴⁵ Ponas – tai tas, kuris ėjo iki galo kovoje, pasiruošęs mirti arba pasiekti pripažinimo, tuo tarpu kai vergas vadovavosi mirties baime ir laisvanoriškai pakluso ponui, nepasiekęs pripažinimo. A. Kojevė'as, interpretuodamas G. Hegelį, pastebi, kad „Žmogus įgyvendina (= kuria) ir „aptinka“ savo žmogiškumą (= laisvę) rizikuodamas savo gyvenimu arba bent aptikdamas sugebėjimą ir norą juo rizikuoti vien tik „dėl garbės“ arba „tuščiagarbiškumo,“ kuris, šios rizikos dėka, nustoja būti „tuščias.“⁴⁶

A. Kojevė'as sako, kad laisvė arba žmogiškumas yra esminis žmogaus bruožas, skiriantis jį nuo gyvulio. Juk nė vienas gyvūnas neužmuša savęs dėl tuščiagarbiškumo, nė vienas gyvis nerizikuoja gyvybe dėl ordinų ir įvairiausių ženklų, joks gyvūnas nesipeša dvikovoje, norėdamas nuplauti įžeidimą, nė viena patelė nežuvo „gindama savo garbę“ nuo išniekinimo. Tačiau A. Kojevė'as taip pat akcentuoja, kad Kova ir Rizika – „ne vieninteliai Negatyvumo ir Laisvės „pasireiškimai.“ Kitas toks „pasireiškinys“ yra Darbas.“⁴⁷ Nė vienas gyvūnas nekuria jokių projektų, negalvoja, kaip pakeisti savo prigimtį, kad prisitaikytų kitoje gamtinėje aplinkoje. Už tai tą daro žmogus. Darbo dėka žmogus keičia gamtiškąjį pasaulį, pats išsilaivina iš jo „gamtinės vietos.“ Pažymėjęs pozityvų darbo vaidmenį, G. Hegelio interpretatorius nepamiršta pasakyti, kad darbas visada yra „priverstinis“ darbas: Žmogus turi priversti save dirbti, jis turi dėti visas pastangas savo „prigimčiai“ įveikti. „Tas, kas verčia tai daryti, iš pradžių yra *kitas*.“⁴⁸

G. Hegeliui darbas pirmiausia „atsiskleidžia“ gamtoje vergiško darbo forma, kuriuo pirmasis ponas įpareigoja savo pirmąjį vergą, kuris, tarp kitko, paklūsta jam laisva valia, nes turi galimybę išvengti vergiško darbo, pasirinkęs mirtį kovoje arba nusižudydamas po pralaimėjimo. Ponas priverčia vergą dirbti todėl, kad turi patenkinti savo poreikius, tačiau, skirtingai nuo gyvūno, tenkindamas juos, ponas nededa jokių pastangų: tas pastangas jau įdėjo vergas. Tuo pačiu vergas slopina asmeninius poreikius. Vadinas, vergas priverstas daryti spaudimą savo asmeniui, paneigti arba „įveikti“ save kaip *duotybę*. Todėl „būdamas savęs – neigimo Aktu, Darbas yra *savižinos* aktas: jis realizuoja ir išreiškia Laisvę, <...> jis sukuria ir išreiškia dirbančio žmogiškumą. Darbe Žmogus neigia save kaip gyvūną taip pat kaip ir Kovoje.“⁴⁹ Štai kodėl dirbantis vergas gali iš esmės pakeisti gamtinį pasaulį, sukurdamas specifiškai žmogišką pasaulį.

A. Kojevė'as pastebi, kad vergas, norėdamas išsilaikyti humanizuotame pasaulyje, „turi pakeisti pats save.“ Bet kol *jis* keičia duotą pasaulį, dirbdamas jame, „pakeitimai, vykstantys jame kaip atsakomoji reakcija, iš tikrųjų yra *jo paties kūrimas*.“⁵⁰ Vergas *padaro* save kitu, skirtingu nuo savęs *duoto*. Todėl darbas ir gali pakelti jį nuo vergovės iki laisvės. Kartu A. Kojevė'as išvelgia šios laisvės skirtumą nuo dykinėjančios pono laisvės. Išanalizavęs pono ir vergo žmogiškumo realizavimo skirtumus, A. Kojevė'as parodo, kad pono evoliucija, skirtingai nuo vergo, vyksta pasyviai ir kad „tik dirbantis Žmogus suvokia tai, ką jis daro ir tai, ką darė: jis *supranta* Pasaulį, kurį keičia, įsipareigoja būtinai keistis pačiam dėl to, kad prisitaikyti jame.“⁵¹

Tokiu būdu, konstatuoja A. Kojevė'as, būtent darbas yra autentiškas negatyvumo arba laisvės „pasireiškinys,“ nes darbas daro žmogų dialektine būtybe, kuri nuolat kinta ir niekuomet nelieta sau tapati. Kova ir ponas iššaukia šį judėjimą, tačiau iš tikrųjų jį įgyvendina ne jie, nes „visi“ (tikrieji) Ponai save vertina būtent kaip Ponus ir nė vienas iš jų dar „neatsaukė“ pats savo poniškos

⁴⁴ Кожев А. (1998). Идея смерти в философии Гегеля. Москва: Прогресс – Традиция. Р. 81

⁴⁵ Ten pat. Р. 81

⁴⁶ Ten pat. Р. 83

⁴⁷ Ten pat. Р. 84

⁴⁸ Ten pat. Р. 85

⁴⁹ Ten pat. Р. 86

⁵⁰ Ten pat. Р. 86

⁵¹ Ten pat. Р. 89

prigimties dėl to, kad taptų kuo nors kitu (tokiu atveju jis galėtų tapti tik Vergu).⁵² Tik vergas sugeba *norėti* nustoti būti tuo, kuo jis yra, būtent vergu. Tai vyksta, kol jis „panaikina“ save darbe. Žinoma, kad išsilaisvinti galutinai arba tapti iš tikrųjų *kitu*, dirbantis vergas arba eks-vergas turi vėl stoti į kovą už prestižą prieš savo poną arba eks-poną, „nes dirbančiajame visada dalyvauja šioks toks Vergystės likutis, panašiai kaip visada išlieka apibrėžtas dykinėjančio Poniškumo likutis.“⁵³

Tačiau A. Kojève'o pastebėjimu, šis žmogaus „tapimas“ įgauna kovos ne gyvenimui, o mirčiai formą tik todėl, kad dykinėjantis ponas nepasiduoda tokiai transformacijai per švietimą, ugdymą, kurį žmogus gali patvirtinti tik darbo procese. Vadinas, vergas privalo įveikti ponavimą ne dialektiniu slopinimu, o sunaikinant arba užmušant jį. Būtent šioje paskutinėje kovoje, į kurią dirbantis eks-vergas įsijungia išskirtinai dėl šlovės, „sukuriamas laisvas universalios ir homogeninės valstybės pilietis, kuris, būdamas vienu metu ponu ir vergu, nebėra daugiau nei tas, nei kitas – jis yra tas „sintetinis“ arba „totalus“ Žmogus, kuriame Ponavimo tezė ir Vergavimo antitezė „nuimtas dialektiškai.“⁵⁴

Žymiausias G. Hegelio interpretatorius teigia, jog sakyti, kad žmogus dialektiškas, tai reiškia tvirtinti, kad jis yra būtybė, kuri lieka savimi ir tuo pačiu metu keičiasi kovos ir darbo dėka. „Tai reiškia, kad Žmogus nėra nei Identiškumas, nei tik Negatyvumas, bet išreiškia Totalumą arba Sintezę, kad jis „įveikia“ save ir išsaugo save pakildamas į naują lygmenį,⁵⁵ t. y. pačia savo esme žmogus tampa istorine būtybe. Taigi, žmogus *realizuoja* save arba pasirodo kaip dialektinis totalumas, o ne *save sunaikina* ir „išnyksta“ „grynoje“ arba „abstrakčioje“ visokios duotybės negacijoje. A. Kojève'o požiūriu, aprašyti žmogų kaip *dialektinę esybę* – „tai reiškia aprašyti jį kaip *Veiksmą*, neigiantį duotybę, kurios prieglobstyje jis ir atsirado, aprašyti jį kaip *Darbą*, atliekamą to pačio neigimo, kuris taip pat yra neigimas.“⁵⁶ Fenomenologo žvilgsniu žvelgiant, žmogiškoji egzistencija pasaulyje pasireiškia kaip kovos ir darbo epochų tęstinumas. Žmogus istorijos eigoje *laisvai* kuria pats save.

J. -P. Sartre'as: dviejų konkrečių subjektų kova

Įžvelgęs pozityvesnį solipsizmo sprendimo būdą G. Hegelio *Dvasios fenomenologijoje*, J.-P. Sartre'as toliau plėtoja Pono – Vergo dialektiką. Vergas, pripažinęs Poną, tampa Pono Tiesa. Tačiau *Būties ir Nieko* autorius tvirtina, kad toks vienpusiškas ir nelygus pripažinimas nepakankamas, nes tikrumo savimi tiesa Ponui yra neesminė sąmonė, todėl jis nėra tikras *būtimi-sau* kaip *tiesa*. Kad pripažinimas būtų autentiškas, dar trūksta momento, „pasireiškiančio tuo, kad tai, ką ponas daro „kito“ atžvilgiu, jis darytų ir savo paties atžvilgiu, o tai, ką vergas daro savo paties atžvilgiu, jis darytų it „kito“ atžvilgiu.“⁵⁷

J.-P. Sartre'as konstatuoja, kad ši geniali G. Hegelio įžvalga daro mane *savo būtyje* priklausomą nuo kito, nes vokiečių mąstytojo nuomone, aš tampu būtimi-sau tik kito dėka. G. Hegelio manymu, „savimone yra reali tik tiek, kiek ji atpažįsta aidą (ir savo atvaizdą) kitame.“⁵⁸ J.-P. Sartre'as išveda paralelę tarp šios abejonės ir R. Descartes'o metodinės abejonės: „kito egzistavimas apsprendžia mano bandymą abejoti juo tuo pačiu pagrindu, kaip pas Descartes'ą mano egzistavimą apsprendžia metodinė abejonė.“⁵⁹ Kaip tik čia J. -P. Sartre'as ir atranda solipsizmo pralaimėjimą, teigdamas, kad pereidami nuo E. Husserlio prie G. Hegelio, „mes pajutome milžinišką pažangą.“⁶⁰ Juk iš pradžių neigimas, konstituojantis kitą, yra tiesioginis, vidinis ir abipusis, po to jis išplinta ir paliečia kiekvieną sąmonę pačioje jos būties gilumoje. Tačiau čia pat J. -P. Sartre'as iškelia klausimą, ar

⁵² Кожев А. (1998). Идея смерти в философии Гегеля. Москва: Прогресс – Традиция. Р. 90

⁵³ Ten pat. Р. 90

⁵⁴ Ten pat. Р. 90

⁵⁵ Ten pat. Р. 91

⁵⁶ Ten pat. Р. 94

⁵⁷ Hegel G. W. F. (1997). Dvasios fenomenologija. Vilnius: Pradai. Р. 161

⁵⁸ Сартр Ж.-П. (2000). Бытие и Ничто. Опыт феноменологической онтологии. Москва: Республика. Р. 261

⁵⁹ Ten pat. Р. 261

⁶⁰ Ten pat. Р. 261

Pono – Vergo teorija mus tenkina, nepaisant šio sprendimo pilnumo, detalių samprotavimų turtingumo ir gilumo?

Be abejo, kaip tik G. Hegelis iškėlė klausimą apie sąmonių būtį. Būtent jis tyrinėjo *būtį-sau* ir *būtį-kitam* ir parodė, kad kiekviena sąmonė apima kito *tikrumą*. Tačiau ne mažiau tikra ir tai, kad „ši ontologinė problema visur lieka suformuluota pažinimo sąvokose.“⁶¹ Svarbi kovos priemonė, pastebi J. –P. Sartre‘as, ir yra kiekvieno siekis paversti savo tikrumą *tiesa*. O mes žinome, jog ši tiesa gali būti pasiekta tiktai todėl, kad „mano sąmonė tampa *objektu* kitam tuo pat metu, kai kitas tampa *objektu* man.“⁶² Todėl J. –P. Sartre‘o nuomone, į klausimą, „kaip kitas gali būti man objektu?“ – G. Hegelis atsako pasilikdamas idealizmo pozicijose, jis net gi neišsivaizduoja, kad gali egzistuoti būtis-kitam, kuri galutiniam rezultate nebūtų redukuota į „būtį-objektą.“ Tokiu būdu universali savimonė, bandanti išsilaisvinti visose dialektinėse pakopose, G. Hegelio manymu, prilygsta tuščiai formai: „Aš esu aš“. Net gi dialektinio konflikto pabaiga universali savimonė nepraturtėja savo virsmų tėkmėje, priešingai, „ji pilnai ištuštėja, ji atrodo tiktai kaip „Aš žinau, kad ir kitas mane žino kaip pats save.“⁶³

J.–P. Sartre‘as iškelia klausimą, prie ko veda toks būties ir pažinimo sutapatinimas? Atsakydamas į jį, filosofas teigia, kad G. Hegelis nepasiekė tikslo nagrinėdamas šį abstraktų sudvejintą Aš. Vienu žodžiu, sako J. –P. Sartre‘as, „sąmonė yra konkreti būtis ir *sui generis*,* o ne abstraktūs ir nepagrįsti tapatumai; ji yra patybė.“⁶⁴ Be to, neprotinga būtų galvoti, kad aštri ir pavojinga kova tarp pono ir vergo turėtų tokios varganos formulės kaip „Aš esu aš“ pripažinimo tikslą. J.–P. Sartre‘as visų pirma „domisi sąmone kaip konkrečia būtimi, o ne abstrakčiu santykiu, todėl kaltina G. Hegelį epistemologiniu optimizmu.“⁶⁵ Iš tikrųjų G. Hegeliui atrodo, kad gali būti pasiekta savimonės *tiesa*, tai yra gali būti realizuotas objektyvus sutarimas tarp sąmonių, kai mane pripažįsta kitas ir kai aš pripažįstu kitą. J.–P. Sartre‘as įžvelgia, kad *Dvasios fenomenologijos* autorius sutinka, jog vienaarūšiškumas neegzistuoja iš pat pradžių ir „Pono – Vergo“ santykis nėra abipusis, tačiau tvirtina, kad abipusiškumas turi nusistovėti. G. Hegelis iš pat pradžių „pateikia tokiąmeisterišką *objektiškumą* (*objectite*) ir *gyvenimo* painiavą, kad ji atrodo kaip tikra.“⁶⁶ Tačiau nepaisant vokiečių mąstytojo meisteriškumo, J.–P. Sartre‘as įrodo, kad G. Hegelio optimizmas pasibaigia pralaimėjimu: „tarp kito-objekto ir manęs-subjekto nėra jokio bendro mato, lygiai taip pat kaip ir tarp savęs suvokimo ir kito suvokimo.“⁶⁷ Aš negaliu savęs pažinti kitame, jeigu kitas iš pradžių pasirodo man kaip objektas, ir aš taip pat negaliu suvokti kito jo tikrojoje būtyje, tai yra jo subjektyvume. Joks universalus pažinimas negali būti išvestas iš sąmonių santykio. Būtent tai ir „pavadinysime jų ontologine perskyra.“⁶⁸

J.–P. Sartre‘as kartu nurodo, kad yra ir kita, fundamentalesnė G. Hegelio optimizmo forma. Iš tikrųjų jam tiesa yra Visybės tiesa. Vadinasi, daro išvadą J.–P. Sartre‘as, kai hegeliškasis monizmas nagrinėja sąmonių santykius, jis netalpina savęs į jokią atskirą sąmonę, o analizuoja Absoliuto požiūriu, nes *atskiros* sąmonės yra Visybės momentai, o pati Visybė yra tarpininkas tarp sąmonių. Iš čia ir kyla, J.–P. Sartre‘o nuomone, ontologinis optimizmas, lygiagretus epistemologiniam optimizmui. J.–P. Sartre‘ui atrodo, kad G. Hegelis pamiršo nuosavą sąmonę, nekelia klausimo apie savos sąmonės santykį su kito sąmone, o tyrinėja kitų sąmonių tarpusavio santykius, tai yra santykius sąmonių, kurios jam jau yra objektai. Bet jeigu tai pamiršo G. Hegelis, teigia mąstytojas, tai mes negalime pamiršti Hegelio. O tai reiškia, kad „mes sugrįžtame prie cogito.“⁶⁹

Ką gi duoda mums ši plati kritika? J.–P. Sartre‘o nuomone, tai, kad „mano santykis su kitu iš pat pradžių yra santykis būties ir būtimi, o ne pažinimo su pažinimu, jeigu solipsizmas gali ir turi

⁶¹ Сартр Ж.-П. (2000). Бытие и Ничто. Опыт феноменологической онтологии. Москва: Республика. Р. 262

⁶² Ten pat. Р. 262

⁶³ Сартр Ж.-П. (2000). Бытие и Ничто. Опыт феноменологической онтологии. Москва: Республика. Р. 262

* lot. *savos rūšies, savotiškas*

⁶⁴ Ten pat. Р. 263

⁶⁵ Baranova J. (2004). XX amžiaus moralės filosofija: dialogas su I. Kantu. Vilnius: VPU leidykla. Р. 7

⁶⁶ Сартр Ж.-П. (2000). Бытие и Ничто. Опыт феноменологической онтологии. Москва: Республика. Р. 264

⁶⁷ Ten pat. Р. 266

⁶⁸ Ten pat. Р. 266

⁶⁹ Ten pat. Р. 267

būti paneigtas.⁷⁰ Taigi J. Baranovos pastebėjimu, J.–P. Sartre'as kritikuoja G. Hegelį ir „jo universalistiniam savęs pažinimui priešpriešina individą, apie kurį mąstė S. Kierkegaardas, sugrąžindamas į filosofinį lauką individo teises. Todėl J.–P. Sartre'as hegeliškąjį pono – vergo kovos abstraktumą pakeičia – pratęsdamas S. Kierkegaardą – dviejų individų tarpusavio susidūrimu.“⁷¹ *Būties ir Niekio* autorius teigia, kad mes matėme E. Husserlio nesėkmę, kuris „ypatingu būdu išmatuoja būtį pažinimu, ir nesėkmę Hegelio, sutapatinusio būtį su pažinimu.“⁷² Kartu J.–P. Sartre'as pripažįsta, kad nors G. Hegelio įžvalga yra „užtamsinta absoliutaus idealizmo postulatu“,⁷³ visgi jis sugebėjęs ištirti problemą iš pagrindų. Bet geriausiai vis dėlto tai supratęs M. Heideggeris.

J.–P. Sartre'ui atrodo, kad M. Heideggeris, pasimokęs iš savo pirmtakų apmąstymų, įsisąmonino du dalykus: „žmoniškųjų realybių“ santykiai yra būčių santykiai ir kad šie santykiai turi padaryti priklausomas žmoniškąsias realybes vieną nuo kitos. J.–P. Sartre'o nuomone, M. Heideggeris atskleidė keletą momentų: „pasaulį“, „būtį-kamė“ ir „būtį.“ *Pasaulį Būties ir laiko* autorius apibūdino kaip tai „kieno dėka žmogiškoji realybė pareiškia apie save, kuo ji yra; *būtį-kamė* aprašė kaip *Befindlichkeit** ir *Verstand***. Belieka pasakyti tik apie *būtį*, tai yra apie būdą, kuriuo žmogiškoji realybė pasirodo esanti pasaulyje.“⁷⁴ J.–P. Sartre'as sako, kad tai ir yra *Mitsein*, *būtis-su...* čia turimas galvoje ne koks nors atsitiktinumas: aš iš pradžių nepasirodau, kad paskui atsitiktinai *sutikčiau* kitą. „Iškyla klausimas apie mano esminę struktūrą“,⁷⁵ – teigia J.–P. Sartre'as. Kartu jis pažymi, kad ši struktūra yra kitokia negu G. Hegelio apibūdinta.

J. Baranova pastebi, kad J.–P. Sartre'ui „Heideggerio ontologija imponuoja tuo, kad jam pavyko išvengti hėgeliškos būties kaip visumos, kuri konstituoja mano konkrečią būties struktūrą iš išorės, prielaidos.“⁷⁶ *Būties ir Niekio* autorius nurodo, kad M. Heideggeris nepradeda nuo *cogito* kaip sąmonės atsivėrimo pačia savimi kartezijinės prasmės; tačiau „žmogiškoji realybė“, kuri atsiveria jam ir kurios struktūras jis siekia užfiksuoti sąvokose, ir yra jo asmeninė realybė – „*Dasein ist je meines*“⁷⁷ („Štai – būtis yra visada mano“). Tokiu būdu, J.–P. Sartre'as prieina pamatinę Heideggerio ontologinę prielaidą. Trumpiau sakant, aš atveriu transcendentalinį santykį į kitą kaip konstituojantį asmeninę būtį. J.–P. Sartre'as vėl pastebi, kad pas Heideggerį santykio su kitu tipas pasikeičia. Jam čia pavyko išvengti šio santykio problematiškumo. Vadinas, problema būtų sąmonių, išsidėsčiusių viena priešais kitą, tarpusavio pripažinimas. Būtis-su turi kitą prasmę. Bendrabūtiškumas greičiau išreiškia ontologinį solidarumą eksplotuojant pasaulį. „Kitas pirmapradiškai nesisaisto su manimi kaip ontinis realumas, pasirodantis vidupasaulyje tarp „įrankių“ kaip ypatingas objekto tipas. <...> Kitas nėra *Objektas*.“⁷⁸ Kaip tik kitas apibrėžia mane mano „buvime-pasaulyje.“ Mūsų santykis yra greičiau savitarpis, o ne priešingas.

J. Baranova pastebi, kad M. Heideggeris išvengia „Husserlio ir Hegelio sąmonių susitikime atsivėrusios priešstatos, jų išsidėstymo vieno priešais kitą.“⁷⁹ Tačiau J.–P. Sartre'o nuomone, negalima suprasti *buvimo-su* kaip gryno giminiškumo, pasyviai gaunamo mano būties. Būtis M. Heideggeriui – reiškia „būti savo paties galiomis, reiškia būti būtimi.“⁸⁰ Jeigu kas nors paklaustų, kaip mano *būtis-su* gali egzistuoti man, reiktų atsakyti, kad aš apie save tuo, kuo aš esu, pareiškiu pasaulio dėka. J.–P. Sartre'o teigimu, empirinis būdas, kuris geriausiai simbolizuoja heidegerinę situaciją yra „ne kovos būdas, o *komandos* būdas. Pirmapradiškas kito ir mano santykis nėra

⁷⁰ Сартр Ж.-П. (2000). Бытие и Ничто. Опыт феноменологической онтологии. Москва: Республика. Р. 267

⁷¹ Baranova J. (2004). XX amžiaus moralės filosofija: dialogas su I. Kantu. Vilnius: VPU leidykla. Р. 7

⁷² Сартр Ж.-П. (2000). Бытие и Ничто. Опыт феноменологической онтологии. Москва: Республика. Р. 267

⁷³ Ten pat. Р. 268

* *padėtiškumas* (vok.). Terminas nusako ir vietą, ir emocinį nusiteikimą.

** *samprotavimas, supratimas* (vok.)

⁷⁴ Сартр Ж.-П. (2000). Бытие и Ничто. Опыт феноменологической онтологии. Москва: Республика. Р. 268

⁷⁵ Ten pat. Р. 268

⁷⁶ Baranova J. (2004). XX amžiaus moralės filosofija: pokalbis su I. Kantu. Vilnius: VPU leidykla. Р. 8

⁷⁷ Сартр Ж.-П. (2000). Бытие и Ничто. Опыт феноменологической онтологии. Москва: Республика. Р. 268

⁷⁸ Ten pat. Р. 269

⁷⁹ Baranova J. (2004). XX amžiaus moralės filosofija: pokalbis su I. Kantu. Vilnius: VPU leidykla. Р. 8

⁸⁰ Сартр Ж.-П. (2000). Бытие и Ничто. Опыт феноменологической онтологии. Москва: Республика. Р. 269

santykis *tu* ir *aš*; būtent *mes* ir heidegeriška *būtis-su* nėra aiški ir ryški vieno individo priešais kitą pozicija.⁸¹ J.–P. Sartre'o nuomone, šis neaiškus santykis yra panašus į žaidėjo santykį su kitais komandos draugais. Tokį buvimą akivaizdžiu padaro „irkluotojams irklų ritmas arba tolygūs vairininko judesiai, prieš juos iškyla ir bendras tikslas, kurį reikia pasiekti, aplenkus valtį arba jachtą, ir visas pasaulis (žiūrovai, reginys ir t. t.), kuris pasirodo horizonte.“⁸² Tačiau J.–P. Sartre'as sako, kad tokiu aiškumu dar nereikia džiaugtis. Sąmonių bendrabūvį kaip tik reikia aptarti. Jis iškelia keletą klausimų: Kodėl bendrabūvis tampa unikaliu mūsų būties pagrindu? Kodėl jis yra esminis mūsų santykio su Kitu tipas? Kodėl M. Heideggeris mano, kad galėtų pereiti nuo šios empirinės ir ontinės *būties-su* konstitacijos prie bendrabūvio kaip ontologinės mano *būties-pasaulyje* struktūros? Kokiam lygmenyje išlaikomas neigimas, kuris daro kitą *kitu* ir kuris konstatuoja jį kaip neesminį?

J.–P. Sartre'as teigia, kad iš pat pradžių „ontologinis požiūris jungiasi su abstrakčiu Kanto subjekto požiūriu.“⁸³ Tačiau ontologinis bendrabūvis, surandamas kaip mano *būties-pasaulyje* struktūra, jokių būdu „negali tarnauti ontiniam *būties-su* pagrindimui,“⁸⁴ pavyzdžiui, mano draugystė su Pjeru arba mano buvimas poroje su Ani. Iš tikrųjų, sako J.–P. Sartre'as, reikia parodyti, kad būtent „būtis-su-Pjeru“ arba „būtis-su-Ani“ yra mano konkrečios būties konstitutyvinė struktūra. Tačiau tai neįmanoma požiūriu, kurį gina M. Heideggeris, prasme. J.–P. Sartre'o nuomone, egzistuoja dvi plotmės, dvi problemos, kurios reikalauja atskirų sprendimų. Iš tikrųjų apie *būtį-su* negalima sakyti, kad ji iššaukia kitos žmoniškosios realybės pasirodymą. Be abejo, aš esu būtis, kurios dėka „turima“ (*es gibt*) būtis. Ar tada nebus kalbama, kad aš esu būtimi, kurios dėka „yra“ kita žmogiškoji realybė? Tai J.–P. Sartre'o požiūriu, būtų paprasčiausias turizmas. Jei bus sakoma, kad „aš esu būtis, kurios dėka egzistuoja kiti, tai įpulsime į solipsizmą.“⁸⁵

J.–P. Sartre'o pastebėjimu, mano būtis-su suvokiama, išeinant iš „mano“ būties, „gali būti nagrinėjama tik kaip grynas reikalavimas, įsteigtas *mano* būtyje, nesukuriantis net mažiausio kito egzistavimo įrodymo, nenutiesiantis jokio tilto tarp manęs ir kito.“⁸⁶ Dar daugiau, šis ontologinis santykis tarp manęs ir abstraktaus kito yra toli nuo to, kad palengvinti vienintelio ir ontinio mano santykio su Pjeru supratimą. Iš tikrųjų, „jeigu mano santykis su kitu yra apriorinis, jis išsemia visas santykio su kitu galimybes.“⁸⁷ J.–P. Sartre'o manymu, ontologinis ir apriorinis „būties-su“ egzistavimas daro neįmanomą bet kokią ontinį ryšį su konkrečia žmoniškąja realybe, kuri pasirodytų *sau* kaip absoliutus transcendentisškumas. Todėl „heidegeriškas *transcendentisškumas* pasirodo esantis saviapgaulis supratimas: jis, žinoma, stengiasi nugalėti idealizmą ir tai pasiekia tiek, kiek pastarasis išreiškia subjektyviškumą jo paties rimtyje stebint savo paties atvaizdą.“⁸⁸ J.–P. Sartre'as tai įvardija kaip šalutinę idealizmo formą, empiriokriticistinio psychologizmo rūšį ir konstatuoja, kad M. Heideggeris neišvengė idealizmo. „Jo bėgimas iš savęs kaip apriorinė jo būties struktūra, izoliuoja jį taip pat, kaip kartinė refleksija apie apriorines mūsų patirties sąlygas,“⁸⁹ jo bėgimas iš savęs pasirodo yra bėgimas į save. M. Heideggeriui iškyla problema: išvesti „žmoniškąją realybę“ iš jos vienišumo. J.–P. Sartre'as galvoja, kad tai padaryti M. Heideggeriui nepavyksta: „viduje savo ek-stazių žmogiškoji realybė lieka vieniša.“⁹⁰

J.–P. Sartre'as prieštarauja M. Heideggeriui sakydamas, kad „kito egzistavimas <...> turi atsitiktinio ir neredukuojamo fakto prigimtį. Kitą *sutinka*, jo nekonstituoja.“⁹¹ Vadinasi, J.–P. Sartre'as sugrįžta prie Hegelio pono – vergo kovos ir supriešina šiuos du konkrečius individus. J.–P. Sartre'as neigė bet kokią solipsizmą, nepaisant to, kad jis sutelkė savo dėmesį į individą. J. Baranova

⁸¹ Сартр Ж.-П. (2000). Бытие и Ничто. Опыт феноменологической онтологии. Москва: Республика. Р. 270

⁸² Ten pat. P. 270

⁸³ Ten pat. P. 271

⁸⁴ Ten pat. P. 271

⁸⁵ Ten pat. P. 272

⁸⁶ Ten pat. P. 272

⁸⁷ Ten pat. P. 272

⁸⁸ Ten pat. P. 272 - 273

⁸⁹ Ten pat. P. 273

⁹⁰ Ten pat. P. 273

⁹¹ Ten pat. P. 273

mano, kad „solipsizmas Sartre‘o koncepcijoje tampa teorija, kurią faktiškai neįmanoma priimti ir be išlygų suformuluoti.“⁹² „Kito egzistavimas niekada nebus abejotinas, kraštutiniu atveju, abejojama kitu tik abstrakčiai ir tik žodžiais,“⁹³ - teigė filosofas. Trumpiau sakant, J.-P. Sartre‘as sako, kad jis nespėja kito egzistavimo, o jį tvirtina. Todėl belieka pereiti prie Kito problemos analizės. Tačiau tai jau kito straipsnio uždavinys.

Išvados

1. G. Hegelis „aš“ ir kito santykį pateikia kaip abipusio neigimo santykį. G. Hegelio subjektas konstituoja tik per kitą. Kitas suteikia galimybę pasiekti *būties-sau* ir *būties-savyje* vienovę. Dviejų sąmonių santykį G. Hegelis aprašo kaip pono ir vergo kovą.

Nors J.-P. Sartre‘as intersubjektyvinius santykius nusako kaip nepažintinius, tačiau per tapatybės pagrindimo paieškas jis sugrįžta prie pažinimo, o konkrečius „aš“ ir kito santykius aprašo pagal G. Hegelio pono ir vergo kovos modelį.

2. G. Hegelis įžvelgė neišvengiamą kovos tarp Manęs ir Kito dialektiką. J.-P. Sartre‘ui laisvė buvo didelė vertybė, tačiau jo manymu, laisvę renkasi kiekvienas pats vienas, suvokdamas, kad kiti siekia jo laisvę apriboti ar net gi atimti. Kiti yra mūsų priešai, mūsų pačių laisvė gali būti atkovota kito laisvės sąskaita.

G. Hegelis taip pat rašė, kad tikroji žmogaus būtis yra veiksmas, tai yra negatyvumo realizavimas. Ponas hegeliškąją prasmę sužmoginamas tik Vergo pripažinimo dėka. Vergas taip pat įgauna grynai žmogišką egzistenciją savo baigtinumo įsisąmoninimo dėka.

J.-P. Sartre‘as, tęsdamas pono-vergo dialektikos priešstatą, kritikuoja G. Hegelio universalistinį savęs pažinimą ir jam priešpriešina individą. G. Hegelio pono – vergo kovoje susiduria du abstraktūs subjektai, o J.-P. Sartre‘as supriešina du konkrečius individus.

3. J.-P. Sartre‘o supratimu, sąmonė yra faktinė, įsikūnijusi, o ne ideali, abstrakti; santykis tarp sąmonių nebūtinai pažintinis. Šios nuostatos rodo jo atsiribojimą nuo G. Hegelio ir E. Husserlio ir priartėjimą prie M. Heideggerio, kuriam pavyko išvengti hegeliškos būties kaip visumos.

Tačiau M. Heideggerio filosofijos pagrindinis išeities taškas yra žmogaus santykis su būtimi, o J.-P. Sartre‘as ontologizuoja sąmonę. Kaip ir M. Heideggeris, jis pabrėžė žmogaus situatyvumą, tačiau nurodė, kad bet kokia konkreti situacija yra keičiama priklausomai nuo ateities projekto.

4. Žymiausias G. Hegelio interpretatorius A. Kojevė‘as teigia, jog sakyti, kad žmogus yra dialektiškas, reiškia tvirtinti, kad jis yra būtybė, kuri lieka savimi ir tuo pačiu metu keičiasi kovos ir darbo dėka. Žmogus *realizuoja save* arba pasirodo kaip dialektinis totalumas, o ne *save sunaikina* ir „išnyksta“ „grynoje“ arba „abstrakčioje“ visokios duotybės negacijoje. Fenomenologo žvilgsniu žvelgiant, žmogiškoji egzistencija pasaulyje pasireiškia kaip kovos ir darbo epochų tęstinumas. Žmogus istorijos eigoje *laisvai* kuria pats save.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

1. Baranova J. (2004). XX amžiaus moralės filosofija: pokalbis su I. Kantu. Vilnius: VPU leidykla
2. Jankauskienė V. (2012). Manasis aš kaip *kitas* ir kaip *persona non grata*. Prieiga internetu: <http://aplinkkeliai.lt/musu-tekstai/filosofine-ese/manasis-as-kaip-kitas-ir-kaip-persona-non-grata/>
3. Gulyga A. (1984). Hegelis. Vilnius: Mintis
4. Heideggeris M. Būtis ir laikas // Heideggeris M. (1992). Rinktiniai raštai. Vilnius: Mintis
5. Hegel G. W. F. (1997). Dvasios fenomenologija. Vilnius: Pradai
6. Husserl E. (2005). Karteziškosios meditacijos. T. Sodeikos vertimas. Nepublikuotas rankraštis
7. MacIntyre A. (2000). Trumpa etikos istorija. Vilnius: Charibdė
8. Šliogeris A. Grynosios sąmonės odiseja // Hegel G. W. F. (1997). Dvasios fenomenologija. Vilnius: Pradai
9. Киссель М.А. (1976). Философская эволюция Ж.-П. Сартра. Лениздат
10. Кожев А. (1998). Идея смерти в философии Гегеля. Москва: Прогресс - Традиция
11. Сартр Ж.-П. (2000). Бытие и Ничто. Опыт феноменологической онтологии. Москва: Республика

⁹² Baranova J. (2004). XX amžiaus moralės filosofija: pokalbis su I. Kantu. Vilnius: VPU leidykla. P. 9

⁹³ Сартр Ж.-П. (2000). Бытие и Ничто. Опыт феноменологической онтологии. Москва: Республика. P. 273

MASTER – SLAVE DIALECTICS

Summary

A human being is a social being, related to the others. My existence is absolutely dependent on the ability to identify myself with *the other*, this way perceiving own otherness vis-a-vis *the other*. And vice versa. Studying the ratio of *ego* with *the other*, two positions are emerging in the philosophy: the former states that *ego* cannot feel me as *the other*. If *ego* felt as *the other*, that would mean the other is no longer *the other*, the otherness would disappear. The later position affirms that in general the congruity with *the other* is not possible. *Ego* is not capable to comprehend, understand *the other* given *ego* is closed inwardly. Meanwhile, the phenomenological conception of *the other* becomes as if a mediator between those two incompatible positions. In the phenomenology *the other* is different and *ego* should not identify thyself. Therein as if the tension between *ego* and *the other* is solved. The difference is retained. That which remains as a difference does not mean that the ratio between *ego* and *the other* becomes possible.

Keywords: ego, the other, master - slave, dialectics, phenomenology, freedom, being-with, being-oneself, being-in-the-world, Labour, Fight.

Zita Ruzgienė

Utenos kolegijos lektorė. Utenio a. 2, LT-28241 Utena, Lithuania. zitaruzgiene@gmail.com

PAŽANGIOS SLAUGOS KLINIKINĖS KOMPETENCIJOS VERTINIMAS PAGAL PROFESIJĄ APIBŪDINANČIUS ĮGŪDŽIUS

Danguolė Šakalytė, Egidijus Gečiauskas

Utenos kolegija

Dr. Daiva Kriukelytė

Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, Medicinos akademija

Santrauka

Pažangios praktikos slauga reprezentuoja ateities slaugos praktiką ir profesinį tobulėjimą. Tai naujos pažiūros pasaulyje, kurios įgalina kurti slaugos praktiką, paremtą praktine patirtimi, sukurtomis naujomis slaugos žiniomis ir tobulinti slaugos bei sveikatos priežiūros paslaugų kokybę. Šio straipsnio **tikslas** - įvertinti pažangią slaugos klinikinę kompetenciją pagal profesiją apibūdinančius įgūdžius, lyginant skirtingos praktinės patirties ir išsilavinimo grupes.

Realizuojant tyrimą buvo atlikta teorinė mokslinės literatūros analizė, įvykdytas momentinis kiekybinis tyrimas, apklausiant raštu 318 respondentų, dvejose slaugos specialistus rengiančiose institucijose ir dvejose gydymo įstaigose. Tyrimas atliktas, naudojant *Slaugytojų klinikinės kompetencijos skalę*. Klausimynas kurtas, remiantis suomių mokslininkės dr. Riitos Meretojos sukurta *Slaugytojų kompetencijos skale* ir literatūros analize. Tyrimo rezultatams pateikti naudota duomenų statistinė analizė.

Tyrimo rezultatai parodė, kad 49,35 proc. apklausoje dalyvavusiųjų slaugytojų praktikų, absolventų ir studentų mano, kad jų kompetencijos lygis – labai aukštas, 32,79 proc. jų teigia, kad aukštas, 12,60 proc. tiriamųjų, mano, kad pakankamai aukštas ir 5,2 proc. savo kompetenciją vertina kaip žemą. Bendroje kompetencijos kategorijų naudojimo skalėje tiriamųjų vertintos kompetencijų kategorijos, pagal taikymo dažnį sudarė tokią seką: techninė (*vidutinis rangas* – 2,42), kritinių situacijų valdymo (*vidutinis rangas* – 2,31), terapinės intervencijos (*vidutinis rangas* – 2,23), pagalbos vaidmens (*vidutinis rangas* – 2,14), darbo vaidmens (*vidutinis rangas* – 2,09), diagnostinių funkcijų (*vidutinis rangas* – 1,97), mokymo/instruktavimo (*vidutinis rangas* – 1,90), kokybės užtikrinimo (*vidutinis rangas* – 1,89).

Raktažodžiai: pažangi slaugos praktika, slaugytojo klinikinė kompetencija

Įvadas

Darbo kokybę lemia gera žmogaus sveikata, naujos žinios, tobulėjantys įgūdžiai, motyvacija bei profesinė kompetencija [4]. Integracijos į Europos Sąjungos erdvę kontekste pažangi slaugos praktika formuojama trimis pagrindais: naujų kompetencijų diegimu, slaugos mokslo vystymu, slaugą reguliuojančių juridinių mechanizmų realizavimu. Analizuojant slaugytojų kompetencijas konstatuota, kad slaugytojų įvaldyti gebėjimai sudaro galimybes realizuoti kompleksinę slaugos veiklą, o įgūdžiai, kurie atspindi ekspertinę slaugos veiklą, yra esminė kompetetingų slaugytojų charakteristika vystant pažangią slaugos praktiką. Pažangi slaugos praktika grindžiama autonomija, maksimaliomis mokslinėmis slaugos žiniomis ir iškelia slaugos profesijos identiteto plėtojimo aspektus. Šiame kontekste slaugytojo kompetencija – daugiafunkcinis žinių, gebėjimų ir nuostatų derinys, kuris reikalingas kiekvieno individo saviraiškai gyvenime, darbe ir tobulėjant. Kaip teigia G. Castledine [11], pažangios slaugos praktikos slaugytojų specifinius kriterijus, vaidmenis, funkcijas nusako šios septynios kategorijos: autonomiška veikla, patirtis ir sumanumas, priežiūros tyrimas ir vertinimas, kvalifikuotas sveikatos ir slaugos valdymas, kvalifikuotas valdymas, konsultavimas, mokymas ir vadovavimas, pagarba ir pripažinimas kitų profesijų (pažangios slaugos praktikos slaugytojas pripažįstamas ir gerbiamas kitų kolegų kaip autoritetas praktinėje veikloje).

Taigi, pažangios slaugos praktika yra išsamus terminas, apibūdinantis klinikinės slaugos praktikos išsivystymo lygį, maksimaliai išnaudojant būsimo slaugytojo paruošimo galimybes,

suteikiant galias slaugos žinias ir ekspertuojant asmenų, šeimų, grupių bendruomenių ir gyventojų sveikatos poreikius.

2001 m. Tarptautinė Slaugų Taryba (*santr. TST*) apibrėžė pažangios slaugos praktikos slaugytoją: „*Slaugytojas, turintis licenciją, įgijęs pakankamą žinių bagažą ir galintis priimti sudėtingus sprendimus savarankiškai bei turintis pakankamus įgūdžius ir klinikinę kompetenciją pažangiai praktikai, kurios reikalavimai atitinka šalies, kurioje slaugytojas praktikuoja, sveikatos priežiūros kontekstą.*“ [5].

Šiame darbe slaugytojo profesinę kompetenciją atskleisime, vadovaujantis **klinikinės kompetencijos** apibrėžtimi, nes L. Calman [7] atliktame tyrime pacientai apibūdino kompetentingos slaugos praktikos pagrindą, kurį sudaro **techniniai slaugytojo įgūdžiai ir slaugymo žinios**. Pacientai mano, kad techniniai įgūdžiai yra svarbiausi, nes užtikrina paciento saugumą. Kai techninė kompetencija yra įvaldyta, tada ir **tarpasmeninis bendravimas** tampa svarbiausiu slaugos kokybės indikatoriumi.

V. Žydzūnaitė [3] klinikinę kompetenciją apibrėžia taip: „*specifinės žinios, specializuoti įgūdžiai, klinikinio mąstymo gebėjimai, besiremiantys multidiscipliniškumu*“. O Japonijos slaugos mokslininkė S. Li [10] teigia, kad: „*klinikinė kompetencija – tai įprastiniai gebėjimai naudoti bendravimo įgūdžius, žinias, techninius įgūdžius, klinikinį ir kritinį mąstymą ir savirefleksiją kasdieninėje praktikoje asmens ir visos bendruomenės sveikatos priežiūros labui*“. Tai ypač aktualu slaugytojams, kadangi jie kasdien susiduria su naujais pacientais, skirtingomis situacijomis, todėl turi sugebėti kūrybiškai panaudoti žinias, mokėjimus, įgūdžius, prisitaikant prie naujų sąlygų ir situacijų, spręsti problemas, įvertinus galimus padarinius ir kt. Juolab, kad slaugos praktinė veikla nesiremia vien tik įgūdžiais, o reikalauja ir intelektualio mąstymo gebėjimų [4].

Įvertinus aptartus faktus, akcentuotina tai, kad slaugytojo kompetencijos apibrėžimas lieka diskusijų objektu: vieniems tai yra objektyvi sąvoka, kuri gali būti išmatuota, kitiems, kurių yra dauguma, – daugiau įgūdžių rinkinys, intuityvus slaugos situacijų suvokimas, paremtas giliu supratimu ir patirtimi. Slaugytojas, realizuodamas slaugą, turi žinoti specifinius elementus, kurie lemia taisyklingą pacientų priežiūrą. Slaugytojui, dirbančiam su pacientais, privalu sugebėti realizuoti klinikinės slaugos techniką, išmanyti slaugos procesą, nes slaugos specialisto darbo sritis – individuali pacientų slauga ir dokumentų tvarkymas, būklės bei problemų vertinimas. Todėl būtina standartizuoti pažangios slaugos praktikos įgyvendinimą ir kompetencijos vertinimą Lietuvoje, pagrindžiant moksliniais tyrimais, kaip tai padaryta Kanadoje, Australijoje ar Skandinavijos šalyse.

Šio straipsnio tikslas – įvertinti pažangią slaugos klinikinę kompetenciją pagal profesiją apibūdinančius įgūdžius, lyginant skirtingos praktinės patirties ir išsilavinimo grupes.

Tyrimo medžiaga ir metodai

Tyrimo eiga ir imtis. Tyrimas atliktas makrolygiu, t. y. apklausti dviejų mokymo įstaigų slaugos studentai bei dviejų gydymo įstaigų slaugytojai.

Atliekant tyrimą, buvo laikomasi etikos principų. Mokymo įstaigų ir sveikatos priežiūros įstaigų vadovai ir patys tiriamieji (slaugytojai ir slaugos studentai) turėjo teisę apsispręsti dėl dalyvavimo tyrime. Pradedant tyrimą, pirmiausia kreiptasi į įstaigų administraciją ir paprašyta leidimo atlikti anketinę apklausą. Vadovams, susipažinus su esminiais atliekamo tyrimo aspektais, buvo pristatytas tyrimo instrumentas – klausimynas ir gauti įstaigų raštiški sutikimai. Klausimynas „Slaugytojų klinikinės kompetencijos skalė“ kurta, vadovaujantis Slaugytojų kompetencijos skale, prieš tai gavus šios skalės kūrėjos gerb. dr. Riita Meretoja (*PhD, Development Manager Hospital District of Helsinki and Uusimaa Research Center*) raštišką sutikimą naudotis skale.

Tyrimo populiacija – tikslinė netikimybinė, kai kiekvienam populiacijos nariui nėra tikimybės patekti į tiriamųjų imtį. Todėl pateikiami duomenys nebus traktuojami kaip reprezentyvūs visuminės slaugytojų ir slaugos studijų programų absoventų populiacijos atžvilgiu.

Tyrimo metu planuota apklausti 559 respondentus. Imties dydis prieš apklausą $n = 559$, po apklausos $n = 318$. Vykdamas tyrimą, įvyko tyrėjos prisistatymas, temos pristatymas ir paaiškinimas, kam visa tai daroma. Trumpai supažindinama, kas yra pažangi slaugos praktika, kompetencijos

esmė, naujų kompetencijų įvedimo galimybės ir kokios įtakos tai gali turėti kiekvienam iš slaugytojų. Tyrėjai supažindinus tiriamuosius su esminiais atliekamo tyrimo aspektais, buvo pasiklausama kurie iš jų sutiks dalyvauti tyrime. Sutikę dalyvauti tyrime, buvo supažindinti su klausimynu, jos turiniu, perspėjant tiriamuosius, kad jiems nereikia rašyti vardo ir pavardės. Išdalinta 412 klausimynų, gauta 318 užpildytų klausimynų, tačiau 10 iš jų buvo sugadinti (atsakyta tik į kelis klausimus, didesnė dalis klausimyno neužpildyta, kai kurie klausimynai pribraukti ir palikti nepildyti), todėl nebuvo tinkami; vertinta 308 teisingai užpildyti klausimynai. Klausimynų grįžtamumas buvo 77,18 procento.

Pagal *praktinę patirtį slaugoje* slaugytojai ir slaugos studentai pasiskirstė taip: 45,78 proc. tiriamųjų dirba antriniame sveikatos priežiūros lygmenyje (*toliau ASPL*), pirminiame sveikatos priežiūros lygmenyje (*toliau PSPL*) dirba 18,83 proc. tyrime dalyvavusiųjų slaugytojų ir mažiausiai 1,95 proc. tretiniame sveikatos priežiūros lygmenyje (*toliau TSPL*) dirbančiųjų slaugytojų. 13,31 proc. tiriamųjų – nuolatinių slaugos studijų programos absolventai (*toliau – absolventai*), 9,74 proc. – nuolatinių slaugos studijų antro kurso studentai (*toliau – antro kurso studentai*) ir 10,39 proc. – nuolatinių slaugos studijų trečio kurso studentai (*toliau – trečio kurso studentai*). Apklausus tiriamuosius, gauti tokie jų *išsilavinimą* atspindintys duomenys: pirmoje grupėje – slaugytojų ir absolventų: 52,63 proc. tiriamųjų – įgiję aukštesnįjį išsilavinimą, 42,91 proc. yra baigę kolegijas ir tik 4,45 proc. jų baigę universitetus. Antroje grupėje – nuolatinių slaugos studijų studentai: 50,82 proc. studijuoja kolegijoje, 49,18 proc. – universitete.

Tyrimo priemonė. Tyrimas atliktas, naudojant autorės sudarytą nestandartizuotą „Slaugytojų klinikinės kompetencijos skalę“. Skalė kurta, remiantis suomių mokslininkės dr. R. Meretojos sukurta Slaugytojų kompetencijos skale. Slaugytojų klinikinės kompetencijos skalė kurta, atsižvelgiant į Lietuvos slaugos praktikos reikalavimus, vadovaujantis Lietuvoje galiojančiais slaugytojo veiklą reglamentuojančiais teisės aktais. Taip pat atsižvelgta ir į *Europos slaugos kompetencijų vadove* apibrėžtas slaugytojų veiklos sritis ir kompetencijas. „Slaugytojų klinikinės kompetencijos skalės“ variante yra šios dalys: *slaugytojo kompetencijos lygmuo* (vizualinė analoginė skalė); *slaugytojo kompetencijos elementai* (8 kompetencijos kategorijų, kurias sudaro 74 kompetencijos elementai); *demografiniai duomenys*: amžius, lytis, praktinė patirtis, išsilavinimas.

Skalės vidiniam patikimumui nustatyti naudotas **Kronbacho alfa** (*angl. Cronbach alpha*) rodiklis, apibendrinantis skalės elementų tarpusavio koreliacijas. Klausimyno patikimumo rodiklis askirose skalės kategorijose svyravo nuo 0,67 iki 0,95, tai leido įsitikinti klausimyno patikimumu.

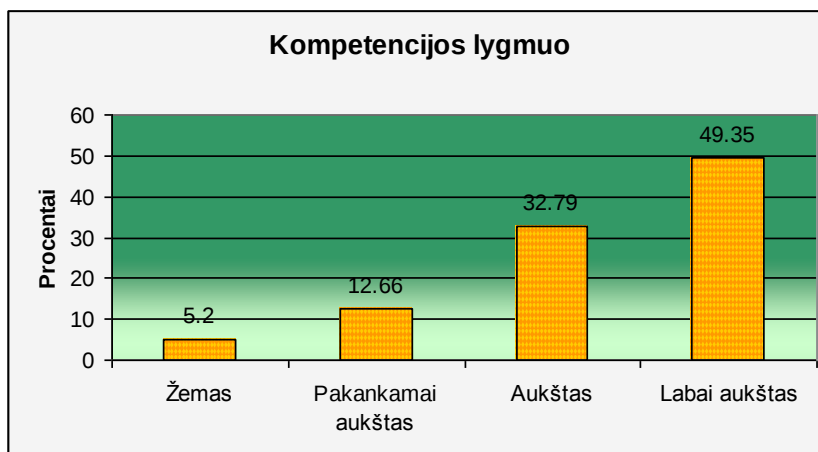
Duomenų statistinė analizė. Tyrimo duomenys kaupti kompiuterinėje duomenų bazėje. Statistinė anketinės apklausos duomenų analizė atlikta, naudojant SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) for Windows 13.0 programinį paketą.

Siekiant tikslumo, duomenys analizuoti, suformavus dvi tiriamųjų grupes: pirmoji grupė – slaugytojai praktikai ir absolventai, jiems priskirti ir ištęstinių studijų slaugos studentai. Antroji tiriamųjų grupė sudaryta iš antro ir trečio kurso studentų. Tyrimo rezultatams aprašyti naudotos šios skaitinės charakteristikos: vidurkis, standartinis nuokrypis, pasiskirstymas dažniais pateikiamas procentine išraiška. Siekiant išsiaiškinti statistinius ryšius tarp kompetencijos lygmens ir demografinių tiriamųjų charakteristikų (amžiaus, išsilavinimo), kompetencijos elementų taikymo dažnį ir ryšį tarp kompetencijos lygmens, praktinės patirties, išsilavinimo ir amžiaus, taikytas *Spirmeno koreliacijos koeficientas* (ρ). Dispersinė analizė (*angl. Analysis of variance, ANOVA*), naudota, siekiant nustatyti, ar išsilavinimas, praktinė patirtis turi reikšmingos įtakos pažangios slaugos klinikinės kompetencijos lygmeniui ir slaugos kompetencijos elementų taikymo dažniui grupių viduje. Rezultatų interpretacija: vertinami F , p parametrais. Kai $p > 0,05$, o $F < 1$, teigiama, kad esminio skirtumo nėra ir nėra faktoriaus poveikio tiriamam požymiui. Jei $p < 0,05$ ir $F > 1$ – tiriamojo faktoriaus įtaką galima manyti esant. Lyginant duomenis naudoti statistinių hipotezių reikšmingumo lygmenys: kai $p > 0,05$ – statistiškai nereikšmingi (ns); kai $p < 0,05$ – reikšmingi (p) – interpretuojant reikšmingumo lygmenis: $p < 0,05$ (reikšminga), $p < 0,01$ (labai reikšminga), $p < 0,001$ (ypač reikšminga) [1-2].

Tyrimo medžiaga ir metodai

Slaugytojų kompetencijos lygmens vertinimas. Vertinant slaugytojų praktikų, absolventų ir nuolatinių slaugos studijų studentų kompetencijos lygmenį, taikyta vizualinė analoginė skalė nuo 0 iki 100 balų, interpretuojant skalės padalas taip: 0-25 žema; 25-50 pakankamai aukšta; 50-75 aukšta; 75-100 labai aukšta kompetencija.

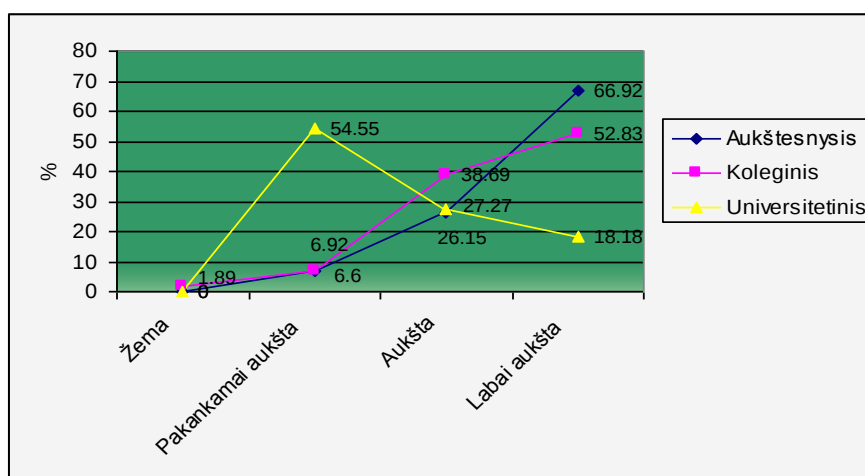
Visos tiriamųjų imties kontekste 49,35 proc. visų apklaustųjų savo kompetenciją įvertino kaip labai aukštą, 32,79 proc. mano, kad jų kompetencija yra aukšta. Pakankamai aukštu įverčiu kompetenciją įsivertino 12,66 proc. tiriamųjų ir 5,2 proc. tiriamųjų mano, kad jų kompetencija žema (1 pav.)

1 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal kompetencijos lygmenį (procentinis pasiskirstymas)

Galima daryti prielaidą, kad tokius tyrimų rezultatus lėmė tiriamųjų pasiskirstymas pagal praktinę patirtį. Japonų mokslininkės S. Li [10] atlikto tyrimo metu taip pat nustatytas pakankamai aukštas slaugytojų, turinčių didesnę praktinę patirtį, kompetencijos lygmuo.

Keliama prielaida, kad kompetencijos lygmens vertinimui įtakos turi ir išsilavinimas. Buvo pasidomėta, ar slaugytojų praktikų ir absolventų bei nuolatinių studijų studentų kompetencijos lygmens vertinimui vienodos reikšmės turi išsilavinimas. Atlikus slaugytojų praktikų bei absolventų nuomonės duomenų analizę, paaiškėjo, kad aukštesnį išsilavinimą turintys slaugytojai savo kompetenciją vertina taip: 66,92 proc. jų mano, kad jų kompetencija yra labai aukšta. 52,83 proc. koleginių išsilavinimą turinčių slaugytojų bei absolventų savo kompetenciją vertina kaip labai aukštą. Labai aukštą kompetenciją mano turintys 18,16 proc. universitetinį išsilavinimą įgijusių slaugytojų bei absolventų (2 pav.).

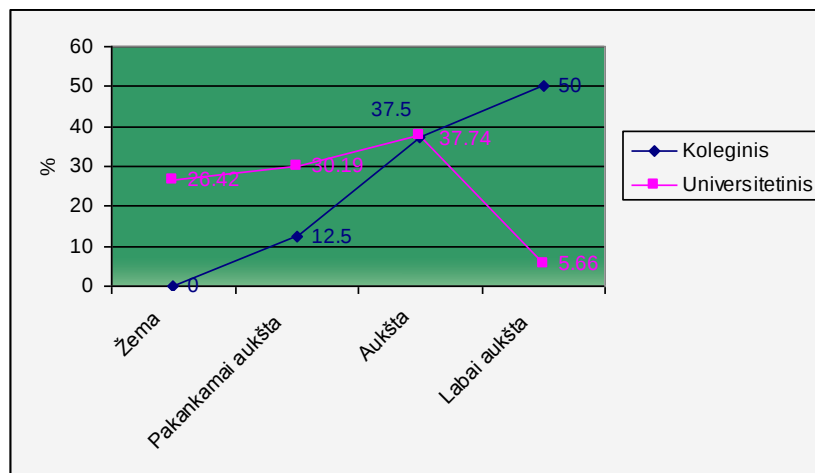
2 pav. Slaugytojų praktikų ir absolventų kompetencijos vertinimas pagal išsilavinimą

Išsilavinimo įtaka kompetencijos lygmens vertinimui $p=0,001$ ir $F=5,39$

Lyginant kompetencijos vertinimą ir išsilavinimą: $\rho=-0,2$; $p=0,001$

Gauti statistiškai labai reikšmingi duomenys, kad išsilavinimas turi įtakos kompetencijos lygmens vertinimui ($p=0,001$ ir $F=2,99$). Pastebėta ir statistiškai labai reikšminga silpna neigiama koreliacija tarp išsilavinimo ir kompetencijos vertinimo. Tiriamieji, turintys aukštesnį išsilavinimą, savo kompetenciją vertina aukštesniais balais, nei turintys aukštą išsilavinimą ($\rho=-0,2$; $p=0,001$).

Vertinant antro ir trečio kurso studentų duomenis, nustatyta, kad 50 proc. koleginių studijų studentų mano, kad jų kompetencija labai aukšta. Tik 5,66 proc. universitetinių studijų studentų mano, kad jų kompetencija labai aukšta (3 pav.). HP Barlett, V. Simonite ir kt. [6] atlikto tyrimo metu taip pat nustatė, kad studentai, turėję daugiau praktikinio mokymo valandų, savo kompetenciją vertina aukštesniais balais.

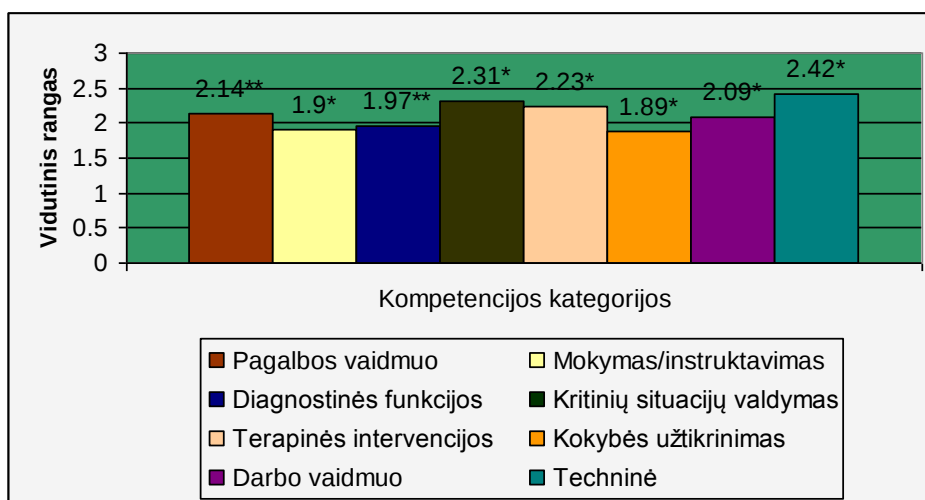
3 pav. Nuolatinųjų studijų studentų kompetencijos vertinimas pagal išsilavinimą

Išsilavinimo įtaka kompetencijos lygmens vertinimui $p=0,001$ ir $F=6,09$

Lyginant kompetencijos vertinimą ir išsilavinimą: $\rho=-0,4$; $p=0,002$

Slaugytojų kompetencijos elementų vertinimas. Tiriamųjų požiūriui apie slaugytojo kompetencijos turinį vertinti, buvo pateiktas klausimas, susidedantis iš 74 slaugytojo kompetencijos elementų, suskirstytų į 8 poskalius – atitinkančius kompetencijos kategorijas, susijusias su pažangia slaugos praktika: **pagalbos vaidmens** – 7 elementai; **mokymo/instruktavimo** – 12 elementų; **diagnostinės funkcijos** – 7 elementai; **kritinių situacijų valdymo** – 5 elementai; **terapinės intervencijos** – 9 elementai; **kokybės užtikrinimo** – 6 elementai; **darbo vaidmens** – 14 elementų; **techninė** – 14 elementų. Teiginiams vertinti pateikta penkių balų *Likert skalė*, apimanti šias vertes nuo mažiausios: 0 – neturiu patirties iki didžiausios 4 – labai dažnai naudojamas. Kiekvienai iš 8 slaugytojo kompetencijos kategorijų paskaičiuotas vidutinis vertinimo rangas.

Atlikus slaugytojo kompetencijos kategorijų naudojimo tarpusavio palyginimą, paaiškėjo, kad dažniausiai naudojami kompetencijos elementai iš techninės kategorijos, antros ir trečios – kritinių situacijų valdymas ir terapinės intervencijos, ketvirtos – pagalbos vaidmens, penkta – darbo vaidmens kategorija, šešta ir septinta – diagnostinių funkcijų ir mokymo/instruktavimo kategorijos, ir aštunta – kokybės užtikrinimo kompetencijos kategorija. Lyginant veiklų sričių naudojimo dažnį tarpusavyje, tyrimo rezultatai atskleidė tai, kad tiriamųjų vertinimai reikšmingai skyrėsi, lyginant tarpusavyje *pagalbos vaidmens* ir *diagnostinių funkcijų kategorijas* ($p<0,05$) (4 pav.).

4 pav. Kompetencijos kategorijų vertinimas, atsižvelgiant į naudojimo dažnį

*Lyginant su kitais poskaliais $p > 0,05$

**Lyginant pagalbos vaidmens ir diagnostinių funkcijų kompetencijos kategorijas $p < 0,05$

R. Meretoja [12-13] atlikto tyrimo metu pagalbos vaidmens kategorija buvo įvertinta, kaip dažniausiai naudojama, kritinių situacijų valdymas buvo įvertintas antrąja pozicija, diagnostinių funkcijų kategorija – trečiąja pozicija, ketvirtoje pozicijoje liko darbo vaidmuo, terapinės intervencijos – penktoje, mokymo/instruktavimo kategorijos naudojimo dažnis buvo šeštoje pozicijoje. Septintoje pozicijoje, pagal visų kompetencijos kategorijų vertinimo reitingus, buvo kokybės užtikrinimas.

Atliekant kiekvienos kompetencijos kategorijos vertinimą, buvo išskirtos dvi tiriamųjų grupės, siekiant duomenų tikslumo, nes slaugytojų praktikų ir absolventų atsakymų rezultatai visose kompetencijos kategorijose statistiškai reikšmingai skyrėsi nuo studentų. Šie rezultatai atitinka kitų panašių atliktų tyrimų rezultatus. PR Williams, T. Walker ir kt. [15] atlikto tyrimo metu paaiškėjo, kad studentų atsakymai, reikšmingai skiriasi nuo patirtų turinčių slaugytojų, tačiau ne visais atvejais reikšmingai statistiškai skiriasi tarpusavyje. Studentų kompetencijos turi būti tiriamos kartu su patyrusiomis slaugytojomis, siekiant, kad nauji slaugos specialistai įgytų būtinas žinias, kurių reikalauja darbo rinka ir garantuotų sveikatos priežiūros kokybę. BG Morolong, MM. Chabeli [14] atskleidė, kad slaugos studentų klinikinė kompetencija nepasižymi aukštu vertinimo lygmeniu ir kompetencijos elementų naudojimo dažnis nėra aukštas. Dalyviai stokoja pagrindinių slaugos proceso įgūdžių. PR Williams, T. Walker ir kt. [15] tirdami studentų kompetencijas pastebėjo, kad studentai iš 34 pagrindinių kompetencijų, statistiškai reikšmingai įvaldė 17 kompetencijų. Darbo autorės atlikto tyrimo metu nei vienas kompetencijos elementas neviršijo bendro vidutinio vertinimo – 2 balų.

Slaugytojų ir absolventų grupėje iš 74 kompetencijos elementų **praktinė patirtis** turėjo statistiškai reikšmingos įtakos 12 elementų. Ypač statistiškai reikšminga ($F > 1$, $p < 0,001$) įtaka nustatyta šiems kompetencijos elementams: *intubacinio, tracheostominio vamzdelio priežiūrai; deguonies kaukės prijungimui ir tiekimui deguonies iš centralizuotos deguonies tiekimo sistemos; deguonies pagalvės prijungimui; deguonies kaukės prijungimui ir tiekimui deguonies iš deguonies baliono*. Pagal kompetencijos kategorijas, praktinė patirtis slaugytojų ir absolventų grupėje didžiausios statistiškai reikšmingos įtakos turėjo **techninės** kategorijos kompetencijos elementų (7 elementai) naudojimo dažniui. Studentų grupėje visų 74 kompetencijos elementų naudojimo dažnis statistiškai reikšmingai skyrėsi – trečio kurso studentai šiuos kompetencijos elementus savo profesinės veiklos praktikos metu naudoja dažniau nei antro kurso studentai.

Kompetencijos elementų naudojimo dažnis didžia dalimi priklauso nuo to kur slaugytojas dirba, kokia jo praktinė patirtis. RR Witt, MPCD Almeda [16] identifikavo slaugytojų kompetencijos sritis pirminėje sveikatos priežiūroje – darbas su bendruomene sąlygoja kompetencijas, reikalingas konsultavimui ir mokymui. MF Gregg, JK Magilvy [9] nustatė, kad slaugytojo klinikinė kompetencija didžia dalimi priklauso nuo „mokymosi iš darbinės patirties“,

visi įgūdžiai įgijami per patirtį. Straipsnio autorių atlikto tyrimo metu gauti rezultatai patvirtina šią prielaidą, nes slaugytojai, dirbantys PSPL, autonomišką šeimos narių konsultavimą naudoja daug dažniau, nei kituose lygmenyse dirbantys slaugytojai praktikai ir slaugos absolventai, o antriniame ir tretiniame lygmenyje slaugytojai daug dažniau atlieka pvz., intubacinio, tracheostominio vamzdelio priežiūrą, deguonies kaukės prijungimą ir tiekimą deguonies iš centralizuotos deguonies tiekimo sistemos.

Tyrimo metu buvo tikėtasi, kad universitetinį išsilavinimą turintys slaugytojai praktikai ir absolventai kompetencijos elementus praktikoje naudoja dažniau, nei turintys aukštesnįjį ar koleginių išsilavinimą, tačiau gauti kitokie atsakymų rezultatai. Žemesnį išsilavinimą turintys slaugytojai kompetencijos elementus naudoja dažniau. Ko gero, vėl reikšmingos įtakos turi tai, kad koleginės ir aukštesniojo mokymo programos yra orientuotos į praktinį mokymą, o universitetinės – daugiau į mokslinę srutį. Slaugytojų praktikų ir absolventų grupėje iš 74 kompetencijos elementų 35 elementams įrodyta **išsilavinimo** įtaka naudojimo dažniui profesinėje veikloje. Ypač statistiškai reikšminga ($F>1$, $p<0,001$) įtaka nustatyta: *paramai paciento kovos su liga strategijoms; kito personalo instruktavimui, kaip stebėti pacientą; atitinkamam elgesiui gyvybei pavojingose situacijose; slaugos komandos veiksmų koordinavimui; rašytinių rekomendacijų dėl priežiūros atnaujinimui; mokslinių tyrimų naujovių pritaikymui pacientų priežiūros vystyme; profesinio identiteto vertinimui, kaip slaugos veiklos ištekliai; sklandaus slaugos proceso užtikrinimui skyriuje, deleguojant užduotis; pilnam situacijos valdymui, esant reikalui; deguonies pagalvės prijungimui*. Pagal kompetencijos kategorijas išsilavinimas pirmoje grupėje didžiausios statistiškai reikšmingos įtakos turėjo **mokymo/instruktavimo** (9 elementai) ir **darbo vaidmens** (9 elementai) kategorijoms.

Studentų grupėje **išsilavinimo** įtaka statistiškai įrodyta penkiems kompetencijos elementams: trys – iš **mokymo/instruktavimo** kategorijos, po vieną – iš **diagnostinių funkcijų** ir **darbo vaidmens** kategorijų. Ypač statistiškai reikšmingo išsilavinimo įtakos patikimumo nenustatyta nei vieno kompetencijos elemento atveju. Labai reikšmingas statistinis patikimumas ($F>1$, $p<0,01$) nustatytas *optimalaus laiko parinkimui paciento mokymui; organizavimui eksperto pagalbos pacientui, esant reikalui*. PR Williams, T. Walker ir kt. [15] atlikto tyrimo metu nustatė, kad žemesnį išsilavinimo laipsnį turintys studentai dažniau naudoja kompetencijos elementus, kurie labiau siejasi su praktine veikla, bendradarbiaujant su gydytoju, o aukštesnio išsilavinimo lygio studentai dažniau naudoja autonomiškos veiklos komponentus. Šie rezultatai atspindi ir šio tyrimo metu: diagnostinių funkcijų ir mokymo/instruktavimo kompetencijos elementus dažniau naudoja universitetinėse studijose studijuojantys studentai, o darbinio vaidmens kompetencijos elementus – koleginių studijų studentai.

Slaugytojų praktikų ir absolventų grupėje **kompetencijos lygmens** įtaka nustatyta 15 kompetencijos elementų naudojimo dažniui, tačiau stipresnė koreliacija ir didesnis reikšmingumas ($p<0,05$) tarp kompetencijos lygmens ir naudojimo dažnio nustatyta šiems kompetencijos elementams: *individualaus pacientų mokymo numatymui; kito personalo dažnesniam instruktavimui paciento stebėjimo klausimais; nuosekliam planavimui priežiūros esamais ištekliais; gerai priežiūrai slaugos aparatūros/įrenginių; instruktavimui priežiūros komandos slaugos intervencijų atlikimo klausimais; profesinio identiteto vertinimui, kaip slaugos veiklos ištekliai; rūpinimosi savimi, taupant psichinius ir fizinius resursus; peroralinių vaistų ir parenteralinių vaistų administravimui*. Pagal kompetencijos kategorijas dažnesnė kompetencijos lygmens įtaka nustatyta **darbo vaidmens** kompetencijos kategorijai (4 elementai).

Studentų grupėje **kompetencijos lygmuo** turėjo įtakos 25 kompetencijos elementų naudojimo dažniui. Kuo aukštesnė kompetencija, tuo dažniau šie 25 kompetencijos elementai buvo naudojami praktinėje veikloje. Reikšmingas statistiškai vidutinis ir patikimas ryšys ($p<0,05$) nustatytas *sprendimų priėmimo valdymui, atsižvelgiant į etines vertybes*. Kitų elementų atžvilgiu koreliacija tarp kompetencijos lygmens ir kompetencijos elementų naudojimo dažnio statistiškai patikima, tačiau – silpna. Pagal kompetencijos kategorijas labiausiai kompetencijos lygmuo sąlygoja kompetencijos elementų naudojimo dažnį **darbo vaidmens** kategorijoje – 7 kompetencijos elementų atveju.

Galima teigti, kad studentai, tobulindami savo kompetenciją, įgyja pažangios slaugos praktikos pagrindų įgūdžių. Slaugytojai praktikai ir absolventai labiau linkę į įprastinės slaugos kompetencijas. LJ Fero, CM Witsberger ir kt. [8] nustatė, kad reikalinga nuolatinė kontrolė, siekiant inicijuoti naujų ir nepriklausomų slaugos intervencijų diegimą į profesinę veiklą. Aukštesniojo išsilavinimo slaugytojos labiau linkusios į įprastinę veiklą, dažnai priešinosi naujovėms, o aukštesnio lygio išsilavinimą turinčios slaugytojos dažniau inicijavo pakeitimus praktikoje.

Išvados

1. 49,35 proc. apklausoje dalyvavusiųjų slaugytojų praktikų, absolventų ir studentų mano, kad jų kompetencijos lygis – labai aukštas, 32,79 proc. jų teigia, kad aukštas, 12,60 proc. tiriamųjų, mano, kad pakankamai aukštas ir 5,2 proc. savo kompetenciją vertina kaip žemą. Tiriamieji, turintys didesnę praktinę patirtį ir aukštesnįjį išsilavinimą, savo kompetenciją įsivertina aukštesniais balais nei turintys aukštąjį išsilavinimą ir mažesnę darbo patirtį.

2. Bendroje kompetencijos kategorijų naudojimo skalėje tiriamųjų vertintos kompetencijų kategorijos, pagal taikymo dažnį sudarė tokią seką: techninė (*vidutinis rangas* – 2,42), kritinių situacijų valdymo (*vidutinis rangas* – 2,31), terapinės intervencijos (*vidutinis rangas* – 2,23), pagalbos vaidmens (*vidutinis rangas* – 2,14), darbo vaidmens (*vidutinis rangas* – 2,09), diagnostinių funkcijų (*vidutinis rangas* – 1,97), mokymo/instruktavimo (*vidutinis rangas* – 1,90), kokybės užtikrinimo (*vidutinis rangas* – 1,89).

3. Lyginant slaugytojo kompetencijos elementų naudojimo dažnį praktikoje, pagal kompetenciją lemiančius faktorius, nustatyta, kad: slaugytojų praktikų ir absolventų grupėje kompetencijos elementų naudojimo dažniui praktinė patirtis daro statistiškai reikšmingos įtakos 1/6 elementų, išsilavinimas – beveik pusės visų elementų, o kompetencijos lygmens įtaka nustatyta 1/5 kompetencijos elementų. Studentų grupėje statistiškai reikšminga ir patikima praktinės veiklos įtaka nustatyta visiems 74 kompetencijos elementams, išsilavinimo – penkiems kompetencijos elementams ir kompetencijos lygmens – 1/3 kompetencijos elementų naudojimo dažniui.

Literatūra

1. Pauliukėnas L., Šeškevičius A. *Reabilitacijos ir slaugos studijų kryptių mokslinių darbų rengimas*. Kaunas: Vitae Litera, 2008.
2. Vaitkevičius R., Saudargienė A. *Statistika su SPSS psichologiniuose tyrimuose. Statistika socialiniuose moksluose*. Kaunas: VDU leidykla, 2006.
3. Žydzūnaitė V., Merkys G., Petrauskienė A. (2006). Slaugytojo, dirbančio priklausomybės ligų prevencijoje, kompetencijos turinio vertinimas. *Sveikatos mokslai* 2006;4(45):275 – 280.
4. Žydzūnaitė V. *Komandinio darbo kompetencijos ir jų tyrimo metodologija slaugytojų požiūriu: monografija*. Kaunas: Judex, 2005.
5. Advanced Nursing Practice. A National Framework. Canadian Nurses Association, 2008 [cited 2009-12-21]. Available from Internet <<http://www.cna-aiic.ca>>.
6. Bartlett, HP., Simonite, V., Westcott, E., Taylor, HR. (2000). A comparison of the nursing competence of graduates and diplomates from UK nursing programmes. *Journal of Clinical Nursing* 2000; 9: 369 – 381.
7. Calman L. Patients' views of nurses' competence. 2006 December [online]. From Journal of Nurse Education Today [cited 2007-10-21]. Available from Internet <<http://www.PubMed.com>>. Indexed for MEDLINE
8. Fero, L.J., Witsberger, CM., Wesmiller, SW., Zullo, TG., Hoffman, LA. (2009). Critical thinking ability of new graduate and experienced nurses. *Journal of Advanced Nursing* 2009; 65(1):139 – 148.
9. Gregg MF, Magilvy, JK. Professional identity of Japanese nurses: bonding into nursing. [cited 2007-10-21]. Available from Internet <<http://www.PubMed.com>>.

Indexed for MEDLINE

10. Li S. Assessing Clinical Competence and Practice Errors of Newly Licensed Registered Nurses. [2007, May 26 - June 3, Yokohama, Japan]. From ICN Regulatory Conference [cited 2009-11-21]. Available from Internet <<https://www.ncsbn.org/Suling.ppt>>.
11. McGee P., Castledine G. *Advanced Nursing Practice*. Blackwell Publishing, Ltd, 2003.
12. Meretoja R. Nurse Competence Scale. Academic Dissertation. University of Turku, Ser. D 578.
13. Meretoja R., Isoaho, H., Leino-Kilpi, H. (2004). Nurse competence scale: development and psychometric testing. *Journal of Advance Nursing* 2004;47(2):124-33.
14. Morolong BG, Chabeli MN. Competence of newly qualified registered nurses from a nursing college [cited 2007-10-21]. Available from Internet <<http://www.PubMed.com>>. Indexed for MEDLINE.
15. Williams, PR., Walker, T., Martin, T. & *et al.* (2008). Comparing clinical competencies between nursing students with degrees and traditional students. *Issues In Educational Research*, Vol 18 (1), 2008.
16. Witt, RR., Almeda, MCPD. (2008). Identification of nurses' competencies in primary health care through a Delphi study in southern Brazil. *Public health Nursing* 2008; 25(4): 336 – 343.

ASSESSMENT OF ADVANCED NURSING CLINICAL COMPETENCE ACCORDING TO PROFESSIONAL SKILLS

Summary

Advanced practice nursing represents the future frontier for nursing practice and professional development. It is a way of viewing the world that enables questioning of current practices, creation of new nursing knowledge, and improved delivery of nursing and health care services. Research **aim** in presented research is to assess advanced nursing clinical competence according to professional skills comparing groups with different educational background and work experience.

In research realization has made the literature analysis and instantly quantitative study were performed. Sample consisted of 318 respondents. Respondents for the study were chosen from two educational institutions providing professional nursing and two health care institutions. The study was conducted using the Nurse clinical competence scale. Questionnaire created on the basis of Finnish scientist Dr. Riita Meretoja Nurse competence scale and literature analysis. **Methods** of research performed using: statistical analysis.

Research results discovered that: 49,35 per cent respondents believe that their level of competence very good 32,79 per cent argues that it the good, 12,66 per cent consider that it quite good and 5,2 per cent own competence to assess as low. In areas of general operating scale respondents evaluated the activities by according to the frequency of the sequence was: technical (overall average 2,42), managing critical situations (overall average – 2,31), therapeutic interventions (overall average – 2,23), helping role (overall average – 2,14), work role (overall average – 2,09), diagnostic function (overall average – 1,97), teaching/coaching (overall average – 1,90), quality assurance (overall average – 1,89).

Key words: advanced nurse practice, nurse's clinical competence

Danguolė Šakalytė

Utenos kolegijos docentė. Utenio a. 2, LT-28241 Utena, Lithuania. erasmusmf@utenos-kolegija.lt

MENINĖ RAIŠKA – VIENA SVARBIAUSIŲ ŽMOGIŠKOSIOS ESMĖS PAIEŠKOS PRIELAUDŲ

Laima Kriukelienė
Utenos kolegija

Santrauka

Žmogaus gebėjimas ieškoti, bandyti ir atrasti nauja – visai kitokius, originalius meninės raiškos arba problemos sprendimo būdus, pateikti absoliučiai naujus dalykus – vadinamas kūrybingumu. Neabejotinai kūrybingumas yra siejamas su pačia žmogaus Esme – jo savikūra, savipilda ir saviraiška. Meninė raiška daugeliu atvejų gelbsti žmogų nuo monotonijos, išglebimo, suteikia gyvenimui prasmę. Tačiau vis giliau į gyvenimą besiskverbiant moderniosioms technologijoms ir vartojimo kultui, žmonių elgsenoje ryškėja dvasinių vertybių stygius. Nebestebina sumenkusi šeimos įtaka, nieko neįpareigojantys santykiai tarp pačių artimiausių žmonių. Kokios grėsmės atsiranda, į paribius nustumiant dvasines vertybes, o į pirmą vietą iškeliant materialinius poreikius? Atsakymą demonstruoja gyvenimo realijos: silpsta šeiminiai, tarpasmeniniai, bendruomeniniai ryšiai, įsitvirtina susvetimėjimas, neigiama emocinė ir dvasinė būsena. Šių neigiamų reiškinių pagrindinė atsiradimo priežastis – netinkamas požiūris į žmogaus prigimtį, į žmogiškąją Esmę. O juk kiekvienas žmogus – gebanti kūrybiškai mąstyti būtybė. *Žmogus įgyja vertę tikrai realizuodamas savo kūrybinį sumanymą. Kūrybinis mąstymas ir matymas yra ta galia, kuri ugdo iniciatyvumą. Kūrybingumas ir meninė raiška gali keisti nuobodžią kasdienybę, sužadinti vaizduotę, kelti nuotaiką, ryškesnėmis spalvomis nuspalvinti bendravimą su kitais žmonėmis, laisvalaikį, darbą ir poilsį. Meninė raiška įgalina atsikratyti baimės, nerimo, liūdesio ir emocinio sąstingio. Meninę raišką galima traktuoti kaip vieną svarbiausių žmogiškosios esmės paieškos ir atsiskleidimo prielaidų.*

28

Raktiniai žodžiai: meninė raiška, kūryba, žmogiškoji esmė, gyvenimo prasmė, gyvenimo kokybė, vertybės.

Įvadas

Žmonės paprastai patys susikuria daug problemų bei įsivaizduojamų grėsmių. Nelaimingu žmogų padaro savos mintys apie tai, kad jis nelaimingas. Galima teigti, kad didžiausią poveikį tokiai būsenai atsirasti padaro ne išorinės aplinkybės, o asmens neigiamas vidinis savęs vertinimas ir netinkamas vertybinių nuostatų pasirinkimas. Tuomet raktas į prasmingo gyvenimo paieškas yra ne aplinkiniame pasaulyje, o žmogaus viduje: asmens vertybinių nuostatų, pagrindinių minčių, tikslų sferoje. Pozityvios mintys, pasirinktos vertybės, kilnūs siekiai, kūrybiškas problemų sprendimo būdas didele dalimi lemia žmogaus gyvenimo kokybę. *Teigiama dvasinė nuostata ir vidinė drausmė sutramdo žalingų neigiamų emocijų poveikį ir priverčia tarnauti geriems tikslams.* Pirmas žingsnis į sėkmingesnį gyvenimą yra, galima sakyti, paprastas. Tereikia pažvelgti į savo minčių tėkmę ir kūrybiškai ją pasukti norima linkme. Kūrybiškas mąstymas padeda greitai apsispręsti, o meninė kūryba – tai natūrali organizmo elgsena, kai žmogus yra atviras visiems vidiniams ir išoriniams potyriams.

Meninė raiška ir darbas – tai priemonės, leidžiančios taurinti žmogų, išgryninti vertybines nuostatas bei įpročius. Sveikieji menine veikla užsiima tam, kad pajustų gyvenimo pilnatvę, saviugdai ir saviraiškai. Patologinių charakterio bruožų ar įvairių sveikatos sutrikimų turintiems asmenims meno pažinimas yra tinkama psichinių traumų, nesėkmių profilaktikos priemonė bei gyvenimo įprasminimo galimybė. Menas praplečia žmogaus požiūrių, jausmų, vertybinių nuostatų ir poreikių sritį. Jis sužadina visa, kas žmoguje yra geriausia, į aukštesnę pakopą pakelia gyvenimo lygį. Gyvenimo kokybė ypač priklauso nuo minčių ir idėjų kokybės. Tai pirmas žingsnis į kūrybinę veiklą. Originalios idėjos tiesiog skatina užsiimti menine kūryba. Meninės raiškos procesas padeda susidoroti su kasdieniais sunkumais, stresu bei suteikia gyvenimui neabejotiną reikšmę. Meninės raiškos dėka žmogus paprasčiau ir tiksliau suformuluoja individualius tikslus, nustato vertybes,

greičiau atpažįsta realius jausmus – teigiamus ir neigiamus, jaučia pasitenkinimą supratimu, kad daug ką gyvenime galima tvarkyti savo nuožiūra.

Pastaruoju metu vis didesnis dėmesys atkreipiamas į ypatingą meno reikšmę žmogui save realizuoti, gyvenimo kokybei gerinti, ligų profilaktikai, gyvenimo prasmės ir tikslo paieškai. Menas, einant nuo mokomojo iki terapinio aspekto, apima techninius įgūdžius, eksperimentavimą su priemonėmis, saviraišką bei psichoterapinį poveikį. *V. Franklis knygoje „Žmogus ieško prasmės“ teigia, kad gyvenimo prasmės atradimas per kūrybą, laimėjimą ir darbų nuveikimą yra visiškai akivaizdus, netgi nevertas detalizavimo...“ (Frankl, 2008).*

Darbo tikslas – Nustatyti meninės raiškos sąsajas su žmogaus gyvenimiškos esmės paieška ir atsiskleidimu.

Darbo objektas – meninės raiškos sąsajos su žmogaus gyvenimiškos esmės paieška.

Darbo uždaviniai: 1. Atskleisti žmogaus vertybinių nuostatų sąsajas su menine raiška. 2. Panagrinėti meninės raiškos ir žmogaus gyvenimo prasmės susietumą. 3. Įvertinti meninės kūrybos svarbą žmogiškosios esmės paieškoje.

Darbo metodai:

Teoriniai: mokslinės literatūros analizė.

Sąsajos tarp žmogaus vertybinių nuostatų ir meninės raiškos

Kas sudaro motyvacijos pagrindą ieškoti gyvenimo prasmės meninėje kūryboje? Vertybinės nuostatos. Moralinė degradacija veda į socialiai orientuotų tikslų ir siekių nebuvimą, o tuo pačiu – į nepilnavertį ir nuobodų gyvenimą. Yra keletas veiksnių, kurie gali prisidėti prie socialiai orientuotos elgsenos nebuvimo, kaip antai: socialinis abejingumas ir neveiklumas. Pavyzdžiui, socialinį abejingumą pirmiausia galima įžvelgti šeimoje, kur abejingumas atpažįstamas iš akivaizdaus fakto – laiko nesuradimo vienas kitam, o ypač vaikams. Jei šeimoje nėra susikalbėjimo, jei vaikai nuo mažens izoliuoti nuo tradicijų, etnokultūros, jei šeimos narių nejungia bendri siekiai ar veikla, susilpnėja ne tik konkrečios šeimos, bet ir visos bendruomenės kultūrinis, dvasinis bei vertybinis pamatas. O juk šeima ir bendruomenė, jos normos daro nemažą poveikį asmenybės vertybinių nuostatų formavimuisi, stabdo žmogaus polinkį į destruktivyvų elgesį. Šiuo aspektu vyksta nepakankama socializacija, o tai trukdo formuotis vertybėms. Gyvenime dažniausiai atsitinka tai, ką įkvepia iniciatyva, vertybės ir tikslas. Todėl labai svarbu sustatyti viską į savo vietas: palaikyti glaudžius tarpasmeninius ryšius, surasti harmoniją tarp sielos ir kūno, tarp darbo ir poilsio, neužgesinti meninės kibirkšties... *Gyvenimas be kūrybinės veiklos, tai lyg gyvenimas be spalvų. Meninė veikla palankiai veikia žmogaus gyvenimą visomis prasmėmis: teikia dvasinį pasitenkinimą, padeda atsipalaiduoti, kūrybiškai spręsti problemas, o svarbiausia - verčia tobulėti ir skleistis.*

Kūrybinė raiška padeda susitaikyti su žmogaus gyvenimo laikinumo faktu. Daugeliui žmonių šio fakto nenuginčijama tiesa sukelia egzistencinį nerimą ir kančią. Asmuo, save realizuojantis meninėje veikloje, gali to išvengti ar bent sumažinti šią dvasinę įtampą. Juk žmogus yra daugialypė asmenybė. Jis yra protaujanti, kurianti, veikianti būtybė, gebanti skirti save nuo likusio pasaulio. Kiekvienas asmuo savaime gyvenime vertina skirtingus dalykus. Vienam žmogui didelę reikšmę teikia materialinės vertybės, kitam – dvasinės, trečiam – bendražmogiškosios. Tačiau viena aišku, kad vertybės neaplenkia nė vieno žmogaus. Kita vertus, kiekvieno žmogaus gyvenimą didele dalimi lemia jo charakteris bei svarbiausi asmenybės bruožai. Gyvenimo raidoje ne kartą žmogui iškyla prasmės ir tikslo klausimų. Meninė raiška – tai toks kūrybinis procesas, kurio metu galima nagrinėti įvairiausias gyvenimo problemas, situacijas bei rasti atsakymus į daugelį žmogų neraminančių klausimų.

Vertybių laukas gana platus. „Galima išskirti šias aktualias žmogaus raidos vertybes: 1) gėris arba būties turinys, arba materialiosios, daiktinės vertybės, 2) tiesa arba esmės forma, arba formaliosios vertybės, 3) grožis arba meninė – tai prasmės ir tikslo vertybės, 4) šventumas arba visybės, pilnatvės, tobulumo, išganymo vertybės“ (Pukelis, 1998). (...) Visi paminėti keturi komponentai sukurtų harmoniją ir būtų pasiekta asmenybės pilnatvė. Taigi žmogaus gyvenimo varomąją jėgą taptų gyvenimo prasmės siekis (D. Lukošienė, 2007). Pasak D. Lukošienės, prasmingo gyvenimo modelis sudarytas iš dviejų esminių dalių. Viena iš jų – Šeima, Darbas,

Sveikata – tai materialinių gėrybių, fizinių vertybių sąsaja. Antroji dalis – Sąžinė, Pažinimas, Meilė – tai dvasinių vertybių sąsaja. Iš tiesų, juk ištartų žodžių, minčių, darbo ir meninių idėjų realizavimo darna susilieja į vientisą darinį – dvasingumo išraišką kaip dvasinės raidos prielaidą. Dvasingumo išraiškos užuomazgos atsiranda, suvokus gyvenimo prasmę. Šios dvi esminės dalys lemia gyvenimo siekius, tikslus, kitaip tariant, gyvenimo kokybę. Žvilgtelėjus iš kitos pusės - gyvenimo kokybė yra glaudžiai susijusi su asmens savikūros procesu. *Savikūros procesas nusako žmogaus patiriamą teigiamą būseną, kuri yra susijusi su gyvenimo gerove, jo kokybe.*

Gyvenimo kokybė – tai individualus kiekvieno žmogaus savo vietos gyvenime vertinimas vertybių sistemos kontekste. Ji susijusi su gyvenimo tikslų formulavimu, prasmės paieškomis bei poreikių nustatymu. Gyvenimo kokybė tiesiogiai veikia asmens sveikatą ir kūrybinę veiklą. Žinoma, sveikatos būklė taip pat daro poveikį gyvenimo gerovės lygiui, tačiau jo nenulemia. Neįgalaus žmogaus gyvenimas gali būti įdomus ir prasmingas. Valios pastangų ir vertybinių nuostatų pasirinkimo dėka kiekvienas žmogus savo gyvenimą gali pakreipti norima linkme. Įprasminti gyvenimą daugeliu atvejų padeda meninė raiška. Meninė veikla yra viena iš svarbiausių gyvenimiškos Esmės paieškos prielaidų. Meninė veikla suteikia gyvenimui prasmę, nes padeda realizuoti aukštesniąją žmogaus prigimtį – kūrybinį pradą. Nepuoselėjant asmeninio tobulėjimo proceso, neužsiimant kūrybine raiška, žmogaus potencialas atskleidžiamas tik iš dalies. *Pasak K. Kriukelytės (2013), savikūros atmetimas gali lemti asmens patiriamą egzistencinę tuštumą.* Ne visi žmonės į šį faktą reaguoja adekvačiai. Kaip bebūtų apmaudu, nemažai žmonių vengia „susiliesti su menu“. Franklio terminais kalbant, šie žmonės rizikuoja patirti egzistencinį vakuumą, kuris atsiranda dėl gyvenimo prasmės trūkumo. „Egzistencinis vakuumas daugiausiai pasireiškia nuobodulio būseną“ (Frankl, 2008). Juk jei atmetama kūrybinė – meninė veikla ir neatrandami kiti gyvenimo siekiai bei tikslai, gyvenimo prasmė pametama. Nekuriantys, neužsiimantys jokia kūrybine veikla žmonės atmeta harmoningo gyvenimo kelią, praranda emocinę pusiausvyrą, todėl pasmerkia save nuoboduliui, kuris yra pragaištingas. Nors ir nėra idealaus atvejo, kuris užtikrintų visų negatyvių jausmų nebuvimą, bet stengtis ieškoti savojo kelio verta. Meninės veiklos procese yra kažkas sukuriama, tuo tarpu nuobodulys neveda į jokią prasmingą tikslą. **Nuolatinė žmogaus meninė raiška apsaugo nuo egzistencinio vakuomo ir iš jo kylančio nuobodulio.**

Asmens meninė raiška yra prasminga veikla, nes ji be kita ko siejasi su laime. Šiuo atveju laimės patyrimas neįmanomas be kūrybinės kančios. Kančia yra laimės sąlyga, užtikrinanti dvasinį asmenybės tobulėjimą ir kūrybinių idėjų realizavimą. Neveiklumas ir bejėgiškumo jausmas – didžiausi laimės priešai. Meninė veikla – kelias teigiamų jausmų link. *Meninis aktyvumas veikia tarsi natūralus antidepresantas. Kitaip nei vaistai, kurie tik išsklaido liūdesį, meninė raiška žadina teigiamus jausmus, padeda kitur nukreipti dėmesį, ugdo iniciatyvumą, įgalina atsikratyti baimės, nerimo ir emocinio sąstingio. Todėl geriausias būdas atsikratyti neigiamų pojūčių – pakeisti juos teigiama dvasine vertybine nuostata ir menine raiška. Laimingas ir prasmingas gyvenimas – ne likimo dovana. Toks gyvenimas reikalauja nuolatinių žmogaus pastangų.*

Gyvenimo prasmės paieškos meninėje raiškoje

Žmogus, pasirinkęs tam tikras vertybines nuostatas bei ideologijas kaip gyvenimo kelią, toje plotmėje ieško prasmės ir tikslo. Visi žmonės yra skirtingi, siekia įvairiausių tikslų, savaip įsivaizduoja gyvenimo prasmę, tačiau visi iki vieno trokšta laimės ir gėrio. O kas gi laimę gali suteikti? Tikslai patys žmonės gali visa tai suteikti sau ir kitiems. Vertybinių nuostatų atranka, gyvenimo prasmės matymas, galimybė kontroliuoti savo gyvenimą – tai stebuklingas geros savijautos ir gyvenimo gerovės rodiklis. Šie išvardinti gyvenimo komponentai leidžia žmogui pajusti daugiau laisvės ir gyventi atskleidžiant savo talentus ir galimybes.

Gyvenimo prasmės ir vertybių susietumo galimybė iškelia nemažai klausimų: kokios vertybės suteikia gyvenimui prasmę, kuo vadovaudamasis žmogus atsirenka vertybes ir kt. Norint surasti atsakymus į šiuos klausimus, pasak V. Aramavičiūtės, **„naudinga sugrįžti prie N. Hartmanno požiūrio į vertybių hierarchiją, kurioje ypatinga vieta skiriama dorovinėms vertybėms kaip dvasinių vertybių sistemos rūšiai. Filosofo nuomone, dorovinės vertybės yra santykių vertybės, kurios neatskiriamos nuo asmens ir yra pagrindas kitoms gėrio vertybėms**

egzistuoti“ (V. Aramavičiūtė, 2005). Dorovinės vertybės kaip gėrio išraiška turi glaudžių sąsajų su asmens kūryba kaip viena svarbiausių žmogiškosios Esmės paieškos prielaidų.

Mąstymas ir kūrybinė – meninė veikla pakelia žmogų virš savo paties ir kitų, šalia jo esančių žmonių, interesų. Mąstantis, kuriantis asmuo geba savaip vertinti Visatos egzistenciją bei savo vietą beribame kosmose. „Prasmės siekimas atspindi daugialypius gamtos siekius:

Vertybių hierarchija yra individualūs sprendimai apie savo ar visų prioritetus.

Gyvenimo orientacija padeda nusakyti tikroviškas laimės gaires.

Būties teigimas savo paties gyvenimą pateikia kaip prasmingą (prasmės tikrumas).

Dorovė susiaurina gyvenimo orientaciją (sulaiko nuo nedorovingo elgesio), tačiau toks apribojimas stiprina troškimą gyventi prasmingai.

Daugelio žmonių prasmės siekimas tampa *asmens pasaulėžiūra*“ (H. Benesch, 2002). Patirti gyvenimo išpūdžiai, pastebėtas grįžtamasis ryšys su kūrybine veikla yra prielaidos formuoti asmens pasaulėžiūrai. „*Įprasminti gyvenimą padeda aktyvios nuostatos, kurių prielaidos yra anksti nusistatyti tikslai ir aistringa saviugda*“ (H. Benesch, 2002). Jei nemažai gyvenimo įvykių, reikšmingų situacijų nepavyksta įprasminti – atsiranda **prasmės krizės** (beprasmybės pojūtis, neviltis, pasitikėjimo praradimo būseną, grėsmės jausmas ir kt.), kurios neretai gali temdyti gyvenimo džiaugsmą ar net iššaukti psichinius sutrikimus. Kritiniais gyvenimo laikotarpiais, kai ankstesnis gyvenimo būdas jau nebetenkina, bet asmuo dar nesiryžta pokyčiams, reikalingiems naujai formai susidaryti, gali ištikti krizės. *Tokiais gyvenimo momentais reikalinga pagalba sau yra neatsiejama nuo skatinančios savigydos galių. Yra įvairių savistabos bei savęs stiprinimo technikų ir metodų, kurių dėka galima pašalinti agresiją, lengviau priimti pyktį, išsklaidyti nerimą bei vėl susigrąžinti motyvaciją įprasminti gyvenimą. Visų sunkiausia yra pažinti save. Patariama pažvelgti į sielos veidrodį ir paklausti: kas aš esu, koks esu.* Tikrasis žmogaus grožis – išorinio ir vidinio grožio darna.

Žmogus privalo „susitikti su savimi“, t. y. atitikti tiek bendrą, tiek individualų žmogaus vaizdą. A. Maslow idealas – save realizuojantis žmogus. Pasak šio mokslininko, saviraiškos poreikis, padedantis asmeniui realizuoti savo intelektines ir kūrybines galias – yra gyvenimo pagrindas. Tik siekianti saviraiškos, laisva, kūrybiška, atvira patirčiai asmenybė gali būti visiškai funkcionali, sugebanti priimti save ir kitus tokius, kokie iš tiesų yra. Humanistinės krypties atstovė N. Rogers akcentuoja kūrybos reikšmę žmogaus gyvenime. „Kūrybiškumas yra jėga, kuri padeda teigiamai save vertinti ir lemia individo dvasinę raidą“ (R. Kučinskienė, 2006). Kai žmogaus kūrybiškumas yra užslopintas, pasireiškia įvairūs negalavimai: emociniai ir fiziniai. Toks žmogus – nelaimingas. Kūrybiškumas – tai vienas iš teisingų santykių su gamta ir pačiu savimi. Kūrybiškai mąstantis žmogus naudoja įprastas mąstymo operacijas: sintezę, analizę, palyginimą ir t. t., tačiau turbūt svarbiausia šiame procese – intuicija. Intuicija siejama su žmogaus patirtimi. Kūrybinis mąstymas įdomus tuo, kad mąstymo veiksmai neretai balansuoja ant sąmonės – pasąmonės ribos. Intuityvus jausmas dažnai pažadina kūrybinę vaizduotę, kuri yra – variklis, skatinantis veikti. Kūrybinės (meninės) veiklos procese gimsta eilės, muzikiniai kūriniai ar piešiniai. Valingi, pasikliaujantys intuicija, kūrybingi žmonės visuomet ieško efektyvesnių, naujų tikrovės perteikimo būdų, padedančių pasiekti sumanytus tikslus. Kūrybingi žmonės nebijo eksperimentuoti. Eksperimentuojama buvo visais laikais, pradedant seniausiomis civilizacijomis. Įvairūs ieškojimai, eksperimentai praturtina kūrybą netikėtais meninės minties šuoliais, padeda rasti naujus spontaniškus sprendimus. Ne vienas žmogus rašo, tapo, muzikuoja ir lipdo, ieškodamas savęs patenkinimo. Šiam žmogui kūryba yra kaip energijos išliejimas, kaip graži svajonė, apie tai, ko jis, galbūt, gyvenime neturi. Šio tipo kūrėjas dažnai pasirenka tokias temas, kur vaizduojama tai, ko žmogui stinga, apie ką jis svajoja. Kūryba – lyg proga pabėgti iš pilkos realybės bei priemonė idealui siekti. Bet kuris vaikas ar suaugęs žmogus, sveikas ar ligotas gali pajusti, kad jo valios energija pradeda skleisti tik įsisąmoninus konkretų norą. Užtenka jam savais žodžiais pasakyti užsibrėžtą tikslą ir iš žmogaus vidinių gelmių plūsteli energija, suteikianti galimybę įgyvendinti tą norą. Minčių, vaizduotės ar fizinės energijos kiekis bus tolygus noro stiprumui. **Meninė raiška ne tik padeda pažinti save, bet ir išlaisvina kuriančiojo energiją, kurią jis gali panaudoti savo tikslų įgyvendinimui.**

Visus šiuos su gyvenimo prasmės įtvirtinimu susijusius asmeninio tobulėjimo elementus, tokius kaip: saviraiška, saviugda ar savipilda randame Egzistencializmo teorijose. Iš tiesų, egzistencializmas yra daugiau filosofija nei psichologija. Egzistencinė psichologija orientuota į žmogaus gyvenimą. Svarbiausias tokios psichoterapijos tikslas – padėti žmogui geriau susigaudyti savo gyvenime ir jį aiškiau suprasti. Pacientui padedama sužinoti savo ribas ir galimybes, tapti atsakingu už savo gyvenimą. Šia prasme egzistencinė psichoterapija daugiau panaši į filosofinį savo gyvenimo tyrinėjimą nei į psichologinę asmenybės analizę. „Egzistenciškai išgyventą meno kūrinį Sartre‘as aiškina kaip „būties atspindį“, kvietimą suvokėjui į kūrybinę veiklą. Svarbiausias jo tikslas – būties pilnatvės jausmo sugrąžinimas“ (J. Grinius, 2002). *Pagrindinės egzistencialistų plėtojamose temos – žmogaus likimas, gyvenimo prasmės ieškojimas, kūrybinė asmenybės sklaida, kūrybos procesas ir kt. Taip pat egzistencinė psichoterapija siekia suprasti žmogų analizuodama jį keturiuose matmenyse – fiziniame (daiktai, sveikata), socialiniame – santykiai su kitais žmonėmis, asmeniniame – santykis su pačiu savimi arba artimi santykiai su mylimais žmonėmis ir dvasiniame – santykis su vertybėmis, prasme. Kitas aspektas – žmogaus santykis su egzistencinėmis duotybėmis: būties jausmu, laisve, gyvenimo baigtinumu, egzistenciniu nerimu, egzistencine kalte, laiku, prasme ir beprasmybe.*

Kiekvienam žmogui daugiau ar mažiau nesąmoningai kyla trys esminiai klausimai:

- Kokia žmogaus misija šiame gyvenime?
- Ką galima arba reikia įsipareigoti?
- Kokia žmogaus ir pasaulio egzistencijos prasmė?

Meninės veiklos dėka galima labai tiksliai išreikšti abstrakčias savybes bei jausmus. Vienas iš sunkiausiai apsakomų, bet dažnai egzistuojančių žmogaus viduje – nežinomybės jausmas: nežinomybė dėl ateities, nežinomybė apie ligos baigtį, nežinomybė apie mirtį ir t. t. Nežinomybės jausmas dažnai lydimas ir kitų neigiamų jausmų: baimės, nerimo, liūdesio ir netgi pykčio. Pasak Bruce Miller, komunikacija vaizdais gali jei ne išvengti, tai bent jau apeiti draudimą, ir leisti žmonėms išsiverkti, išreikšti savo pyktį, nusivylimą, sunkesniais gyvenimo atvejais – susitaikymą arba mirties baimę priimtinu būdu. (...). Vaizdinė raiška yra pranašesnė už kitas komunikacijos formas, yra tai, kad nupieštu vaizdu galima išreikšti begalybę ir dviprasmybę taip, kaip kalba neperteikiama. Regimieji vaizdai gali funkcionuoti daugeliu lygmenų ir vienu metu išreikšti akivaizdžiai prieštaraujančias mintis bei jausmus. Ši galimybė nepaprastai svarbi nepagydomai sergantiems ligoniams, kurie gali prieštaringai vaizduoti savo padėtį ir kuriems reikia tuo pačiu vaizdu išreikšti pyktį ir neviltį arba susitaikymą ir baimę(...). Vaizdu išreiškta mintis gali veikti keliais lygmenimis, dėl to labai nesunku sklandžiai išreikšti tą dvilypumą.

Meninė raiška (šokis, piešimas, tapyba, skulptūra, muzika, rašymas, poezija, vaidyba ir kt.) – padeda įsisąmoninti problemą, padeda žmogui pasirengti susitikti su tikrove, pakelia nuotaiką, skatina pozityvų mąstymą, spartina gijimą ir suteikia gyvenimui prasmę.

Ne tik ligų ar skaudžių gyvenimo smūgių kamuojamas žmogus naujai pažvelgia į būtį, į gyvenimo prasmę. Bėgant metams, keičiantis požiūriui į daugelį dalykų, taip pat galima sau suformuluoti tokius klausimus, kaip: ką šiame gyvenime privalau nuveikti arba kam iš viso aš gyvenu? Tokie ar panašūs klausimai, atsirandantys įvairiose gyvenimo situacijose ar tam tikrais amžiaus tarpsniais ne vieną žmogų paskatino imtis kūrybos. Saviraiškoje žmogus gali savaip pavaizduoti, interpretuoti neigiamus jausmus – nuoskaudą, pyktį, gėdą, pavydą, antipatiją, susierzinimą bei teigiamus – švelnumą, susižavėjimą, simpatiją ir meilę. Meninės veiklos metu žmogus pamato, kad įmanoma nusimesti kaukę ir tapti savimi. Saviraiškoje individas išmoksta atpažinti ir reikšti patiriamus jausmus kaip savuosius, o ne kaip tiesą apie kažką kita. Asmuo, pripažįstantis savo paties jausmus, supranta, kad šiais realiais jausmais gali būti grindžiamas visas gyvenimas: santykiai su artimais žmonėmis, bendradarbiais, su pačiu savimi, su visu aplinkiniu pasauliu. Nemeluojant sau, o taip pat neveidmainiaujant prieš kitus – gyvenimas tampa paprastesnis, bet tuo pačiu labai reikšmingas ir brangus. Žmogus, pamatęs, jog gali pasikliauti savaisiais jausmais, kad intymiausi jo impulsai nėra žalingi ar katastrofiški ir kad jis neturi saugotis,

bet gali gyventi vadovaudamasis tikrove – toks žmogus laimingas. **Savo kūrybinių galimybių naudojimas atkuria gyvenimo vertės jausmą.**

Meninės raiškos dėka žmogus paprasčiau ir tiksliau suformuluoja individualius tikslus, nustato vertybes, greičiau atpažįsta realius jausmus – teigiamus ir neigiamus, jaučia pasitenkinimą teikiančiu supratimu, kad daug ką gyvenime galima tvarkyti savo nuožiūra. Filosofijos, psichologijos, estetikos ir medicinos raida davė pakankamą mokslinį pagrindą teigti, jog meninė raiška teigiamai veikia žmonių emocijas, jausmus, skatina veikti, kurti bei įprasmina gyvenimą.

Prasmė žmogaus gyvenime vaidina ypatingą rolę. Prasmė ne veltui laikoma kertiniu žmogaus gyvenimo stimulu, nes gyventi be prasmės – tai tik egzistuoti... Pasak V. Aramavičiūtės, į gyvenimo prasmės turinį įtrauktinos dvasinės vertybės. Iš jų pirmenybė teiktina dorovinėms vertybėms, kaip gėrio branduoliui, pasižyminčiomis specifinėmis integracinėmis, reguliacinėmis, korekcinėmis ir kūrybinėmis ypatybėmis.

Apibendrinant galima teigti, kad moderniajai visuomenei būdingi šie reiškiniai: vartotojiško elgesio modelio įsitvirtinimas, privačios nuosavybės sureikšminimas ar naujos komercinės kultūros technologijų atsiradimas. Šie reiškiniai keičia santykius ne tik visuomenėje, bet ir artimoje aplinkoje, t.y. tarp šeimos narių. Dvasinės, egzistencinės vertybės daugeliu atvejų nebetenka prasmės. Lyg ir savaime suprantama, kad vartotojiška elgsena gali atverti plačias galimybes, vis dėlto toks gyvenimo būdas neapsaugo nuo rizikos bei nesaugumo. Blogiausia, kas gali atsitikti, esant tokiai situacijai – gyvenimo prasmės praradimas. Nesaugumo jausmas, pastovus savivertės menkumo pojūtis ir bendrumo poreikių nepatenkinimas gali privesti prie pražūtingo sprendimo. Ne vienas žmogus, išstūmęs dvasines ir egzistencines vertybes, gyvenimo problemas „išsprendė“, pasirinkęs vienintelį kelią – savižudybę. Dvasinių vertybių stygius kyla iš gyvenimo beprasmybės, nes žmogus nebemato ateities vizijos. Nemažai žmonių, išstūmusių vertybes, tampa abejingais kitiems arba savanaudžiais. Bet net kebliausioje situacijoje galima rasti išeitį. Problemų sprendimo būdų yra daug ir įvairių. Mokslo ir meno progresas „siūlo“ daug galimybių ugdyti visapusišką, harmoningą asmenybę. Toleruojamos įvairiausios iniciatyvos: sportas, darbo terapija, meninė raiška...Meninė veikla, meno kūrinų poveikis, didingi gamtos vaizdai pakylėja egzistenciją į aukštumas, kur žmogus gali vėl surasti tai, ką laikinai buvo pametęs...Meninė raiška ir menas ugdo žmogų kaip asmenybę. Meno kūriniai atveria savitą ir turtingą prasmių ir vertybių pasaulį. Meną galima apleisti, palikti likimo valiai, bet galima naudoti kaip vieną iš svarbiausių gyvenimiškos prasmės paieškos prielaidų.

Išvados

1. Modernioje visuomenėje vykstantys socialiniai, ekonominiai ir kultūriniai pokyčiai keičia vertybines nuostatas. Vartotojiškas gyvenimo būdas išstumia dvasines ir egzistencines vertybes. Dvasinių vertybių stygius trukdo žmogui kurti ir matyti ateities viziją bei veda į beprasmybės būseną. Įveikti gyvenime pasitaikančias kliūtis ir grėsmes gali tik stipri, kūrybinga, siekianti kilnių tikslų bei turinti tvirtas vertybines nuostatas asmenybė. Teigiama dvasinė nuostata, vidinė drausmė ir meninė veikla sutramdo žalingų neigiamų emocijų poveikį ir verčia tarnauti geriems tikslams.
2. Meninė raiška yra reikšminga veikla, nes ji yra pilnaverčio gyvenimo sąlyga, užtikrinanti dvasinį asmenybės tobulėjimą, kūrybinių idėjų realizavimą bei įgalinanti patirti prasmingo gyvenimo pojūtį.
3. Meninio – kūrybinio prado puoselėjimas gali pratęsti žmogaus egzistenciją, sušvelninti kančią dėl žmogaus būties laikinumo, padeda išvengti tokių negatyvių dalykų, kaip: egzistencinis vakuumas, nuobodulio ar beprasmybės būseną. Meninė raiška gali keisti požiūrį į žmogaus prigimtį, į žmogiškąją Esmę, nes meninė veikla skatina mąstyti kūrybiškai, ugdo iniciatyvumą, padeda spręsti problemas bei išgrynina vertybines nuostatas.

Literatūra

1. Aramavičiūtė, V. 2005. Vertybės kaip gyvenimo prasmės pamatas.(Interaktyvus).(Žiūrėta 2014 – 04 – 14). Prieiga per internetą: <www.leidykla.eu/fileadmin/Acta_Pedagogica_Vilnensia/14/18 - 27.pdf>
2. Benesch, H. 2002. Psichologijos atlasas. T.2. Vilnius: Alma litera.
3. Franklis, V. E. 2008. Žmogus ieško prasmės. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
4. Grinius, J. 2002. Grožis ir menas. Vilnius: Mintis.
5. Kriukelienė, L. 2009. Dailės terapija. Kaunas: Vitae litera.
6. Kriukelytė, K. 2013. Nietzsche's Antžmogio idėja kaip asmens savikūros modelis. Vilnius.
7. Kučinskienė, R. 2006. Dailės terapija. Vilnius: Kronta.
8. Lukošienė, D. 2007. Vertybių ugdymas – asmens profesinės ir dvasinės raidos pamatas. (Interaktyvus). (Žiūrėta 2014 – 04 – 14). Prieiga per internetą: <esf.vdu.lt/esf/esf0013/downloads/str11.pdf>

ARTISTIC EXPRESSION IS ONE OF THE MAIN HUMAN QUEST PRECONDITIONS OF ESSENCE

Summary

The human ability to quest completely different and original artistic expression or problem solving techniques, to provide an absolutely new things is called creativity. Creativity is associated with the human essence – his self-creation and self-expression. In many cases the artistic expression saves human from monotony, languor and give life meaning. However, people's behavior apparent lack of spiritual values modern technology and cult of consumption for penetrating deeper into the life. Decline the influence of the family, don't obligate the relationship between the closest people not surprised any more. What are the threats arise, spiritual values pushing for the boundaries and the material needs bringing to the first place. The answer demonstrates the realities of life: weakening of family, interpersonal, community relations. Alienation, negative emotional and spiritual state are gaining ground. These negative phenomena main reasons for the occurrence are inadequate view to human nature, to human Essence. Each human is being able to think creatively. Human acquires value by realizing their creative idea. Creative thinking and vision is the capacity which to develop initiative. Creativity and artistic expression can change the rut daily routine, excite the imagination, raise your mood, more vivid color colored communication with other people, leisure, work and rest. Artistic expression enables to get rid of the fear, anxiety, sadness and emotional stagnation. Artistic expression can be interpreted as one of the major quest and unfoldment assumptions of human essence.

Key words: artistic expression, creations, human essence, the meaning of life, quality of life; the values.

Laima Kriukelienė

Utenos kolegijos lektorė. Utenio a. 2, LT-28241 Utena, Lithuania. laima.kriukeliene@gmail.com

MARIJAMPOLĖS KOLEGIJOS STUDENTŲ KARJEROS UGDYMO KOMPETENCIJŲ RAIŠKOS GALIMYBĖS

Audronė Putauskienė
Marijampolės kolegija

Santrauka

Straipsnyje yra analizuojamas profesijos karjeros planavimo kaip visą gyvenimą trunkančio proceso fenomenas ir jo reikšmė jaunimui. Akcentuojamas profesinės karjeros paslaugų srities aktualumas, nurodoma didėjanti asmeninės karjeros veiklos svarba ir vaidmuo jaunimo gyvenime. Šiuolaikinė darbo rinkos padėtis lemia, kad jaunimui ypač sunku įsitvirtinti suaugusiųjų profesiniame pasaulyje, todėl profesijos, specialių kompetencijų įgijimas jaunuoliui padeda iš anksto pasiręsti ir kruopščiai suplanuoti savo profesinį kelią (Mysior, 2006). Vienas iš pagrindinių žingsnių, siekiant nuolatinio pasitenkinimo savo darbu, profesinės karjeros nuoseklumo, yra karjeros planavimas ir projektavimas. Dėl šios priežasties studijuojantiems sudaroma galimybė trūkstamas karjeros valdymo kompetencijas įgyti ar tobulinti studijų aukštosiose mokyklose metu ir padėti studentams aktyviai ruoštis veiklos pasaulio iššūkiams, išmanyti darbo paieškos strategijas, įsitvirtinimo jame etapus.

Raktiniai žodžiai: karjeros planavimas, karjeros projektavimas, karjeros ugdymas, karjeros valdymas, karjeros valdymo kompetencijos, mokymasis visą gyvenimą.

Ivadas

Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, mūsų jaunimas susiduria su vis stiprėjančia konkurencija tiek Lietuvos, tiek Europos darbo rinkoje. Atsiranda naujos kokybės darbuotojų poreikis, „<...> ne tik gebančių kvalifikuotai atlikti tam tikras veiklos funkcijas, bet ir adekvačiai reaguoti į socialinės ir ekonominės aplinkos dinamiką, gebėti derinti darbo ir kitus socialinius vaidmenis su asmeninio gyvenimo vertybėmis ir siekais“, tai iš esmės pakeičia požiūrį į jauno specialisto karjerą, jos planavimo reikšmę bei vietą sėkmingos socialinės integracijos procese (10). Atlikti lokaliniai, regioniniai, nacionaliniai ir globaliniai darbo rinkos ir užimtumo tyrimai (Pukelis K., Pundzienė A., 2002) akcentuoja „<...> mokymosi ir karjeros kaip socialinės integracijos priemonės vaidmenį“. Socialinė integracija yra vienas iš Europos Sąjungos šalių prioritetų, socialinės atskirties problemos laikomos vienu iš svarbiausių rūpesčių, kurių galima išvengti „<...> rengiant vaikus, jaunimą ir suaugusiuosius valdyti savo mokymąsi ir karjerą per visą savo gyvenimą“ (Pukelis K., Pundzienė A., 2002). Individo rengimas profesiniam gyvenimui ir tolesnis karjeros projektavimas strategiškai reikšmingas visų amžiaus tarpsnių žmonių socialinei integracijai ir darbo rinkos sistemos funkcionavimui. Pagal L.Jovaišą, šiandien kalbama apie profesinę dinamiką: vyksta spartus specialybių, profesijų, darboviečių, kvalifikacijų kitimas. „<...> Taigi rinktis tenka visą gyvenimą, jam (individui) pagalbos reikia taip pat per visą gyvenimą“ (L.Jovaiša, 1999). Šiuolaikiniam jaunimui darbo pasaulis kelia iš esmės naujus reikalavimus žmogui jo karjeros kelyje. Jam būtina karjeros kompetencija, kurią laiduoja savęs pažinimo, pristatymo, bendravimo, bendradarbiavimo ir veikimo socialinėje aplinkoje, nuolatinio mokymosi, darbo pasaulio pažinimo, sprendimų priėmimo, veiklos planavimo ir kiti gebėjimai.

1. Karjeros planavimo samprata

Karjeros sąvoka neturi visuotinai priimto apibrėžimo. Mokslinėje literatūroje galima rasti įvairių karjeros apibūdinimų ir išskiriamos kelios karjeros sampratos – karjera kaip profesinė veikla; karjera kaip aukštos pareigos organizacijoje; karjera kaip visą gyvenimą trunkantis mokymosi ir darbo kelias; karjera kaip viso gyvenimo darbas, mokymasis ir laisvalaikis. Žodis *karjera* kildinamas iš lotyniškojo žodžio *cararia*, reiškiančio žmogaus gyvenimo kelią, bėgimą, arba iš prancūziškojo *carriere*, kuris reiškia veikimo dirvą, sritį, profesiją. Jau šie du sąvokos aiškinimai rodo, kad galimi skirtingi karjeros supratimai: vienas susijęs su konkrečia veikla, kitas – su žmogaus gyvenimo planavimu ir šio kelio įgyvendinimu (Stanišauskienė V., Večkienė N., 2006).

Mokslininkų darbuose naudojami įvairūs karjeros aiškinimai. Karjeros terminą vienas pirmųjų paminėjo amerikietis D. Super (1998), apibrėždamas jį kaip žmogaus gyvenime atliekamų įvairių vaidmenų, darbovietėse užimamų pareigų, pakopų, lygmenų visumą. Karjera, pasak jo, apima penkis pagrindinius socialinius vaidmenis - besimokantysis, darbuotojas, šeimos narys, bendruomenės narys, pramogautojas ir jų atlikimą mokykloje, darbe, šeimoje, bendruomenėje ir laisvalaikio metu žmogaus gyvenime. Kaip teigia Butler (1994), Sėkminga karjera yra pagrindinė sąlyga asmenybės socialinei adaptacijai, jo ar jos pasitikėjimui savo jėgomis, atsakingumui bei gyvenimo stabilumui, galimybei planuoti savo šeimos ateitį. Karjeros planavimas yra procesas, apimantis profesinį informavimą ir konsultavimą kaip instrumentus profesinei karjerai planuoti. Tai etapas, apimantis dvi svarbias dalis: profesinio tikslo ar tikslų iškėlimą bei uždavinių, padedančių pa-siekti tikslą, apibrėžimą. Karjera yra per visą gyvenimą besitęsianti darbų seka, susijusi su asmenybės pažiūromis ir motyvais, kai jis veikia tuose darbuose (Beach, 1985). Dažnai vartojama karjeros projektavimo sąvoka. Karjeros projektavimo kaip visą gyvenimą trunkančio proceso struktūra, pasak K.Pukelio, susideda iš dviejų pagrindinių procesų : ugdymo karjerai ir karjeros planavimo. Esminis karjeros projektavimo skirtumas nuo ugdymo karjerai ir karjeros planavimo proceso yra tas, kad karjeros projektavimas apima dar profesinės karjeros tyrimus, o ugdymas karjerai ir karjeros planavimas tik naudojami profesinės karjeros tyrimo duomenimis. Kaip teigia K.Pukelis (2006), karjeros projektavimas tai yra gebėjimas įžvelgti būsimas darbo rinkos kaitos tendencijas ir numatomų pokyčių kontekste tirti bei planuoti savo profesinės kvalifikacijos tobulinimosi poreikius, siekiant kiek įmanoma labiau panaudoti savo prigimtinius gabumus bei sėkmingai konkuruoti nuolat kintančioje darbo rinkoje. Autorius taip pat teigia (2003), kad ugdymas karjerai yra mokymas nuolat projektuoti savo profesinę karjerą nuolatinių darbo rinkos pokyčių kontekste, jaunų žmonių mokymas priimti teisingą profesinį apsisprendimą. Karjera – tai požiūrių ir elgesio seka, sisijusi su darbine patirtimi per visa žmogaus gyvenimą (Craig, 1987, Schuler, 1985). Anot Kučinskienės (2003), ugdymas karjerai yra būtinų kompetencijų vystymas. Vienas iš pagrindinių karjeros planavimo tikslų yra padėti moksleiviams ar studentams išvystyti ir maksimaliai panaudoti savo gebėjimus bei nukreipti juos įvaldyti konkrečius įgūdžius, reikalingus jų pasirinktai profesijai, (Yuen ir kt., 2010). Apibendrinant galima daryti prielaidą, kad karjera – tai visą žmogaus gyvenimą besitęsianti darbų seka, kilimas tarnybos laiptais, kartu tai ir mokymasis, tikslų siekimas, asmenybės tobulėjimas, sugebėjimas prisitaikyti prie ją supančios aplinkos, atsakomybės ugdymas, planingas ir tikslingas veikimas, tikslų įgyvendinimas. Lietuvoje šias problemas padeda spręsti bendrojo lavinimo mokyklose, kolegijose ir universitetuose veikiantys karjeros centrai ir juose dirbantys psichologai, socialiniai pedagogai, socialiniai darbuotojai, specialieji paruošti karjeros specialistai.

2. Profesinio tobulėjimo teorijos

Igyvendinant pasirengimo karjerai programas, specialistai remiasi įvairiomis teorijomis. Siekiant sistemingumo, karjeros teorijas tikslinga skirstyti į turinio, proceso ir tirinio – proceso teorijas (Patton ir McMacon, 2006). *Bruožų ir veiksmų teorija*, kuri remiasi pozityvistine pasaulėžiūra, akcentuoja matavimus ir jų pagalba gaunamus objektyvius duomenis apie karjeros siekiantį asmenį. Profesijos pasirinkimo metu būtina suderinti individą ir darbą tam, kad būtų patenkinti individo poreikiai ir darbas būtų atliktas pačiu efektyviausiu būdu (Sharf, 1992). *Asmens – aplinkos atitikimo teorijoje* yra pripažįstama, kad asmuo, ir aplinka daro abipusę įtaką. Aplinka veikia asmenį, o asmuo veikia aplinką, vyksta nuolatinis prisitaikymo procesas ir abipusiai pokyčiai. R.V. Dawis (2005) nurodo tokius pagrindinius reikalavimus, kurie turi ilgalaikės įtakos individo galimybėms prisitaikyti skirtingose darbo aplinkose: pasiekimai, komfortas, statusas, altruizmas, saugumas, autonomija. Jei darbo aplinka neatitinka šių vertybių labai tikėtina, kad individas bus priverstas ją keisti. *Karjeros proceso teorijas* charakterizuoja tai, kad jose į individo karjerą yra žiūrima kaip į tęstinį procesą. E. Ginzberg (1984) teigė, kad individo karjeros pasirinkimas yra raidos proceso dalis, kuri prasideda ankstyvojoje vaikystėje ir baigiasi ankstyvajame suaugusiojo žmogaus raidos tarpsnyje. Po ilgai trukusių tyrimų E. Ginzberg atnaujino savo teoriją akcentuodama, jog karjeros raida nesibaigia suaugusiojo žmogaus raidos

tarpsnyje. Karjeros raida yra visą gyvenimą besitęsiantis procesas, kai individas siekia pasitenkinimo karjera priimdamas sprendimus ir nuolat tobulindamas atitikimą tarp karjeros tikslų ir darbo pasaulio realybės. D. Super (1953), pasiūlęs karjeros raidos teoriją, pradėjo tyrinėti tai, kaip vystosi individų darbinis gyvenimas, kaip jie savo raidos metu kuria savo karjeras. D. Super teoriją vėliau tobulinimo ir papildė Savickas (2002, 2005, 2007). D. Super ir bendraautoriai (1996) teigia, kad individai konstruoja savo karjeras tam tikrame visuomeniniame kontekste, kuriame didelę reikšmę turi socialiniai vaidmenys ir jų atitikimas tam tikruose kontekstuose. Socialiniai vaidmenys – tai instrumentai, kurių pagalba visuomenė ir jos institucijos struktūruoja individo kelią. D. Super, vartodamas gyvenimo erdvės sąvoką, išskiria tokius pagrindinius gyvenimo vaidmenis: vaiko, studento, laisvalaikio, piliečio, darbuotojo, sutuoktinio, besirūpinančio namais, tėvo arba motinos ir pensininko. Karjeros sėkmė priklauso nuo to, kiek individai geba pasinaudoti įvairiais profesiniais vaidmenimis siekdami realizuoti savo svarbiausias profesinio „savęs – vaizdo“ charakteristikas. L.S. Gottfredson (1981, 2005) pasiūlė teorinį modelį, paaiškinantį savęs suvokimo ypatumus atsižvelgiant į visuomenės ir savo individualumo (vertybių, jausmų bei interesų) kontekstą. Vaikystėje ir paauglystėje renkantis karjeros kryptį, didelę reikšmę turi lyčių vaidmenys ir prestižas. Pagal tai, kaip asmuo suvokia save ir kaip mato savo pasaulį, jis suformuoja kognityvinį (mintinį) profesijų žemėlapi. Profesija turi ne tik derėti su požiūriu į save, bet ir turi būti prieinama ir pasiekama. Tam turime įdėti savo pastangų, kad jos taptų realesnės ir lengviau prieinamos. Kaip teigia Gottfredson (2005), turime ieškoti informacijos apie galimybes studijuoti vienokią ar kitokią specialybę, dirbti tam tikrą darbą tam tikroje organizacijoje, sužinoti apie darbui reikalingus įgūdžius, asmenines savybes, galimybę realizuoti tam tikras vertybes ar interesus. *Sistemų teorija ir sisteminė analizė* įgalina žiūrėti į tam tikrą reiškinį kaip visumą, kaip į darnų objektą, savyje turintį įvairiausių elementų, pasižyminčių įvairialypiais ryšiais. W. Patton ir M.L McMahon (2006) teigia, kad individas yra laikomas karjeros sprendimų priėmimo ir asmeninės karjeros valdymo centru. Svarbiausiais individo sistemoje veikiančiais veiksniais laikytini: amžius, sveikata, lytis, fiziniai ypatumai, etniškumas, asmenybės bruožai, aš – vaizdas, vertybės, įsirikinimai, polinkiai, interesai, gebėjimai, žinios apie darbus ir įsidarbinimo galimybes. Ši sąveika vyksta individo raidos kontekste žengiant iš praeities per dabartį į ateitį, kai dabarties karjeros sprendimai sukelia tam tikrų pasekmių individo karjeros ateičiai. Taigi sistemų teorija sudaro galimybes naudoti modelį, kuriame būtų galima nustatyti ir analizuoti sudėtingus tarpusavio ryšius ir santykius tarp veiksmų visumos, turinčių įtakos individo karjerai. *Chaosso karjeros teorijos šalininkai* R. Pryor ir J.B Right (2011) mano, kad karjeros sėkmę lemia ne tiek racionalios karjeros planavimo pastangos, kiek nuolatinis asmens suvokimas, kas vyksta su juo ir tame kontekste, kuriame jis siekia karjeros. Čia svarbu suprasti, kas ir kokią daro įtaką konkrečiam asmens karjeros gyvenimui ir karjerai. Norint padėti klientams būtina skatinti juos pastebėti svarbiausius įvykius savo karjeros kontekste ir ieškoti būdų, kaip į juos prasmingai įsijungti ir pasinaudoti atsitiktinai susidariusiomis palankiomis progomis. Taigi chaosso teorija akcentuoja kryptingą aktyvumą. J.D. Krumboltz (1990) *karjeros sprendimų priėmimo socialinio išmokymo teorija* nusako, jog norint padėti individui priimti geresnius karjeros sprendimus būtina nuolat stebėti, kiek individas tapo atviresnis patirčiai ir priimdamas karjeros sprendimus geba nesivadovauti išankstinėmis nuostatomis ar stereotipais, kiek kokia intervencija ar pokalbis paskatino individą imtis naujų mokymosi ir darbinių veiklų, kiek padėjo suprasti ir susidoroti su nuolat besikeičiančiu darbo pasauliu, kiek padėjo kurti karjerą ir gyvenimą, kuriais individas būtų patenkintas. *Socialinė kognityvinė karjeros teorija*, kurią pasiūlė R.W.Lent, D.S.Brown ir Hackett (1994) yra laikoma vienu iš naujausių požiūrių, kuriame siekiama paaiškinti svarbiausių individualios karjeros valdymo veiksmų sąveikos mechanizmus ir rezultatus. Socialinė kognityvinė karjeros teorija atkreipia dėmesį į tai, kaip formuojasi asmens savęs vertinimas atskirose srityse ir kokios tai turi įtakos jo interesams, kuo yra grindžiami individų karjeros tikslai: ar keliant karjeros tikslus didžiausios įtakos turėjo natūraliai vystyti interesai ir gebėjimai, ar priešingai – karjeros tikslai buvo formuluojami reaguojant į konteksto apribojimus. *Kognityviniame informacijos apdorojimo modelyje* yra pabrėžiama pažintinių procesų svarba priimant karjeros sprendimus. Pristatomo modelio tikslas yra ne tik teorinis – geriau suprasti, kaip žmonės priima karjeros sprendimus, bet ir praktinis – padėti individams priimti geresnius karjeros sprendimus

(Sampson, Reardon, Peterson ir Lenz, 2004). Analizuojant mokslinę literatūrą karjeros srityje, galima išskirti keletą esminių pasikeitimų. Visų pirma pabrėžiama tai, kad karjera tapo individuali, t.y. individas pats atsakingas už jos planavimą ir įgyvendinimą. Taip pat didelis dėmesys koncentruojamas į karjeros sėkmės vertinimo kriterijus. Sėkmė orientuota vidinį žmogaus pasitenkinimą karjera. Šiuolaikinė karjera ne tik unikali ir individuali, bet suprantama kaip neatsiejama viso gyvenimo dalis.

3. Kolegijos studentų karjeros ugdymo praktiniai aspektai

Profesinės karjeros sėkmė dažnai priklauso nuo to, kaip bus suderinti trys pagrindiniai principai: NORIU (norai, troškimai, interesai, polinkiai), GALIU (gebėjimai, sveikata, mokymosi rezultatai), REIKIA (šalies ekonomikos poreikiai, visuomenės naudingumas, profesijos perspektyvos). Taigi, karjera ne tik išrinktiesiems. Jūsų sėkmė karjeroje priklausys nuo Jūsų noro ir pastangų pažinti save, susivokti supančioje aplinkoje, kelti ir savarankiškai įgyvendinti asmeninius tikslus, kontroliuoti savo elgesį ir gebėti atsispirti nepalankiai aplinkos įtakai, pačiam vertinti savo pasiekimus, save apdovanoti ar bausti. Metodiniame leidinyje „Karjeros valdymo kompetencijų ugdymo vadovas“ (2012), nurodoma, kad karjeros specialistams ugdančiams studentų karjeros valdymo kompetencijas svarbūs šie karjeros valdymo principai : prasmingo mokymosi principas; studento nuosavybės teisės į mokymąsi principas; studento atsakomybės už karjerą bei karjeros valdymo kompetencijų įgijimo principas; orientacijos į karjeros valdymo kompetencijų ugdymą visais lygmenimis, atkreipiant dėmesį ne tik į teorines karjeros valdymo žinias, bet ir tinkamų nuostatų formavimą ir praktinių gebėjimų ugdymo principas; teigiamų mokymosi pusių atskleidimo principas; su karjera susijusios informacijos aktualumo ir patikimumo principas; mokymų metu įgytos patirties įsmeiginimo principas; savęs ir aplinkos pažinimo kaip tęstinio ir pabaigos neturinčio proceso principas; tinkamo savo pavyzdžio principas; teigiamo bei adekvataus savęs vertinimo principas. Ekonomikos globalizacijos ir nuolatinių pokyčių sąlygomis jokia mokymo įstaiga nebegali prisiimti atsakomybės už jaunimo karjeros sėkmę bei garantuoti darbo vietą visam gyvenimui. Efektyviausia priemone šiomis netikrumo bei nesaugumo sąlygomis tampa gebėjimas pačiam studentui valdyti savo asmeninę karjerą – analizuoti ekonomikos bei darbo rinkos pokyčius, rinkti informaciją apie karjeros galimybes, ugdytis darbo rinkoje vertinamas kompetencijas, priimti tinkamus karjeros pasirinkimus, gebėti pačiam susirasti praktikos vietą ar susikurti darbo vietą, sėkmingai joje įsitvirtinti. Studijų aukštojoje mokykloje etapas – tai ne tik profesinių kompetencijų įgijimo, bet ir aktyvaus pasiruošimo būsimam darbui, jo paieškos, bei, neretai įsitvirtinimo etapas. Verta pripažinti, jog neapgalvoti ir nepagrįsti karjeros pasirinkimai lemia asmens nepasitenkinimą savo karjera ir gyvenimu. Aukštojoje mokykloje būtina stiprinti studentų asmeninės karjeros valdymo įgūdžius bei suteikti pagalbą sprendžiant tokias karjeros problemas: netikrumas dėl studijų krypties pasirinkimo, nesugebėjimas apsispręsti, kokią karjeros kelią rinktis, žinių ir įgūdžių stoka rasti norimą darbą, aktyvumo dalyvaujant mobilumo mokymuose, kryptingų praktikos vietų pagal specializacijas pasirinkimas ir kt. Todėl aukštojo įstaigos turi prisidėti prie studentų karjeros valdymo gebėjimų stiprinimo bei išskylančių karjeros problemų šalinimo. Marijampolės kolegijos studentams nuo pat pirmųjų studijų dienų karjerą planuoti padeda fakultetų ir studijų skyrių, katedrų dėstytojai, tarptautinių studijų skyrius bei Karjeros centras. Kolegijoje veikiantis Karjeros centras yra atviras visuomenei ir naujovėms, orientuojantis į regiono poreikius ir interesus, infrastruktūros kaitą, derinant studentų ir darbdavių poreikius. Marijampolės kolegijos Karjeros centro misija yra „<...> padėti kolegijos studentams planuoti savo karjerą besikeičiančioje darbo rinkoje ir sėkmingai joje integruotis“. Čia vykdoma neformali šviečiamoji veikla, organizuojama individualios konsultacijos ir seminarai karjeros planavimo klausimais, skatinant kolegijos ir socialinių partnerių bendradarbiavimą, organizuojami renginiai ir vykdomi projektai, susiję su kolegijos studentų bei absolventų integracija į darbo rinką. Kiekvienais metais organizuojami įvairūs renginiai, skirti studentų, moksleivių profesiniam informavimui, kryptingam švietimui, supažindinant su karjeros galimybėmis, studijų programomis, profesine patirtimi, darbo rinkos pokyčiais ir reikalavimais. Kasmet vyksta regioninės atvirų durų dienos, kurių tikslas populiarinti Marijampolės kolegijoje esančias studijų programas, supažindinti su karjeros galimybėmis ir pasidalinti savo profesine,

studentiška patirtimi. Efektyvi studentų ugdymo karjerai sistema užtikrina ryšių ir bendradarbiavimo su užsienio šalių švietimo institucijomis bei kitomis organizacijomis politiką. Besiplečiančios Europos sąlygos sparčiai kinta, sudarydamos sąlygas laisvam studentų mobilumui tarptautinėse studijų programose ir projektuose.

Marijampolės kolegija yra Vilniaus universiteto Karjeros centro vykdomo projekto „Aukštųjų mokyklų studentų ugdymo karjerai ir karjeros stebėsenos modelių plėtotė ir įdiegimas, su studentais dirbančių profesinio orientavimo specialistų kvalifikacijos tobulinimas, jiems skirtų priemonių sukūrimas (I etapas)" partnerė. Projekto tikslai ir pagrindiniai uždaviniai – sukurti bazę kokybiškam aukštųjų mokyklų studentų karjeros valdymo paslaugų teikimui, sukurti informacinėmis technologijomis pagrįstą infrastruktūrą studentų karjeros valdymo paslaugoms teikti. Projekto veiklos nukreiptos į 2007–2013 m. žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą" VP1-2.3-ŠMM-01-V priemonės „Profesinio orientavimo sistemos veiklos tobulinimas ir plėtra" įgyvendinimą. Projekto tikslas yra sukurti kokybišką karjeros valdymo paslaugų aukštajame moksle sistemą, kurią sudarys studentų poreikius atitinkančios paslaugos bei jų teikimui reikalinga metodinė bazė ir kvalifikuoti specialistai. Šiuo projektu siekiama nacionalinės profesinio orientavimo sistemos užbaigtumo, sukuriant ir įdiegiant visiems aukštųjų mokyklų studentams prieinamą ir jų poreikius atitinkantį karjeros valdymo paslaugų modelių ugdymo karjerai, karjeros konsultavimo, karjeros informavimo, karjeros vertinimo ir absolventų karjeros stebėsenos srityse. Grįžtamąjį ryšį užtikrins sukurtas informacinių technologijų grindžiamas aukštųjų mokyklų absolventų karjeros stebėsenos modelis ir visas karjeros valdymo aukštajame moksle paslaugas apimanti kokybės gerinimo ir palaikymo sistema. Be Marijampolės kolegijos ir Lietuvos pramonininkų konfederacijos projekto partneriais taip pat yra 10 universitetų: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, Kauno technologijos universitetas, Klaipėdos universitetas, Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Aleksandro Stulginskio universitetas, Mykolo Romerio universitetas, Šiaulių universitetas, Lietuvos edukologijos universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas ir 14 kolegijų: Vilniaus kolegija, Alytaus kolegija, Kauno kolegija, Klaipėdos valstybinė kolegija, Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla, Panevėžio kolegija, Socialinių mokslų kolegija, Šiaulių valstybinė kolegija, Šiaurės Lietuvos kolegija, Utenos kolegija, V.A. Graičiūno aukštoji vadybos mokykla, Vilniaus kooperacijos kolegija, Vilniaus technologijų ir dizaino kolegija, Žemaitijos kolegija.

Vykdant projekto „Aukštųjų mokyklų studentų ugdymo karjerai ir karjeros stebėsenos modelių plėtotė ir įdiegimas, su studentais dirbančių profesinio orientavimo specialistų kvalifikacijos tobulinimas, jiems skirtų priemonių sukūrimas (I etapas)" veiklas, studijų specialistė Ilona Mulrenkienė surinko absolventų sutikimus karjeros stebėsenai – 2011 m. – 378; 2012 m. – 410; 2013 m. – 345. Tęsiant projektą 2012/2013 m.m. laikotarpiu 4 kolegijos lektorės vedė studentams 32 val. teorinius „Asmeninės karjeros valdymo" mokymus dviem studentų grupėms. Mokymus sudarė 13 temų: „Pasaulio pokyčiai šiandien ir jų įtaka karjerai“, „Karjeros planavimas“, „Savęs pažinimas ir karjera“, „Karjeros informacijos samprata“, „Karjeros galimybių tyrinėjimas“, „Karjera individo gyvenimo kontekste“, „Karjeros vizija“, „Karjeros sprendimų priėmimas“, „Pinigai ir karjera“, „Mokymasis ir karjera“, „Strateginė darbo paieška“, „Įsitvirtinimas darbe“, „Karjeros pokyčiai“. Savanoriškai šiuos karjeros mokymus lankė įvairių studijų programų 75 studentai. Mokymus vedė projekte dalyvaujančios ir specializuotų žinių studentų karjeros valdymui įgijusios kolegijos lektorės Gražina Jakovickienė, Rima Klasavičienė, Daiva Rutkauskienė, Audronė Putauskienė. Taip pat buvo vesta 15 karjeros valdymo gebėjimų seminarų: „Karjeros vizija“, „Asmeninių finansų valdymas ir karjera“, „Pokalbis dėl darbo“, „Derybos su darbdaviu“, „Darbo paieškos bei darbo planavimas“, „Savęs įtvirtinimo stebėjimai darbo paieškos ir darbo situacijose“, „Konfliktai ir kritinės situacijos darbo paieškos bei darbo situacijose, jų valdymas“, „Laiko ir veiklos planavimas karjeros kelyje“, „Gyvenimo aprašymas (CV)", „Kontaktų tinkle kūrimas ir informacinis interviu karjeros valdyme“, „Darbo paieškos laišakai" ir kt. Šiuose seminaruose iš viso dalyvavo 160 studentų. Karjeros centras, siekdamas padėti kolegijos studentams planuoti savo karjerą besikeičiančioje darbo rinkoje ir sėkmingai joje integruotis, organizavo studentams susitikimus, diskusijas su verslo įmonių ir socialinių institucijų

atstovais ir specialistais. Marijampolės kolegija ir toliau aktyviai dalyvauja projekte „Aukštųjų mokyklų studentų ugdymo karjerai ir karjeros stebėsenos modelių plėtotė ir įdiegimas, su studentais dirbančių profesinio orientavimo specialistų kvalifikacijos tobulinimas, jiems skirtų priemonių sukūrimas” (2014/2015 m.m.), kuriuo siekiama sukurti kokybišką karjeros valdymo paslaugų sistemą – sukurti bazę, paruošti specialistus kokybiškam studentų karjeros valdymo paslaugų teikimui. Grįžtamąjį ryšį užtikrins informacinėmis technologijomis pagrįsta virtualizuota infrastruktūra studentų karjeros paslaugų teikimui.

Todėl verta neužmiršti, kad jūs turite vieną kelią ir daug pasirinkimų ir prisiminti H.Dž. Brauno citatą: „Sėkmė nieieško tavęs. Tu pats turi jos ieškoti. Likimas – tai ne atsitiktinių aplinkybių, o pasirinkimo rezultatas. Sėkmės reikia ne laukti, o ją susikurti“.

Išvados

- Karjera yra visą žmogaus gyvenimą besitęsiantis procesas, kuris apima profesijos rinkimąsi, nuolatinį mokymąsi, asmenybės tobulėjimą, tikslų siekimą, ir įgyvendinimą, gebėjimą prisitaikyti kintančioje darbo rinkoje. Karjeros kompetencija apima keturias kompetencijos sritis: asmeninę, socialinę, mokymosi ir profesinę.
- Karjeros planavimo teorijos karjerą apibrėžia, kaip ilgalaikį, laipsnišką procesą, kuriam būtinas savęs, darbo pasaulio pažinimas, savo gebėjimų, požiūrių, įsitikinimų, išankstinių nuostatų keitimas, įvertinant savo galimybes ir ateities perspektyvas.
- Karjeros planavimo kokybė priklauso nuo įvairių veiksnių: vidinių (asmens fizinės sveikatos, intelekto, gebėjimų, poreikių, interesų, vertybių, charakterio ir kt.) ir išorinių (tėvų socialinės padėties, išsilavinimo, mokymo įstaigų artumo, šalies ekonominės situacijos, visuomenės požiūrio į karjerą, darbo užmokesčio ir kt.), nuo kurių priklauso ir tolimesnė jaunuolių gyvenimo sėkmė.
- Jaunimo karjeros valdymas susideda iš daugybės pasirinkimų: savęs ir darbo pasaulio pažinimo gebėjimų, sprendimų priėmimo ir problemų sprendimo įgūdžių, prisitaikymo prie nuolat kintančios darbo rinkos gebėjimų ir aktyvumo tobulinti savo asmenines kompetencijas.
- Marijampolės kolegijos karjeros centras aktyviai įsitraukia į studentų karjeros ugdymą, plėtojant jų kompetencijas, siekdamas suteikti kokybiškas karjeros valdymo paslaugas atitinkančias studentų poreikius.

Literatūra ir šaltiniai

1. Adomaitienė J. Bendrųjų gebėjimų ir pozityvaus požiūrio į mokymąsi visą gyvenimą ugdymas projektų metodu rengiantis profesijai: daktaro disertacijos santrauka, socialiniai mokslai edukologija (07 S). Kaunas: VDU, 2002
2. Baršauskienė, V., Janulevičiūtė - Ivaškevičienė, B. Komunikacija: teorija ir praktika. Kaunas: Technologija, 2005.
3. Asmeninės karjeros valdymo pagrindai. „Žmogaus studijų centras”, 2012.
4. Goldwin, M. Kas tu esi? 101 žvilgsnis į save. Vilnius: Alma littera, 2001.
5. Jovaiša, L. Profesinio konsultavimo psichologija. Vilnius: Agora, 1999.
6. Jovaiša L. (1998). Profesinio konsultavimo organizavimas. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos, Nr. 1.
7. Jovaiša T., Orenienė R. (2003). Profesinis konsultavimas žmogiškųjų išteklių plėtos kontekste. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos 7. Kaunas.
8. Kasiulis, J., Tarvydienė, V. Vadovavimo psichologija. Kaunas: Technologija, 2003.
9. Kučinskienė, R. Ugdymo karjerai metodologija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2003.
10. Karjeros valdymo kompetencijų ugdymo vadovas dėstytoji. „Žmogaus studijų centras”, Vilnius, 2012.

11. Laužackas R. (1999). Sistemo – teorinės profesinio rengimo kaitos dimensijos. Monografija, Kaunas: VDU.
12. Mokymosi visą gyvenimą memorandumas, (2001), Vilnius.
13. Perry, N., Vanzand, Z. Mano pasirinkimo galimybės. Kaunas: ALF, 1998.
14. Profesinės karjeros vadovas. Sudarytojos: Baltrėnienė, Z., Volbekienė, V. Vilnius: Solertija, 1998.
15. Pukelis K., Pundzienė A. Profesinis konsultavimas karjeros projektavimui: paradigmos kaita // Profesinis . rengimas. Tyrimai ir realijos, 2002, Nr. 5
16. Pukelis K., Pundzienė A. Profesinis konsultavimas karjeros projektavimui: paradigmos kaita // Profesinis rengimas. Tyrimai ir realijos, 2002, Nr. 5
17. Pukelis K. (2002). Karjeros projektavimo gebėjimai žinių visuomenėje. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos 6, Kaunas.
18. Rogers, J. Efektyvus pokalbis su būsimu darbdaviu: kaip išradingai galvoti ir sumaniai veikti. Vilnius: Knygų spektras, 2000.
19. Smith, St. Be Your Best! Readymade Tools for Personal Development. London: Kogan Page, 1997.
20. Stanišauskienė, V. Rengimosi karjerai proceso socioedukaciniai pagrindai. Kaunas: Technologija, 2004.
21. Stanišauskienė, V. (2003). The Model of Career Competence and its Expression in the Contemporary Labour World. Learning and Development for innovation, networking and Cohesion.
22. Stanišauskienė, V. Ugdymas karjerai mokykloje: kaip padėti moksleiviui įgyti šiuolaikinę karjeros kompetenciją? Mokomoji medžiaga. Kaunas: KTU, 2006.
23. Karjeros planavimas studijų eigoje: aktuali ekonominė – socialinė problema ES plėtros sąlygomis. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2005~D_20050616_132321-49063/DS.005.0.01.ETD . [žiūrėta: 2014-02-20]
24. Stanišauskienė V., Večkienė N. Karjeros samprata: mokslinio požiūrio kaita ir jos refleksijos Lietuvoje problema. Prieiga per internetą: [http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/archive/pdf/1999%202%20\(19\)/2%20Stanisauskiene, Veckiene.pdf](http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/archive/pdf/1999%202%20(19)/2%20Stanisauskiene, Veckiene.pdf) . [žiūrėta: 2014-03-05]

MARIJAMPOLĖS COLLEGE STUDENTS CAREER EDUCATIONAL OPPORTUNITIES FOR EXPRESSIONS OF COMPETENCE

Summary

Professional career planning phenomena of a process lasting the whole life and its meaning to the youth is being analyzed in the article. Importance of professional career service is emphasized, increasing importance of personal career as well as its role in life of youth is pointed out. Position of nowadays employment market determines difficulties to young people to entrench in professional world of adults, therefore gaining of profession and special competences help young person to get ready and to plan thoroughly one's professional way (Mysior, 2006). One of the most important things, while reaching constant satisfaction with one's work, consistency of professional career, is career planning and design. Because of the reason mentioned, students are provided a possibility to gain or develop needed career management competences, while studying for a high education, in this way students are assisted to prepare for the challenges of world activity, to understand strategies of work search, or stages of entrenchment.

Audronė Putauskienė

Marijampolės kolegijos lektorė. audrone.putauskiene@mkolegija.lt

ELEKTRONINIŲ PATYČIŲ SITUACIJOS X MOKYKLOJE ANALIZĖ PAGALBOS MOKSLEIVIUI ASPEKTU

Aistė Kaškevičienė, Zita Ribokienė
Utenos kolegija

Santrauka

Elektroninės patyčios yra dvidešimt pirmojo amžiaus reiškinys, susijęs su tuo, kad mokyklinio amžiaus vaikai ėmė plačiai naudoti naujausias informacines technologijas. Įvairių autorių duomenimis, internetu ir mobiliaisiais telefonais naudojasi beveik visi paaugliai. Moksleiviai internete ieško informacijos mokyklinėms užduotims atlikti, tačiau daug laiko praleidžia ir siųsdami elektroninius laiškus, trumpąsias žinutes ar bendraudami socialiniuose tinkluose bei pokalbių svetainėse - taip sudaromos puikios sąlygos plisti elektroninėms patyčioms. Remiantis įvairių šalių mokslininkų atliktų tyrimų duomenimis, tokios patirties turi apie trečdalis paauglių. Kadangi elektroninės patyčios yra palyginti naujas reiškinys, mokslinėje bei metodinėje literatūroje kol kas per mažai informacijos, kaip galima padėti aukai, ją apginti bei nubausti skriaudėjus. Siekiant kuo geriau išnagrinėti šį reiškinį, aprašomos ir tiriamos elektroninių patyčių sukeltos problemos, numatant galimus sprendimo būdus.

Tyrimo rezultatai leido suformuluoti šias **pagrindines išvadas**: moksleiviai žino apie elektroninių patyčių reiškinį ir mano, kad ši problema yra aktuali jų mokymosi institucijoje; didžioji dauguma (84 proc.) moksleivių šio reiškinio netoleruoja, tačiau likusieji moksleiviai yra gana tolerantiški šiuo klausimu, kas gali sąlygoti abejingumą elektroninių patyčių atveju; didžioji apklaustų moksleivių dalis tvirtina, kad būtina ir toliau tęsti tyrimus, susijusius su elektroninių patyčių paplitimu ateityje, dar rimčiau žiūrėti į šį reiškinį ir jo grėsmes; tarp galinčių suteikti pagalbą moksleiviams asmenų išryškėjo individualaus socialinio pedagoginio darbo poreikis, nes elektroninių patyčių aukos nėra linkusios atvirai kalbėti apie turimą elektroninių patyčių patirtį.

Raktiniai žodžiai: elektroninė erdvė, elektroninės patyčios, informacinės technologijos, internetas, tradicinės patyčios, auka, patyčių iniciatorius, skriaudėjas, patyčių prevencija.

Įvadas

Socialinis pedagogas, kaip ir kiekvienas ugdymo institucijoje dirbantis specialistas, nuolat susiduria su naujais iššūkiais. Sparti ekonomikos, technologijų, socialinių santykių kaita sąlygoja naujų problemų radimąsi, tuo pačiu – ir ugdymo institucijose dirbančių specialistų poreikį greitai prisitaikyti prie situacijos ir gebėti veikti naujomis aplinkybėmis, teikiant pagalbą klientams ar jų grupėms. Vienas tokių iššūkių – elektroninių patyčių reiškinys. Lietuvoje pirmosios publikacijos apie elektronines patyčias, su jomis susijusias problemas pasirodė jau prieš gerą dešimtmetį, tačiau ir dabar šis reiškinys plinta, o specialistai vis dar stokoja informacijos, kaip veikti elektroninių patyčių atveju, kaip vykdyti jų prevenciją.

Tyrimo **objektas** – elektroninių patyčių situacija x mokykloje. Tyrimo **tikslas** – ištirti elektroninių patyčių situaciją X mokykloje pagalbos moksleiviams aspektu. Straipsnyje pateikiama elektroninių patyčių teorinė samprata, atskleidžiamos elektroninių patyčių sukeltos problemos bei aptariamos jų sprendimo galimybės, pristatomi moksleivių tyrimo apie elektroninių patyčių situaciją jų mokykloje rezultatai.

Siekiant ištirti moksleivių nuomonę apie jų mokykloje susiklosčiusią elektroninių patyčių situaciją, X gimnazijoje atliktas tyrimas - anketinė moksleivių apklausa. Tyrime dalyvavo 81 devintų klasių moksleivis.

Elektroninių patyčių samprata

Elektroninės patyčios – tai agresyvus, tyčinis, pasikartojantis laike vieno individo ar grupės žmonių prieš auką nukreiptas veiksmas, naudojant informacines technologijas, kuomet auka pati negali lengvai apsiginti (Smith P. K. ir kt., 2006). Elektroninės patyčios yra viena iš psichologinio smurto formų, agresyvos elgsenos kategorija. Elektroninės patyčios – tai elektroninių komunikacinių technologijų naudojimas, siekiant tyčia užgauti, išgąsdinti, pažeminti individą ar grupę, paskleisti melagingą, įžeidžiančią informaciją ir kita (Amilevičius D., 2011 p. 8).

Kadangi elektroninių patyčių reiškiny yra nauja problema, kuria susidomėta palyginti neseniai, mokslinėje literatūroje vartojama daug skirtingų sąvokų apibūdinti šiam reiškiniui, taip pat nėra pateikiama vienareikšmiško jo apibrėžimo ir vertinimo būdų ([http://www.ku.lt/pf/psichologija/doc/Tyrimo duomenys 1.pdf](http://www.ku.lt/pf/psichologija/doc/Tyrimo_duomenys_1.pdf)). Vienur elektroninės patyčios yra laikomos paprasčiausia elektronine tradicinių patyčių forma, įrankiu patyčioms išreikšti, išsiskiriančia tik jai būdinga charakteristika, kitur - tradicinių patyčių pratęsimu kitoje aplinkoje. Tačiau yra akivaizdu, kad elektroninės patyčios yra labai aktuali problema, mažai kuo atsiliekanti nuo tradicinių patyčių problemos (Gedutienė R. ir kt., 2012, p. 133). Aktualu tai, kad elektroninės patyčios plinta.

Ieškant efektyvių elektroninių patyčių prevencijos priemonių ir kuriant strategijas kovoti su šiuo reiškiniu, šį reiškinį derėtų analizuoti teoriniu ir praktiniu lygmeniu. Svarbu palyginti įvairiose šalyse atliktus tyrimus, kuriais remiantis galima būtų kalbėti apie tam tikras šio reiškinio paplitimo tendencijas. Analizuojant elektroninių patyčių reiškinį, būtina išskirti tik šiai problemai būdingas ypatybes, įvertinti jų ryšį su tradicinių patyčių formomis, atsižvelgiant į aukos ir skriaudėjo patirtį. Nagrinėjant elektroninių patyčių problematiką, būtina išmanyti informacines technologijas, taip įvertinti galimus elektroninių patyčių raiškos būdus ir formas. Siekiant kuo efektyvesnių rezultatų, elektroninių patyčių reiškinį būtina vertinti kaip pakankamai rimtą problemą.

R. Gedutienės ir kt. (2012, p. 135) teigimu, JAV, Kanadoje ir Europos šalyse (Švedijoje, Olandijoje, Čekijoje) atliktuose tyrimuose bent kartą patyrusieji elektronines patyčias nurodė nuo 4 iki 25 proc. paauglių, o nuo 4 iki 16 proc. paauglių nurodė, kad patys tyčiojosi. Tuo tarpu Turkijoje ir Kinijoje atliktų tyrimų rezultatai gerokai skiriasi. Turkijoje net 36 proc. 12–19 metų paauglių nurodė, kad tyčiojosi elektroninėje erdvėje ir tik 6 proc. nurodė patyrę elektronines patyčias. Kinijoje elektronines patyčias patyrę nurodė net 33 proc. apklaustųjų, o tik 7 proc. nurodė patys tyčiojęsi elektroninėje erdvėje.

Reikšmingi elektroninių patyčių paplitimo tarp Klaipėdos apskrities vyresniųjų moksleivių tyrimų rezultatai. Nustatyta, kad 30,3 proc. moksleivių per tiriamojo laikotarpio pastaruosius tris mėnesius bent kartą patyrė elektronines patyčias internetu ar mobiliuoju telefonu (Amilevičius D., 2011, p. 10).

Pasak V. Kalmuso (2008), vaikai, įvardindami pagrindinius jiems suvokiamus pavojus internete, išskiria kompiuterinius virusus, asmeninės informacijos išplatimą elektroninėje erdvėje, įvairius priekabiavimus. Taip pat jie teigia, kad turi draugų ar pažįstamų, kurie piktnaudžiavo kitų vaikų asmeniniais duomenimis ar nuotraukomis (Ruškus J. ir kt., 2009, p. 8). Elektroninės patyčios pasireiškia piktais tarpusavio ginčais, vartojant necenzūrinius žodžius, įžeidinėjančių žinučių siuntimu, melagingos informacijos apie vaiką skleidimu, intymios informacijos išplatimu, gąsdinimais siunčiant grasinančias žinutes. Šios patyčios gali padaryti didžiulę emocinę žalą jas patiriančiam vaikui, paveikti jo savigarbą. Dažniausiai šios patyčios pasitaiko bendraujant pokalbių svetainėse, socialiniuose tinklapiuose (Ruškus J. ir kt., 2009, p. 9).

2009-2011 metais buvo atliktas tyrimas „Patyčios internete: Lietuvos vaikai Europos kontekste“. Tyrime dalyvavo dvidešimt penkių Europos valstybių vaikai, iš kiekvienos šalies po tūkstantį vaikų, kurių amžius buvo 9-16 metų. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad 5,3 proc. 9-16 metų vaikų Europos šalyse yra gavę įžeidžiančio turinio žinutes internetu, 2,4 proc. patys siuntė tokias žinutes kitiems vaikams. Tuo tarpu Lietuvoje patyčias internete patyrė 4,3 proc. apklaustų vaikų. Mobiliaisiais telefonais, trumposiomis žinutėmis, persiunčiamais vaizdais ar video patyčias patyrė

2,8 proc. apklaustųjų Lietuvos vaikų; Europos šalių vidurkis šiuo kausimu didesnis 3,1 proc. (www.vartotojai.lt/get.php?f.1406).

Kadangi elektroninės patyčios vyksta elektroninėje erdvėje, jų pasireiškimo būdai skiriasi nuo tradicinių patyčių. Mokslinėje literatūroje skiriamos *patyčios mobiliuoju telefonu* (tyčiojimasis, grasinimas, žeminimas skambinant arba siunčiant tekstines žinutes, suklustotas nuotraukas ar nufilmuotus vaizdus) ir *patyčios internetu* (tyčiojimasis, grasinimas, gandų skleidimas pokalbių svetainėje; išmetimas iš pokalbių svetainės; žeminimas tekstinėmis ir vaizdo žinutėmis, elektroniniais laiškais; informacijos apie žmogų paskleidimas internete jo neatsiklausus; pasinaudojimas kompiuteryje esančia informacija be asmens leidimo) (Gedutienė R. ir kt., 2012, p. 133).

Kad būtų galima suvokti tradicinių bei elektroninių patyčių skirtumus, reikia žinoti, kas laikoma tradicinėmis patyčiomis. Anot D. Olweus (1993), pagal tai, kaip patyčios vykdomos asmeniui, buvo išskirtos **tiesioginės ir netiesioginės** patyčių formos. Tiesioginės patyčios vykdomos santykinai atviromis atakomis puolant aukas, užgauliojant, pravardžiuojant, grasinant. Tai gali būti tiek fizinė, tiek verbalinė agresija. Tuo tarpu netiesioginės patyčios išsiskiria socialinės izoliacijos forma arba išstūmimu iš grupės. Tai subtilesnė patyčių forma. Pagal dominuojančias patyčių formas išskiriamos verbalinės ir rašytinės patyčios, apimančios pravardžiavimą, negatyvius komentarus, gąsdinimą, bauginančius skambučius telefonu ar elektroninio pašto žinutėmis; bei fizinės patyčias: mušimą, stumdymą, kandžiojimąsi, spardymą, plaukų pešiojimą, svetimų daiktų gadinimą, nepagarbių gestų rodymą. V. Targamadzės ir kt. teigimu (2007, p. 164), patyčios įgauna vis naujas ir užmaskuotas formas, tokias kaip grasinamų žinučių mobiliuoju telefonu arba elektroniniu paštu siuntimas ar žeminamų internetinių puslapių apie patyčių auką kūrimas ir platinimas. Elektroninių patyčių reiškinių galima būtų palyginti su kai kuriomis tradicinių patyčių formomis, pvz.: šiukščiais fiziniais poelgiais, užgauliojimais ar socialiniu atskyrimu.

Nors elektroninėms patyčioms priskiriami tie patys bruožai kaip ir tradicinėms (tyčinis, pasikartojantis, agresyvus veiksmas prieš asmenį), tarp jų yra ir esminių skirtumų. Elektroninės patyčios savitų bruožų įgyja dėl elektroninės erdvės suteikiamo anonimiškumo. Mokslinėje literatūroje pateikiama ir daugiau skirtumų. Akcentuojama, kad esant tradicinėms patyčioms, skriaudėjas yra akivaizdus, o elektroninių patyčių atveju jis dažnai anonimiškas ir nebūtinai fiziškai ar psichologiškai stipresnis už auką, tačiau dažnai kompetentingesnis informacinių technologijų srityje. Tradicinės patyčios dažniausiai vyksta tam tikrose vietose, tam tikru laiku, o elektroninės galimos bet kada ir bet kur. Pažymima, kad informacija elektroniniu būdu pasklinda daug greičiau ir daug plačiau nei tradicinių patyčių atveju. Be to, ši žeminančio turinio informacija gali būti išsaugoma ilgam (ji gali būti įrašoma į standųjį kompiuterio diską arba mobiliojo telefono atmintį). Tradicinės patyčios paprastai vyksta mokyklos teritorijoje, tuo tarpu elektroninės dažnai - už mokyklos ribų (Gedutienė R. ir kt., 2012, p. 134).

Elektroninės patyčios gali padaryti daugiau emocinės žalos nei įprastos (tradicinės) patyčios, kadangi jos gali vykti visą parą. Taikant informacines technologijas informacija greitai plinta, virtualioje erdvėje sunku pašalinti jos turinį (Pilkauskaitė Valickienė R. ir kt., 2009, p. 115).

Viena iš elektroninių patyčių sukeliama grėsmių - psichinės moksleivių sveikatos problemos, jos trikdydamos (išgyvenama baimė, nerimas, nesaugumo jausmas, atsiranda mokymosi, bendravimo problemų ir t. t.). Šio reiškinių aktualumą ir paplitimą atskleidė daugelyje valstybių atlikti tyrimai (Povilaitis R. ir kt., 2006, p. 37; Pilkauskaitė Valickienė R. ir kt., 2009, p. 114).

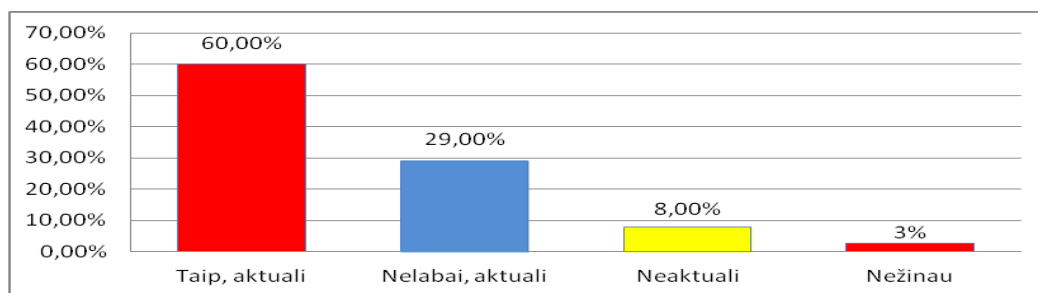
Apibendrinant galima teigti, kad elektroninės patyčios gali sukelti ne tik trumpalaikių pasekmių patyčių aukai, bet palieka ir ilgalaikių pasekmių, kadangi neigiama informacija, patekusi į elektroninę erdvę, gali tapti neigiama „etikete“ visam likusiam žmogaus gyvenimui. Patyčios gali daryti įtaką moksleivių saugumo jausmui mokykloje ir turėti neigiamų pasekmių mokyklos psichologiniam klimatui.

Tyrimo rezultatų aptarimas

Tyrimo tikslas – ištirti elektroninių patyčių situaciją X mokykloje pagalbos moksleiviams aspektu. Tyrimas vyko 2013 m. lapkričio - gruodžio mėnesiais. Anketinės apklausos metodu apklaustas 81 X mokyklos devintų klasių moksleivis. **Tyrimo instrumentas** - 22 klausimų anketa (20 uždaro ir 2 atviro tipo klausimai). Dėl nedidelės straipsnio apimties čia pateiksime tik kai kuriuos svarbesnius tyrimo rezultatus.

Moksleivių buvo klausiama, kokiomis informacinėmis technologijomis, skirtomis perduoti informacijai, jie naudojami. 95 proc. respondentų nurodė besinaudojantys internetu, 87 proc. – mobiliuoju telefonu. Tokie rezultatai patvirtina, kad informacinės technologijos plačiai naudojamos beveik visų moksleivių. Naudodamiesi telefonu ar internetu moksleiviai turi galimybes perduoti informaciją ne tik apie save, bet ir apie kitus moksleivius. Siunčiamos informacijos turinį nulemia vaiko vaizduotė ir sugebėjimai naudotis įvairiomis programomis. Kuo didesnis skaičius moksleivių naudojami informacinėmis technologijomis, tuo kyla didesnė grėsmė, kad jie, atlikdami įvairius vaidmenis (aukos, skriaudėjo, stebėtojo), gali susidurti su patyčių elektroninėje erdvėje atveju.

Tyrimo buvo siekta išsiaiškinti moksleivių nuomonę apie elektroninių patyčių problemos aktualumą X mokykloje (žr. 1 pav.).

1 pav. Moksleivių atsakymų apie elektroninių patyčių problemos aktualumą jų mokykloje pasiskirstymas

Dauguma moksleivių įvardijo elektroninių patyčių problemą aktualia jų mokykloje. Galima daryti prielaidą, kad dalis moksleivių turi elektroninių patyčių patirties, yra atlikę aukos, skriaudėjo arba stebėtojo vaidmenį. Tik nedidelė dalis moksleivių mano kad elektroninių patyčių problema jų mokykloje yra neaktuali arba apie šią problemą teigia nežinantys.

Atsakydami į klausimą: „Kaip vertini elektroninių patyčių reiškimąsi tarp moksleivių?“, didžioji dalis (84 proc.) moksleivių pareiškė, kad netoleruoja elektroninių patyčių reiškinio. Toks moksleivių požiūris itin svarbus kovojant su elektroninių patyčių reiškinio. Šie moksleiviai gali daug nuveikti, kurdami pagalbos nukentėjusiems moksleiviams grupes ir stengdamiesi pakeisti likusiųjų 16 proc. moksleivių, kurie yra linkę toleruoti elektroninių patyčių reiškimąsi, nuomonę. Mokykloje kuriant kovos su elektroninėmis patyčiomis strategijas, itin svarbu įtraukti moksleivius, nes pačių moksleivių sukurtos taisyklės duos daugiau naudos nei tos, kurias sugalvotų suaugusieji.

Moksleivių buvo klausta „Ar naudodamasi(s) internetu ar mobiliuoju telefonu esi pastebėjęs(usi) elektroninių patyčių tarp moksleivių atvejų?“. Į šį klausimą teigiamai atsakė 69 proc. apklaustųjų, 26 proc. apklaustųjų teigia nepastebėję šio reiškinio. Tik maža dalis (5 proc.) apklaustųjų moksleivių teigia nežinantys, ar buvo pastebėję patyčių atvejų elektroninėje erdvėje. Remiantis gautais rezultatais, galima teigti, kad nors elektroninių patyčių reiškinys yra gana naujas, tačiau su juo yra susidūrusi didžioji dalis apklaustų moksleivių. Tai leidžia kalbėti apie kovos su šiuo reiškinio būtinybę ne tik sprendžiant patyčių situacijos dalyvių problemas, bet ir stengiantis užkirsti kelią šiai problemai atsirasti.

Moksleivių atsakymai į klausimą „Kaip manai, kas lemia tai, kad vaikai tyčiojasi vieni iš kitų elektroninėje erdvėje?“ buvo labai įvairūs (žr. 1 lentelę).

Moksleivių nuomonės apie tai, kas lemia, kad vaikai tyčiojasi vieni iš kitų elektroninėje erdvėje

Teiginiai	Atsakymai (%)
<i>„Nevaržoma galimybė naudotis informacinėmis technologijomis“</i>	53
<i>„Elektroninių patyčių situacijai nereikia vietos, o informacija prieinama didelei auditorijai stebėtojų“</i>	39
<i>„Patyčių iniciatoriai išlaiko anonimiškumą, todėl nebijoma pasekmių“</i>	29
<i>„Patyčių aukos vengia kreiptis pagalbos į suaugusiuosius“</i>	42
<i>„Tėvai mažai domisi vaikų veikla elektroninėje erdvėje“</i>	45
<i>„Patyčias skatina asmenybiniai skirtumai“</i>	16
<i>„Patyčių aukos išprovokuoja tokį elgesį su jomis, kadangi netinkamai elgiasi elektroninėje erdvėje“</i>	26
<i>„Iš aukos pradedama tyčiotis mokykloje, o vėliau tai tęsiama elektroninėje erdvėje“</i>	22

Matome, kad elektroninių patyčių reiškinio paplitimą tarp moksleivių lemia visuma viena su kita susijusių priežasčių. Svarbiausiomis elektroninių patyčių priežastimis moksleiviai įvardija nevaržomą galimybę naudotis informacinėmis priemonėmis, t.y. lengvai tapti socialinių tinklalapių nariu, neribotai siųsti vaizdo, tekstinius pranešimus, dalintis informacija (53 proc.). Svarbi priežastis yra tai, kad elektroninių patyčių aukos vengia kreiptis pagalbos į suaugusius žmones (42 proc.), o tėvai mažai domisi vaikų veikla elektroninėje erdvėje ir galimomis grėsmėmis (45 proc.). Sunkumų sprendžiant elektroninių patyčių problemas sukelia tai, kad dalis nukentėjusiųjų nesikreipia pagalbos į suaugusiuosius. Nežinant problemos paplitimo, sunku ieškoti efektyvių pagalbos būdų. Todėl būtina moksleivius informuoti apie pagalbą, kurią gali suteikti mokyklos socialinis pedagogas ar kiti specialistai.

Kitu anketos klausimu siekta išsiaiškinti moksleivių nuomonę apie tai, kodėl elektroninių patyčių aukos dažniausiai nesikreipia pagalbos į suaugusiuosius (žr. 2 lentelę).

Moksleivių nuomonės apie tai, kodėl elektroninių patyčių aukos dažniausiai nesikreipia pagalbos į suaugusiuosius

Teiginiai	Atsakymai (%)
<i>„Mano, kad skriaudėjų elektroninėje erdvėje nebus įmanoma surasti“</i>	47
<i>„Galvoja, kad patys gebės išspręsti kylančias problemas“</i>	25
<i>„Įpranta prie nuolatinių patyčių ir jas tiesiog ignoruoja“</i>	22
<i>„Mano, kad jos pačios kaltos dėl patyčių ir su tuo susitaiko“</i>	8

Moksleiviai, patyrę elektronines patyčias, nesikreipia pagalbos manydami, kad skriaudėjų elektroninėje erdvėje vis tiek nebus įmanoma surasti (47 proc.). Moksleivių nuomone, mažiausiai įtakos tam turi tai, kad patyčių aukos įpranta prie nuolatinių patyčių ir jas ignoruoja (22 proc.) arba tiesiog susitaiko su esama situacija dėl kaltės jausmo (8 proc.). Kovoje su elektroninių patyčių reiškiniu svarbu keisti klaidingą požiūrį apie tai, kad neįmanoma nustatyti skriaudėjų tapatybės, - apie tokias galimybes moksleivius turėtų informuoti teisėsaugos pareigūnai, kurie ne tik papasakotų apie galimybę susekti patyčių iniciatorių, bet ir informuotų apie gresiančią teisinę atsakomybę. Itin svarbu suteikti žinių apie tai, kas yra laikoma elektroninėmis patyčiomis, nes dažnai moksleiviai nekreipia dėmesio į tai, kad kažkas bandė iš jų pasityčioti ir mano, kad patys išspręs šią situaciją. Siekdami savarankiškai išspręsti patyčių atvejį elektroninėje erdvėje, moksleiviai gali imtis agresyvių veiksmų, nukreiptų į patyčių organizatorių, ir bandyti atkeršyti realioje situacijoje. Siekiant išvengti tokios situacijos, svarbu laiku informuoti apie šį reiškinį

moksleivius, į tai įtraukiant visą mokyklos bendruomenę, nes kiekvienas jos narys turi žinoti, kaip reikia elgtis atsidūrus elektroninių patyčių situacijoje.

Tyrimo metu dalis moksleivių (16 proc.) prisipažino nukentėję elektroninėje erdvėje, nors didžioji dalis (84 proc.) moksleivių teigia nebuvę įskaudinti elektroninėje erdvėje kitų vaikų.

Į klausimus, susijusius su elektroninių patyčių aukos patirtimi, atsakinėjo 16 proc. apklaustų moksleivių, kurie buvo įžeisti elektroninėje erdvėje (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Moksleivių atsakymai apie tai, koku būdu jie buvo įžeisti elektroninėje erdvėje

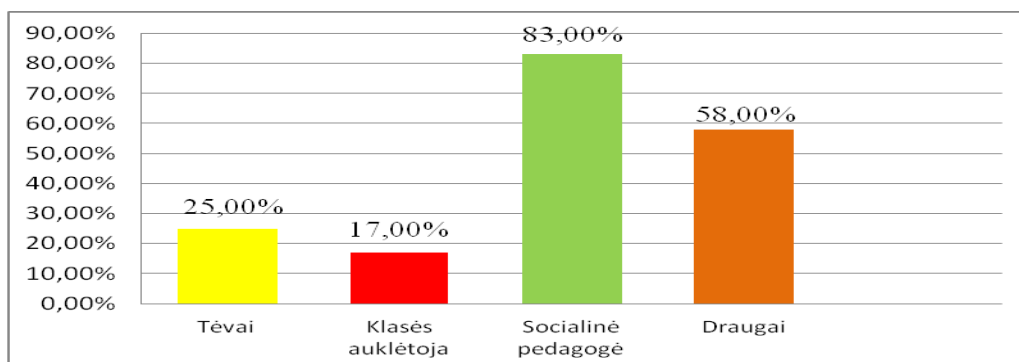
Mobiliuoju telefonu	
<i>Gavo įžeidžiančių sms žinutę.</i>	50%
<i>Gavo žeminančių nuotrauką.</i>	25%
<i>Be leidimo buvo pasinaudota telefono numeriu, siekiant pakenkti.</i>	17%
<i>Perskaitė žinutę, kuri buvo rodoma televizijos programoje, skirtoje bendrauti susirašinėjant.</i>	8%
Internetu	
<i>Sulaukė nemalonių gandų skleidimo pokalbių svetainėje.</i>	58%
<i>Buvo išmestas(a) iš pokalbių svetainės.</i>	25%
<i>Buvo paskleista informacija apie tai nieko nežinant nukentėjusiajam.</i>	83%
<i>Buvo pasinaudota kompiuteryje esančia asmenine informacija, apie tai nežinant nukentėjusiajam.</i>	42%

47

Paaiškėjo, kad populiareesnė informacinė priemonė, naudojama elektroninėms patyčioms plisti, yra internetas. 83 proc. moksleivių nukentėjo nuo paskleistos informacijos turinio, apie kurią jie nieko nežinojo, o 58 proc. respondentų sulaukė nemalonių gandų skleidimo pokalbių svetainėse.

Moksleivių atsakymai į klausimą. „Ar kreipėsi į ką nors pagalbos, kad tau padėtų išspręsti elektroninių patyčių situaciją?“ pasiskirstė gana įdomiai: nedaug skiriasi ieškančių (52 proc.) ir neieškančių (48 proc.) pagalbos moksleivių skaičius. Moksleivių nenorą kreiptis pagalbos lemia daugybė veiksnių, tokių kaip nenoras tapti skundiku, negatyvus požiūris į kreipimąsi pagalbos, nepasitikėjimas specialistais, manymas, kad nepavyks tinkamai išspręsti kilusios situacijos, taip pat gėdos jausmas ir kitos priežastys.

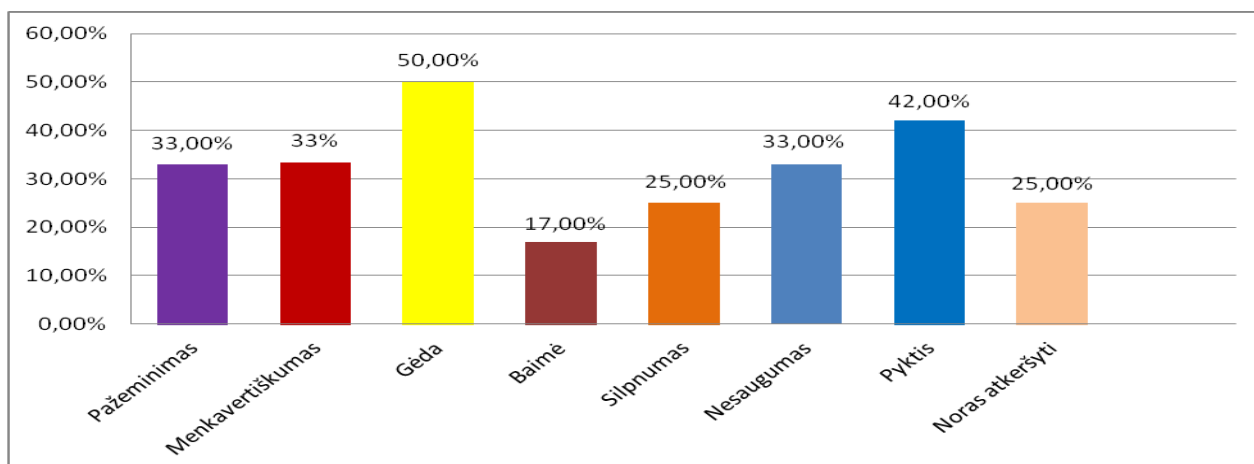
Moksleivių, kurie buvo atsidūrę elektroninių patyčių situacijoje ir kreipėsi pagalbos į kitus žmones, paprašyta įvardinti, kas jiems suteikė pagalbą (žr. 2 pav.).

2 pav. Moksleivių atsakymų apie tai, kas jiems suteikė pagalbą atsidūrus elektroninių patyčių situacijoje, pasiskirstymas

Dauguma moksleivių natūraliais pagalbos šaltiniais laiko socialinę pedagogę ir draugus. Galima teigti, kad mokyklos socialinis pedagogas moksleivių vertinamas kaip asmuo, kuriuo galima pasitikėti keblioje situacijoje.

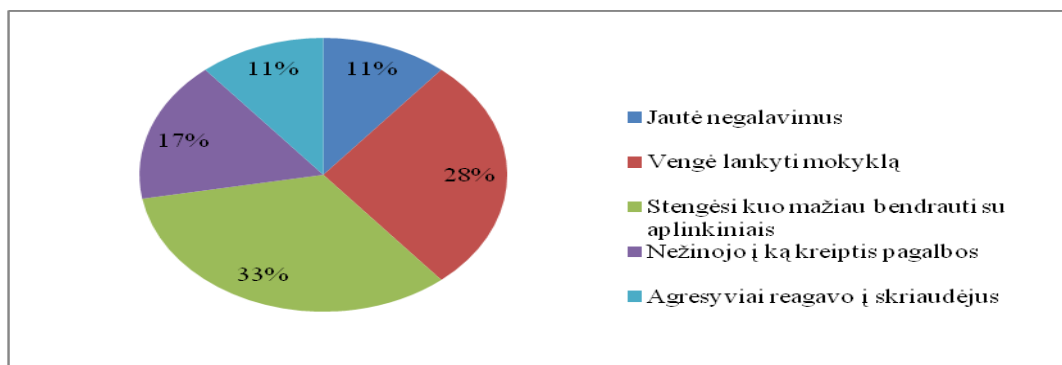
Kitu klausimu buvo siekta atskleisti elektroninėje situacijoje atsidūrusio moksleivio išgyvenamus jausmus (žr. 3 pav.).

3 pav. Moksleivių atsakymų apie jausmus, išgyventus elektroninių patyčių situacijoje, pasiskirstymas

Moksleiviai, tapę elektroninių patyčių aukomis, teigia išgyvenantys daugybę jausmų. Pusė (50 proc.) nuo elektroninių patyčių nukentėjusių moksleivių teigia išgyvenantys gėdą, 42 proc. teigia išgyvenantys pyktį ir 25 proc. norėtų atkeršyti skriaudėjui. Nė vienas moksleivis nepažymėjo, kad tapęs elektroninių patyčių auka jautė kaltės jausmą dėl to, kas įvyko. Svarbu, kad elektroninių patyčių auka nejaustų kaltės jausmo, nes patyčios yra ne aukos, bet skriaudėjo problema. Siekiant padėti elektroninių patyčių aukai, svarbu akcentuoti savigarbos, pasitikėjimo ir kitus jausmus, leidžiančius nepalūžti keblioje situacijoje.

Tryliktoju klausimu moksleivių paprašyta įvardinti, kokių papildomų problemų jiems kilo, kai kiti moksleiviai iš jų pasityčiojo (žr. 4 pav.).

4 pav. Moksleivių atsakymų apie tai, kokių problemų jie patyrė atsidūrę nemalonioje elektroninių patyčių situacijoje, pasiskirstymas

Apklausus elektroninių patyčių situacijoje nukentėjusius moksleivius paaiškėjo, kad jie patyrė savijautos, bendravimo ir kitų problemų. 33 proc. moksleivių stengėsi kuo mažiau bendrauti su aplinkiniais, 28 proc. vengė lankyti mokyklą, po 11 proc. moksleivių jautė negalavimus (galvos, pilvo skausmus, miego, apetito sutrikimus) ir pradėjo agresyviai reaguoti skriaudėjų atžvilgiu.

Kitu klausimu siekta išsiaiškinti, ar moksleiviai patys naudojo elektronines patyčias, siekdami įskaudinti bendraamžius. Paaiškėjo, kad 12 proc. moksleivių yra patys pasityčioję iš kitų moksleivių elektroninėje erdvėje. 88 proc. apklaustų moksleivių elektroninėmis patyčiomis neužsiėmė.

Patyčių elektroninėje erdvėje iniciatoriai įvardijo informacines priemones ir būdus, kuriuos naudodami jie tyčiojosi iš kitų moksleivių (žr. 4 lentelę).

Moksleivių nuomonės apie tai, koku būdu jie yra pasityčioję elektroninėje erdvėje

Mobiliuoju telefonu	
<i>Siuntė įžeidžiančią sms žinutę</i>	56%
<i>Siuntė žeminančią kitą vaiką nuotrauką</i>	11%
<i>Be leidimo buvo pasinaudota kito vaiko telefono numeriu, siekiant jam pakenkti</i>	22%
<i>Siuntė pranešimus, kurie buvo rodomi televizijos programose, skirtose bendrauti susirašinėjant</i>	11%
Internetu	
<i>Skleidė nemalonių gandus apie kitą vaiką pokalbių svetainėje</i>	67%
<i>Išmetė kitą vaiką iš pokalbių svetainės</i>	22,%
<i>Paskleidė asmeninę informaciją apie kitą vaiką, jam nieko nežinant</i>	45%
<i>Siuntė žeminančias tekstines ar vaizdo žinutes</i>	45%
<i>Ignoravo kitą vaiką internetinėje svetainėje</i>	22%

Elektroninių patyčių iniciatoriai, siekdami pakenkti aukai, yra labiau linkę rinktis interneto teikiamas galimybes, nuo ko priklauso ir patyčių formų įvairovė. Naudodamiesi internetu moksleiviai daugiausia skleidžia nemalonių gandus apie kitą vaiką (67 proc.), pasinaudoja asmenine kitų moksleivių informacija, siekdami pakenkti, bei siunčia žeminančias tekstines ar vaizdo žinutes (45 proc.). Tuo tarpu naudojantis mobiliuoju telefonu populiariausia elektroninių patyčių forma buvo įžeidžiančių sms žinučių siuntimas (56 proc.) bei pasinaudojimas kito vaiko telefono numeriu, siekiant jam pakenkti („telefono numeris užrašomas viešoje vietoje, dažniausiai su nepadoriu užrašu apie telefono numerio savininką, kad bet kas galėtų jam ar jai paskambinti“). Nė vienas apklaustas moksleivis nenaudojo tiesioginio ryšio pakenkti aukai, t.y. paskambinti ir tiesiogiai pasityčioti iš jos. Moksleiviai neužsiėmė nuotraukų ar vaizdo siužetų, skirtų pasityčioti elektroninėje erdvėje, klastojimu. Taigi moksleiviai daugiausia siekia apkalbėti, apšmeižti, pažeminti kitą vaiką matant gausiam stebėtojų skaičiui.

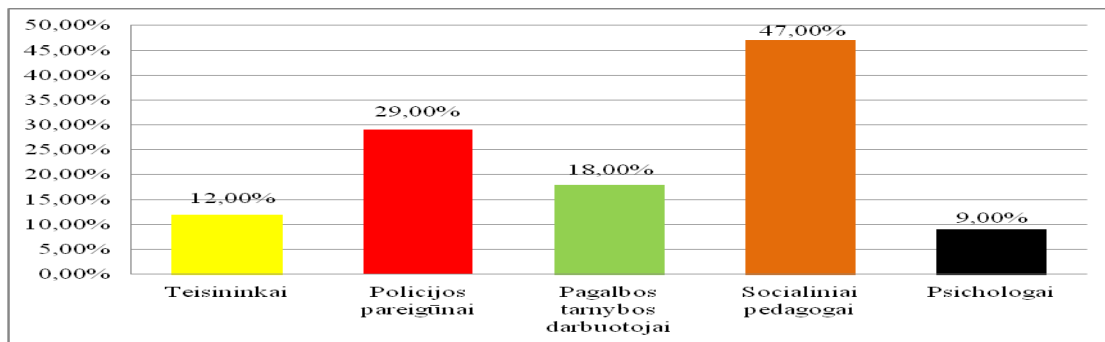
Patyčių elektroninėje erdvėje iniciatorių buvo paprašyta įvardinti priežastis, nulėmusias patyčių pasireiškimą (žr. 5 lentelę).

Moksleivių nuomonės apie tai, kokios priežastys nulėmė patyčių naudojimą elektroninėje erdvėje

Teiginiai	Atsakymai (%)
<i>„nežinojimas, kaip pozityviai išspręsti kilusį konfliktą“</i>	22
<i>„noras anonimiškai atkeršyti už pažeminimus, patirtus mokykloje“</i>	11
<i>„norėjimas tyčia pakenkti aukai ir pratęsti patyčias kilusias mokykloje“</i>	78
<i>„noras pasijusti stipresniu, labiau gerbiamu tarp kitų moksleivių“</i>	45

Patyčių iniciatorių elektroninėje erdvėje teigimu, šį reiškinį daugiausia nulemia noras ir toliau tęsti patyčias, prasidėjusias mokykloje (78 proc.). Pastebėtas ryšys tarp buvimo auka realybėje ir vėliau tapimo patyčių organizatoriumi elektroninėje erdvėje (11 proc.). Tai patvirtina įvairių šalių mokslininkų atliktų tyrimų rezultatus, kad elektroninių patyčių reiškinys glaudžiai susijęs su tradicinėmis patyčiomis. Galima teigti, kad elektroninių patyčių ištakų galima ieškoti realioje aplinkoje, t.y. mokykloje, stebint vaikų tarpusavio santykius.

Atsakinėdami į klausimą „Kaip manai, kas gali suteikti pagalbą elektronines patyčias patyrusiems vaikams?“, daugiausia moksleivių nurodė socialinę pedagogę (žr. 5 pav.).

5 pav. Moksleivių atsakymų apie tai, kas gali suteikti pagalbą elektronines patyčias patyrusiems vaikams, pasiskirstymas

47 proc. apklaustų moksleivių mano, kad socialinis pedagogas galėtų būti pagalbininku sprendžiant elektronines patyčias patyrusių vaikų problemas. Siekiant padėti nukentėjusiajam, gali prireikti kelių specialistų pagalbos, todėl apklaustieji nurodė po keletą asmenų, galinčių suteikti pagalbą. 29 proc. respondentų mano, kad šioje situacijoje gali padėti policijos pareigūnai, 9 proc. moksleivių įrašė savo variantą - kad pagalbą gali suteikti psichologai.

Moksleivių paklausus apie tai, ar mokyklos socialinis pedagogas galėtų būti pagalbininku, sprendžiant elektroninių patyčių sukeltas problemas, didžioji dalis apklaustųjų (71 proc.) atsakė teigiamai. Svarbu, kad socialinis pedagogas plačiai kalbėtų apie galimus pagalbos būdus nukentėjusiems elektroninių patyčių situacijoje, įvardindamas ne tik savo, bet ir kitų specialistų teikiamą pagalbą, padėdamas vaikams į juos kreiptis – motyvuodamas, padrąsindamas, padėdamas rasti kontaktinius pagalbos tarnybų telefonų numerius, nurodytų interneto svetainių, skirtų teikti pagalbą, adresus ir panašiai.

Moksleiviams buvo pateiktas atviro tipo klausimas, kuriuo buvo siekta išsiaiškinti jų asmeninę nuomonę apie pagalbą, kurią, jų nuomone, galėtų suteikti socialinis pedagogas, sprendžiamas elektroninių patyčių sukeltas problemas. 20 proc. apklaustų moksleivių nepareiškė savo nuomonės šiuo klausimu, 11 proc. moksleivių atsakymų buvo neinformatyvūs (buvo atsakyta trumpais teiginiais tokiais kaip „visai“, „taip“, „visapusiškai“, „savais metodais“). 18 proc. respondentų parašė, kad mokyklos socialinis pedagogas iš viso negalėtų išspręsti šios problemos, o vienas moksleivis iškėlė problemą, teigdamas, kad „vaikai juokiasi iš tų, kurie bendrauja su socialiniu pedagogu, jei pas jį eina tokiais klausimais“. Sunkumų kyla ne tik ieškant priimtinausių problemos sprendimo galimybių, kuriuos galėtų savo darbe taikyti socialinis pedagogas. Viena iš problemų yra tinkamo įvaizdžio apie save formavimas, socialinio pedagogo sugebėjimas pristatyti save kaip profesionaliai dirbantį specialistą, nuomonės apie save formavimas, sugebėjimas įtraukti aplinkinius į prevencinę veiklą. Nuo šių veiksnių priklauso tai, ar moksleiviai kreipsis pagalbos į socialinį pedagogą, kaip bus įvardyti tie, kurie kreipiasi pagalbos į specialistus.

51 proc. moksleivių pareiškė savo nuomonę šiuo klausimu ir išsamiau aprašė galimus socialinio pedagogo pagalbos būdus. Didžioji dalis moksleivių (apie 25 proc.) mano, kad socialinis pedagogas, sprendžiamas šią problemą, turėtų kuo daugiau kalbėti su vaikais apie egzistuojančią problemą ir jos padarinius aukoms, skriaudėjams bei tiems, kurie šias patyčias stebi. Moksleivių nuomone, socialinis pedagogas turėtų pasinaudoti įvairiais metodais, siekdamas padėti nukentėjusiajam. Siūloma „kalbėtis individualiai su individu, kuris patyrė patyčias, bandyti jam išaiškinti tai, kad stipresnis yra tas, kuris nenaudoja patyčių“, t.y. teikti psichologinę pagalbą nukentėjusiajam, stiprinant jo pasitikėjimo savimi ir savigarbos jausmus. Moksleiviai siūlo teikti pagalbą nukentėjusiajam ir jo skriaudėjui, „bendrauti su jais ta tema ir bandyti socialiniam pedagogui spręsti šią problemą su tais žmonėmis, kurie iš jų tyčiojasi“. Siūloma vienu metu kalbėtis su aukomis ir skriaudėjais, sprendžiant susidariusią situaciją ir siūlant patiems patyčių dalyviams tiesiogiai bendrauti. Siūlyta teikti pagalbą nukentėjusiajam, patariant, ką daryti toliau ir kaip elgtis. Keli moksleiviai siūlė griežtai bausti patyčių organizatorius, t.y. pranešti apie juos policijos pareigūnams, mokykloje organizuoti tokio elgesio svarstymus, aiškiai nurodyti gresiančias pasekmes. Moksleivių nuomonės šiuo klausimu labai neišsiskyrė, tačiau svarbi kai kurių moksleivių

nuostata, kad turi būti teikiama pagalba nukentėjusiajam nuo elektroninių patyčių ir nuobaudos patyčių iniciatoriui. Matyti, kad moksleiviai dar neanalizuoja, kad patyčių organizatoriams taip pat reikalinga pagalba, kaip teigiama mokslinėje literatūroje.

Moksleivių, manančių, kad verta ir toliau tęsti tyrimus, susijusius su elektroninių patyčių paplitimu, buvo 65 proc. Todėl itin svarbu kurti kovos su elektroninėmis patyčiomis strategiją mokykloje, į šią veiklą įtraukiant kuo daugiau moksleivių.

Respondentams pateiktas atviro tipo klausimas apie tai, ką jie siūlo daryti, kad būtų užkirstas kelias elektroninėms patyčioms. Daugiau nei pusė į šį klausimą atsakiusių moksleivių (58 proc.) siūlo užsiimti mokyklos bendruomenės švietimu šiuo klausimu, organizuoti renginius, akcijas, kuo daugiau kalbėti apie elektroninių patyčių reiškinį, organizuoti prevencinę veiklą. Moksleivių nuomone, svarbu „žiūrėti dar rimčiau“ į šį reiškinį ir drąsiai kalbėti apie pasekmes jo dalyviams. Siūlyta „visada kreiptis į socialinį pedagogą, kad būtų surasti ir nubausti kaltininkai – taip laikui bėgant jų sumažės“; manoma, kad laiku kreipiantis pagalbos, neatidėliojant įmanoma surasti patyčių iniciatorių, juos nubausti ir taip stabdyti plintantį patyčių reiškinį. Sulaukta pasiūlymų riboti laiką, kurį moksleiviai praleidžia bendraudami internetu; svarbi tėvų kontrolė šiuo klausimu, uždraudimas lankytis tam tikrose interneto svetainėse, stengimasis bendrauti realioje aplinkoje.

Išvados

1. Didžioji dauguma moksleivių žino apie elektroninių patyčių reiškinį ir mano, kad ši problema yra aktuali jų mokymosi institucijoje.

2. Bandant užkirsti kelią elektroninių patyčių plitimui, svarbu pradėti kovoti su šiuo reiškiniu vos pastebėjus patyčias realioje situacijoje. Svarbu keisti požiūrį į šį reiškinį, nelaikyti jo tik nekaltu erziniu, bet garsiai įvardyti jausmus, kuriuos išgyvena patyčių aukos ir tai, kokios problemos jų laukia laiku nesprenžiant elektroninių patyčių situacijos. Į elektroninių patyčių prevencines programas reikėtų įtraukti moksleivių tėvus, visą mokyklos bendruomenę, nes tik dirbant kartu įmanoma pasiekti teigiamų rezultatų. Efektyviai kovai su elektroninėmis patyčiomis reikalingas visas mokyklos bendruomenės narių įsitraukimas, parodant, kad patyčios yra netoleruojamos, bei nepamirštant akcentuoti ne tik pagalbos būdų aukoms bei skriaudėjams, tačiau ir teisinės pasekmių pusės.

3. Išryškėjo individualaus socialinio pedagoginio darbo poreikis, nes elektroninių patyčių aukos nėra linkusios atvirai kalbėti apie turimą patirtį, tačiau pasitiki socialiniu pedagogu.

4. Būtina ir toliau tęsti tyrimus, susijusius su elektroninių patyčių paplitimu ateityje, dar rimčiau žiūrėti į šį reiškinį ir jo grėsmes. Nors manoma, kad yra gana sunku sustabdyti šį reiškinį, tačiau atkakliu darbu šioje srityje įmanoma pasiekti teigiamų rezultatų, paskatinti moksleivius saugiai elgtis su informacinėmis technologijomis.

Cituotų ir naudotų informacijos šaltinių sąrašas

1. Agatson P. (2007). Kibernetinis bauginimas: patarimai tėvams. Prieiga per internetą [https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:WozVeBmrXxAJ:www.cyberbullyhelp.com/žiūrėta 2013-11-18](https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:WozVeBmrXxAJ:www.cyberbullyhelp.com/žiūrėta%202013-11-18).
2. Amilevičius D. (2011). Smurto kontrolės Lietuviškame saityne sąryšis su semantinių ir kalbos technologijų plėtra. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka. Mokslinių straipsnių rinkinys*. Prieiga per internetą <http://www.mruni.eu/lt/universitetas/fakultetai/.../publikacijos/> (žiūrėta 2013-11-17).
3. Berns R.M. (2009). Vaiko socializacija. Šeima, mokykla, visuomenė. Vilnius: Poligrafija ir informatika.

4. Elektroninių patyčių paplitimas Klaipėdos apskrities vyresniųjų klasių moksleivių tarpe (tyrimo duomenys). Prieiga per internetą http://www.ku.lt/pf/psichologija/doc/Tyrimo_duomenys_1.pdf (žiūrėta 2013-04-23).
5. Elektroninės patyčios. Kas tai? Prieiga per internetą <http://www.ku.lt/pf/psichologija/doc/ApieEpatycias.pdf> (žiūrėta 2013-04-18).
6. Gedutienė R., Šimulionienė R., Čepienė R., Rugevičius M. (2012). Patyčios elektroninėje erdvėje: jaunesniojo amžiaus paauglių patirtis. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. 1(58), 133-147.
7. Girdvainis G., Pocevičienė R. (2009). Patyčių problema ir jos prevencijos bendrojo lavinimo mokykloje analizė. *Jaunųjų mokslininkų darbai: mokslo darbai*, (25), 127-135. <https://www.did.deliberating.org/languages/documents> (žiūrėta 2013-11-17).
8. Johnson L. C. (2001). Socialinio darbo praktika. Bendrasis požiūris. Vilnius: VU.
9. Jonynienė Ž. V., Bartkutė A., Butvilas T. (2011). Teisinis švietimas kaip prevencinė priemonė prieš patyčias mokyklose: mokinių ir mokytojų sampratos. *Socialinis darbas*, 10 (2), 217-228.
10. Kalmus V. (2008). National report for Estonia. Comparing Childrens online opportunities and risks across Europe. Cross national Comparisons for UK Kids Online a report for the EC Safer Internet Plus programme.
11. Kardelis K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Judex.
12. Kutner L., Olson Ch. K. (2008). Vaikystė prie kompiuterio. Vilnius: Baltos lankos.
13. Laurinavičius A. (2011). Patyčios internete: Lietuvos vaikai Europos kontekste. Vilnius. Prieiga per internetą www.vartotojai.lt/get.php?f.1406 (žiūrėta 2013-11-19).
14. Leliūgienė I. (2003) . Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas. Kaunas: Technologija.
15. Lietuvių kalbos žodynas.(2005). Prieiga per internetą <http://www.lkz.lt/dzl.php> (žiūrėta 2013-12-19).
16. Lukoševičienė I. (1996). Profesinio socialinio darbo pagrindai. Vilnius: Caritas.
17. LR Švietimo įstatymas 2011 m. kovo 17 d. įstatymo Nr. XI-1281* (Žin., 2011, Nr. 38-1804) redakcija).
18. Olweus D. A Profile of Bullying at School. Prieiga per internetą http://www.lhsenglish.com/uploads/7/9/0/8/7908073/olweus_profile_of_bullying.pdf (žiūrėta 2013-12-27).
19. Patyčios elektroninėje erdvėje – pamoka. Prieiga per internetą <https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:rVkYDly9BRYJ:www.did.deliberating.org/languages/documents> (žiūrėta 2013-12-27).
20. Petrulytė A. (2004). Bendravimo psichologija. Vilnius: VPU leidykla.
21. Pilkauskaitė Valickienė R., Raižienė S., Žukauskienė R. (2009). Elektroninių patyčių paplitimas tarp Klaipėdos apskrities vyresniųjų klasių moksleivių. *Socialinis darbas*, 8(2), 114-121.
22. Povilaitis R., Jasiulionė J. S., Kurienė, A. (2007). Kuriame mokyklą be patyčių. Vilnius: Multiplex.
23. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J. (2006). Patyčių prevencija mokyklose. Vilnius: Multiplex.
24. Psichologas: patyčios internete – skaudesnės už patiriamas realybėje. Prieiga per internetą <http://www.balsas.lt/naujiena/530471/psichologas-patycios-internete-skaudesnes-uz-patiriamas-realybeje-video> (žiūrėta 2013-12-19).
25. Rybnikovas I. (2000). Interneto vergai. *Psichologija tau*, 3, 50-51.
26. Ruškus J., Žvidrauskas D., Kačėnauskaitė V. (2010). Interneto vartojimo grėsmių suvokimas ir patirtis: moksleivių viktimizacijos prielaidos. *Socialinis darbas: Edukologija*, 9 (2), 70-78.
27. Ruškus J., Žvidrauskas D., Kačėnauskaitė V., Žvidrauskienė R.(2009). Paauglių elgsena elektroninėje erdvėje. Tyrimo ataskaita. Prieiga per internetą

- http://www.draugiskasinternetas.lt/repository/dokumentai/11_03_24/tyrimas%20elgsena%20elektroneje%20aplinkoje.pdf (žiūrėta 2014-06-03).
28. Saugus ir draugiškas internete moksleiviams. (2010). Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka.
 29. Socialinio pedagogo terminų žodynėlis. Prieiga per internetą <http://www.senoji.vpu.lt/socpedagogika/zodynemis/kitos.html> (žiūrėta 2013-12-23).
 30. Targamadzė V., Valeckienė Dž. (2007). Patyčių bendrojo lavinimo mokykloje samprata: priežasčių, formų ir pasekmių diskursas. *ACTA PAEDAGOGIKA VILNENSIA*. Prieiga per internetą http://iamnotscared.pixelonline.org/data/database/publications/279_19%20Patyciu%20bendrojo%20lavinimo%20mokykloje%20samprata%20priezasciu,%20formu%20ir%20pasekmiu%20diskursas.pdf (žiūrėta 2013-12-23).
 31. Vaičiulienė A. (2004). Paauglio psichologija. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. Vilnius: Presvika.
 32. Vareikienė I. (2008). Patyčių prevencijos programų mokyklose patirtis Lietuvoje ir kitose šalyse. *Lietuvos bendrosios praktikos gydytojas*. Prieiga per internetą <http://www.vitaelitera.lt/ojs/index.php/bendrosios-praktikos-gydytojas/article/view/346/342> (žiūrėta 2014-04-07).
 33. Vareikienė I. (2009). Patyčių ir jų formų paplitimas tarp Kauno miesto mokyklų moksleivių (pradiniai patyčių prevencijos programos duomenys). *Lietuvos bendrosios praktikos gydytojas*. Prieiga per internetą <http://www.vitaelitera.lt/ojs/index.php/bendrosios-praktikos-gydytojas/article/viewFile/564/529> (žiūrėta 2014-04-07).

THE ANALYSIS OF ELECTRONIC SNEERING SITUATION IN X SCHOOL ACCORDING THE ASPECT OF HELP TO PUPILS

Summary

The electronic bullying a phenomenon which relates to the wide use of information technologies by school age children. Pupils spent a lot time in writing e-mail, short messages or communicating in social networks and chat rooms. It makes excellent conditions for electronic bullying spread. According the data of scientists' investigations of various countries, one third of teenagers have such experience. Since the electronic bullying is rather new phenomenon, there is a lack of information in scientific and methodical literature how to help and protect the victim, how to punish the offenders. On purpose to investigate this phenomenon better, the problems of electronic bullying are described and researched, supposing possible ways of their solution.

The object of investigation is the situation of electronic bullying in X school. **The aim of investigation** is to analyze the situation of electronic bullying in X school according the aspect of help to pupils.

The results of investigation allowed **to conclude**: pupils know about the phenomenon of electronic bullying and think that this problem is actual in their educational institution; most of them (84 percent) don't tolerate this phenomenon, though the rest are rather tolerant and it can cause apathy in case of electronics bullying; most part of interviewed pupils confirm that it is necessary in future to continue investigation further, more seriously appreciate this phenomenon and its threats; among the persons who can provide the help to pupils, the demand of individual social pedagogical work showed up, as the victims of electronic bullying are not inclined to speak openly about their experience.

Key words: electronic space, electronics bullying, information technologies, Internet, traditional bullying, victim, bullying undertaker, offender, the prevention of bullying.

Zita Ribokienė.

Utenos kolegijos lektorė. ribzita@gmail.com

TĖVO NEBUVIMO ŠEIMOJE ĮTAKA VAIKO GYVENIMUI

Lidija Kondrašovienė, Žydra Kuprėnaitė, Ramunė Ubeikienė
Utenos kolegija

Santrauka

Šiuo metu vis dažniau įvairių šalių mokslinėje literatūroje rašoma apie tai, kad keičiasi šiuolaikinės šeimos samprata ir jos funkcijos. Daugėja nepilnų šeimų, kuriose vaikai, paprastai, augina ir auklėja motina, o tėvas – nebedalyvauja šeimos gyvenime. Besikeičiant socialinio gyvenimo sąlygoms, Lietuvoje šeima taip pat patiria daug išbandymų. Vyksta spartus tradicinių lietuviškos šeimos bruožų nykimas, atsiranda naujų, tokių kaip: didėjantis vienišų motinų skaičius, spartus sugyventinių porų gausėjimas, didelis nesantuokinių vaikų skaičius, vis dažnesnės skyrybos, šeimos krizės, tėvo vaidmens mažėjimas. Reikia pastebėti, jog tai tampa didžiule problema ir daro neigiamos įtakos tolimesniam vaiko gyvenimui.

Temos aktualumu neleidžia abejoti ir tai, kad, statistiniais duomenimis, vaikų, patyrusių neigiamų raidos pokyčių, skaičius kasmet vis didėja. Tėvo nedalyvavimo vaiko gyvenime pasekmės dažnai tokį žmogų lydi visą gyvenimą, nes sutrikdo jo asmenybės brandą ir menkina savo vertės suvokimą. Nors ši tema yra labai aktuali, tačiau ji nėra plačiai išanalizuota ir žinoma.

Raktiniai žodžiai: šeima, vaikas, nesantuokiniai vaikai, tėvo nebuvimas, patyčios, netekimo situacija, socialinė našlaitystė.

Išvadas

Straipsnyje analizuojama X krizių centro, kuriame gyvena motinos su vaikais, o tų vaikų gyvenime – tėvo vaidmuo labai mažas arba jo – visai nėra, problematika.

Daugelis mokslininkų akcentuoja šeimos struktūros įtaką vaiko raidai: pilna šeima sudaro palankią atmosferą harmoningai asmenybei plėtotis, nepilnoje šeimoje vaiko socializacijos sąlygos prastesnės. A. Gučas atkreipia dėmesį į svarbų tėvo vaidmenį šeimoje. Tėvas vaikui – labai reikšmingas asmuo. Tėvas gali būti asmenybės modeliu, kuriuo nori sekti vaikas. Kai šeimoje nėra tėvo, vaikas auga „netekimo situacijoje.“ (Gučas, A.) Tokiomis aplinkybėmis vaikas netenka atitinkamų emocinių išgyvenimų, nebeturi su kuo save identifikuoti, neturi „vyriško“ mąstymo ir elgesio pavyzdžių. (Rupšienė L., 2001)

Vaikui augant, sparčiai vystosi vaiko mąstymo gebėjimai, daugėja emocijų, jis įgyja naujų bendravimo įgūdžių, formuojasi savęs vertinimas ir pan.

Prie esminių pokyčių daugelis vaikų gana greitai pripranta, tačiau įvairios psichinės traumos, ypač – šeimoje patiriamos netektys, nulemia vienokią ar kitokią psichikos raidą ir socializaciją, stabdo bei daugeliu atvejų, iškraipo natūralią vaiko raidą, daro didelį poveikį tolesniam jo elgesiui ir emociniams išgyvenimams.

Nagrinėjama problema sudėtinga dėl to, kad tėvo nedalyvavimą šeimos gyvenime patyrusiems vaikams būdinga tam tikra psichinių išgyvenimų įvairovė, savaip lemianti jų socialinę ir kultūrinę padėtį bei ugdymą. Juk netektis arba praradimas yra neabejotinai glaudžiai susiję su psichinėmis vienišumo, uždarumo, savigraužos, savęs kaltinimo ir socialinės atskirties būsenomis bei reiškiniiais. Visa tai įvardijama socialinės rizikos veiksniais, darančiais lemiamos įtakos vaiko gyvenimui.

Sėkmingą šeimos funkcionavimą nulemia kiekvieno iš tėvų savo vaidmens atlikimas. Pastaruoju metu masinės informacijos priemonės ir įvairios institucijos vis dažniau kalba ir rašo apie vis žiauresnius nusikaltimus, moralės ir dorovės normų nepaisymą, susvetimėjimą, patyčias bendraamžių tarpe ir vis jaunėjančių nusikaltėlių amžių. Tokių atvejų dažnėjimą neretai lemia ir šeimos, kurioje vaikas auga, aplinkybės.

Vertinant dabartinę šeimą Lietuvoje ir jos poveikį vaikui, reikia atsižvelgti į tai, kad keičiasi motinos ir tėvo vaidmuo, daugėja skyrybų, nepilnų šeimų, keičiasi šeimos modeliai, šeimoje dėl

įvairių priežasčių nebesijaučiama saugiai. Gausėja vaikų, gimusių ne santuokoje. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, 2000 m. nesantuokoje gimė 7,7 tūkst., 2006 m. jau 9,3 tūkst. vaikų, 2012 m. – vidutiniškai per metus po ištuokos be vieno iš tėvų (dažniausiai – be tėvo) lieka apie 8 tūkst. vaikų. (<http://www.stat.gov.lt>)

Jau dabar sunku pasakyti, kas yra vidutinė Lietuvos šeima. Šiuo metu vis dažniau ja tampa motina ir vaikas. Tėvo vaidmuo darosi nelabai aiškus.

Tikslas – atskleisti tėvo nebuvimo šeimoje įtaką vaiko gyvenimui.

Naudoti metodai: mokslinės literatūros analizė; informacinių šaltinių analizė; statistinių duomenų analizė; interviu; Content analizė.

Tyrimo charakteristika: tyrime dalyvavo X krizių centre gyvenantys vaikai. Siekiant surinkti informaciją apie tėvo nedalyvavimo šeimos gyvenime poveikį vaiko raidai, buvo parengtas tyrimo instrumentas – interviu klausimynas, kuriame pateikta 10 klausimų. Interviu klausimais norėta išsiaiškinti vaikų nuomones apie tėvo nebuvimo šeimoje įtaką jų gyvenimui.

Generalinė imtis – 79 vaikai, imties tūris – 10 vaikų.

Atsižvelgiant į negausią tyrimo imtį, tyrimas traktuojamas kaip žvalgomasis, formuluojamos išvados nėra generalizuojamojo pobūdžio.

Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Kokybinio tyrimo respondentais pasirinkti 10 vaikų: 5 berniukai ir 5 mergaitės, gyvenantys X krizių centre. Jų amžius – nuo 7 iki 18 metų. Siekiama atskleisti tėvo nebuvimo šeimoje įtaką vaiko gyvenimui.

Dažniausiomis priežastimis, dėl kurių tėvas nedalyvauja šeimos gyvenime, respondentai įvardijo: skyrybas (*<...>tėvai išsiskyrę, tėveliai – susipykę, šiuo metu skiriasi<...>*); konfliktus šeimoje (*<...>nes šiuo metu susipykę su motina<...>*); tėvo mirtį (*<...>miręs*); įkalinimą (*<...>sėdi kalėjime už nužudymą <...>*) bei informacijos apie tėvą neturėjimą (*<...>nes nežinau, kur tėvas<...>, kur tėvas - mama man nesakė*). Gauti tyrimo rezultatai dar kartą patvirtina šeimos statuso nestabilumą šiandieninėje visuomenėje – vis labiau augančius skyrybų mastus (Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2013 m. bendras ištuokų skaičius – 9974, iš jų 5335 turinčios vaikų nuo 0 iki 17 m. amžiaus).

Tyrimo metu buvo svarbu sužinoti, kokie vaikų santykiai su tėvu. Natūralu, kad kiekvienas vaikas nori, kad šeimos nariai juo rūpintųsi ir rodytų jam dėmesį, kurio, deja tyrimo dalyviai sulaukia labai retai. Respondentai jaučia, kad jais rūpinamasi nesisteningai (*<...>kadangi mano tėveliai negyvena kartu, su tėčiu matausi retai. Tačiau jis visuomet ateina į centro koncertus, kai dalyvauju pasižiūrėti. Tėtis gyvena su mano seneliais, tai kai jis mane pasiima pas jį, mes daug žaidžiame su lego, kompiuteriu. Nakvoju pas tėtį*). Tėvai ne visada tinkamai atlieka savo pareigas (*<...>su savo tėvu nebendrauju, jis sėdi kalėjime<...>*) Ilgainiui yra pamirštamas tikrasis tėvo vaidmuo vaiko gyvenime, pamirštama, kokia ypatingai svarbi yra tėvo įtaka vaiko vystymuisi, indėlis į vaiko asmenybės formavimąsi. Jei tėvas reaguoja į vaiko emocinius poreikius, bendrauja su vaiku, reaguoja į vaiko problemas – vaikas jaučiasi saugiai. Jei vaikas dėl vienkokių ar kitokių priežasčių nepalaiko santykių su tėvu (*<...>išsiskyrę tėvai, visiškai nebendrauju su tėvu<...>*), tokie vaikai tampa uždari (*<...>aš nelinkęs kalbėti apie tėvą<...>*), sunkiai valdo savo emocijas. Visa tai ir atspindėjo gauti tyrimo rezultatai.

Vienas iš interviu klausimų buvo apie tai, kaip vaiką remia tėvas. Tyrimo rezultatai parodė, kad tėvai menkai tesirūpina savo vaikais – dominuojanti finansinė parama yra gaunami alimentai (*<...>moka alimentus<...>, gaunu alimentus, remia retai<...>*) ir valstybės teikiama parama (*<...>gaunu iš valstybės neįgalumo pensiją<...>, <...>pragyvenimo šaltinis šiuo metu - našlaitės pašalpa<...>, <...>tėvas neremia, gaunu paramą iš valstybės<...>*). Tik vieno respondento atsakymai parodė, kad be finansinės paramos yra gaunama jo poreikius atitinkanti materialinė parama (*<...>jis dažnai man dovanoja žaislus, saldumynų nuperka. Neseniai nupirko man traukinuką su pulteliu. Tėtis dirba kine, dažnai nusiveda mane į savo darbą*).

Respondentų buvo paklausta, ko trūksta, gyvenant be tėvo. Respondentai tėvui priskiria daugelį vaidmenų: draugo (*<...>visų mano draugų tėvai jiems yra kaip draugai. Jie kartu žvejoja,*

žaidžia, šneka. Man trūksta tėvo - kaip draugo. Nes tikro draugo neturiu, o mamai ne visada viską noriu papasakoti<...>), patarėjo (trūksta tėviškų patarimų, <...>trūksta patarimų dėl merginų<...>), moralinės ir materialinės paramos tiekėjo (<...>visada, augdama globos namuose, matydavau, kaip vaikus palikę mamos ir tėčiai juos aplanko. Jų tėčiai atneša berniukams - mašinėlių, mergaitėms - barbių, su jais vaikšto. Visada svajodavau, kad vieną dieną ir pas mane taip pat ateis tėtis ir visi man pavydės, ką man atneš<...>), saugumo užtikrintojo (<...>pinigų, niekas neapgina. Niekas nepamoko, neateina į tėvų susirinkimus, <...> trūksta žmogaus, kuris apgintų, nors kita vertus mane nuo jo reikėdavo ginti). Tėvo vaidmens pasikeitimas natūraliai pakeičia ir vaikų reakcijas į jį. Kai tėvas neatitinka vaiko lūkesčių, vaikas praranda saugumo būseną. Nenorėdamas to pripažinti, vaikas pradeda neigti tėvo reikšmę. Tėvo vaidmuo vaiko gyvenime yra ypatingai svarbus. Apibendrinant, galima teigti, kad sutrikę vaiko – tėvo santykiai sukelia sunkumų pozityvios vaiko socializacijos procese, integruojantis į visuomenę bei formuojant šeimos modelio suvokimą.

Mokykloje vaikai negali atsiverti, nes bijo, kad iš jų gali pasišaipyti, kad jie patirs pažeminimą dėl to, kad yra iš kitokių šeimų (<...>ne - nes mokykloje niekas nežino, kad gyvenu be tėvelio. Žino tik klasės auklėtoja, o ji nesityčioja<...>) Taip pat bijoma, kad, gali jie būti atstumti klasės draugų (<...>kai susipyksta su draugais, tada kartais kažkas gali įžeisti<...>). Galima teigti, kad dauguma vaikų gėdijasi kalbėti apie savo situaciją šeimoje (<...>man gėda, kam nors apie tai pasakoti<...>) Vaikai iš nepilnų šeimų dažniausiai vertinami kaip turintys mažiau žinių, patirties bei atsakomybės, apibūdinami kaip nebrandūs, jiems būdingos psichosocialinės problemos, adaptacijos sunkumai.

X krizių centro vaikų buvo paklausta, kaip pasikeistų gyvenimas, jei kartu gyventų tėvas. Kadangi visi respondentai gyvena krizių centre, visi jie sutinka, kad jiems labai trūksta namų (<...>manau, gyvenimas būtų geresnis. Nežinau, kuo. Manau, yra geras jausmas turėti šeimą, namus, augintinį kokį<...>, <...> turėtume namus, nereiktų šlaistytis, <...>gal gyventume ne čia, o turėtume namus<...>, <...>turėtume namus ir normalią šeimą. Galėčiau auginti šuniuką, <...> nereiktų gyventi krizių centre.). Neturėjimas savų namų sukelia vienišumo jausmą, patys respondentai teigia, kad jų gyvenimas nėra pilnavertis, neturint pilnos šeimos. Kaip parodė jų atsakymai, vaikams ypač svarbi asmeninė namų erdvė ir šeimos narių ryšiai (<...>būčiau labai laiminga, jei gyvenčiau su tėveliu, <...> labai pasikeistų. Manau, būtų geriau gyventi su tėvu, kad jis ir alkoholikas.).

Išvados

1. Apžvelgus mokslinę literatūrą, paaiškėjo, kad:
 - tėvo nedalyvavimas šeimos gyvenime skatina vaiko savęs menkinimą;
 - tokie vaikai dažniau turi sveikatos sutrikimų, nei abu tėvus turintys vaikai;
 - tėvo nedalyvavimas vaiko gyvenime dažnai lemia žemus mokymosi rezultatus;
 - pastebima, kad tokie vaikai dažniau nesugeba išlaikyti santykių su draugais;
 - nepilnų šeimų vaikai dažniau, nei pilnų šeimų vaikai demonstruoja agresyvų elgesį prieš suaugusius bei silpnesnius, gadina ir naikina kitų žmonių turtą/daiktus.
 - be tėvo augantys vaikai dažniau tampa fizinio ir psichologinio smurto aukomis.
2. Atskleidus tėvo nebuvimo šeimoje įtaką vaiko gyvenimui, paaiškėjo, kad:
 - dažniausiomis priežastimis, dėl kurių tėvas nedalyvauja šeimos gyvenime, respondentai įvardijo: skyrybas, konfliktus šeimoje, tėvo mirtį, įkalinimą bei informacijos apie tėvą neturėjimą;
 - kiekvienas vaikas nori, kad šeimos nariai juo rūpintųsi ir rodytų jam dėmesį, kurio, deja tyrimo dalyviai sulaukia labai retai;
 - respondentai jaučia, kad jais rūpinamasi nesisteningai, tėvai ne visada tinkamai atlieka savo pareigas;
 - tėvai menkai tesirūpina savo vaikais – dominuojanti finansinė parama yra gaunami alimentai ir valstybės teikiama parama;

- respondentai tėvui priskiria daugelį vaidmenų: draugo, patarėjo, moralinės ir materialinės paramos tiekėjo, saugumo užtikrintoją;
- dauguma vaikų gėdijasi kalbėti apie savo situaciją šeimoje;
- vaikams ypač svarbi asmeninė namų erdvė ir šeimos narių ryšiai.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

1. Bajoriūnas, Z. (2004). Šeimos ugdymo mokslas ir praktika. Vilnius: UAB „Kronta“.
2. Berns, R. M. (2009). Vaiko socializacija. Šeima, mokykla, visuomenė. Vilnius.
3. Butvilas, T. (2008). Šeimoje netektį patyrusių vaikų socializacija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
4. Gučas, A. (1990). Vaiko ir paauglio psichologija. Kaunas: Šviesa.
5. Ignatavičiūtė, L. (2013). Tėvo nedalyvavimo šeimos gyvenime poveikis vaiko raidai. (Baigiamasis darbas). Utena: Utenos kolegija.
6. Kvieskienė, G. (2003). Socializacija ir vaiko gerovė. Vilnius: UAB Baltijos kopija.
7. Leliūgienė, I. (2003). Socialinė pedagogika. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
8. Miškinis, K. Rupšienė, L. (2001). Šeimotyro įvadas. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
9. Pileckaitė – Markovienė, M., Nasvytienė D., Bumblytė, D. (2004) Vystymosi psichologija: Vaikystė. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas
10. Pileckaitė – Markovienė, M., Lazdauskas, T. (2007) Šeima ir tėvų globos netekusio vaiko raida, Vilnius: SADM .
11. Winnicott, D. W. (2000). Vaikas, šeima ir išorinis pasaulis. Vilnius: Via Recta.
12. <http://osp.stat.gov.lt/pranesimai-spaudai/?articleId=62550> (žr. 2014 05 26)

INFLUENCE A CHILD'S LIFE WITHOUT A FATHER IN THE FAMILY

Summary

The relevance of the topic. According to the latest scientific readings of different countries, the conception and functions of modern family are changing. The number of fatherless families with a child raised and nurtured by his/her mother is increasing. Considering the changes of social life conditions, family in Lithuania faces serious problems. The traditional Lithuanian family lying in the basis of the social structure tends to develop the new alternatives, such as: increasing number of lone-mother families, cohabitants, births outside marriage, more often divorce, disrupted families, father's role reducing. There is considerable evidence that it appears to be a significant problem and has a negative impact upon a process of a child's development.

The statistical data showing annual increase of the number of fatherless children having negative influence on their development emphasize the topicality of the thesis. The consequences of the father absence highly affect personal maturity and depreciate perception of self-esteem. Despite of its relevance, the topic is not widely analyzed in the scientific field.

The object of the thesis – the influence of fatherless family on child's development.

The purpose of the thesis – to investigate how the fatherless family affects child's development.

The characteristic of the research: qualitative research was carried out in X crisis centre in and involved ten fatherless children. The interview as a method was used for carrying out the research. Five boys and five girls aged 7-18 living without their fathers were interviewed.

Lidija Kondrašovienė

Utenos kolegijos lektorė. l.kondrasoviene@gmail.com

Žydra Kuprėnaitė

Utenos kolegijos lektorė. zydrai@gmail.com

Ramunė Ubeikienė

Utenos kolegijos lektorė. rammunele@gmail.com

SUPERVIZIJOS TAIKYMAS SOCIALINIO DARBO IR SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS STUDIJŲ PRAKTIKOJE

Illuminata Gaigalaitė
Utenos kolegija

Santrauka

Utenos kolegijos studentų refleksijose atsiskleidė teigiami ir neigiami veiksniai, turintys įtakos studentų praktinio mokymosi veiksmingumui. Teigiama praktikos patirtis siejama su studentų ir klientų tarpusavio santykiais bei santykiais su institucijų darbuotojais, praktikų vadovais ir profesinio tobulėjimo galimybėmis. Kita vertus atsiskleidė ir neigiama studentų santykių su darbuotojais, praktikos vadovais ir pačiais savimi patirtis.

Raktiniai žodžiai: supervizija, refleksija, supervizorius, supervizuojamasis

Ivadas

Visose socialinio darbo mokyklose pabrėžiamas socialinio darbo profesinės veiklos sudėtingumas, reikalaujantis refleksyvaus socialinio darbuotojo kompetencijų plėtojimo modelio, pasižyminčio teorijos ir praktikos ryšiu bei asmeninės ir profesinės patirties sąveika (Dirgėlienė I., Kiaunytė A., 2005). Todėl labai svarbu ieškoti naujų būdų, kaip parengti specialistą, gebantį atpažinti ir įvertinti socialines problemas praktikoje, mokantį įgalinti žmogų kintančioje, sudėtingoje ir daugiamačioje socialinėje aplinkoje (Dirgėlienė I., Kiaunytė A., 2008). Tai atliepia ir šiandieniniam mokslui keliamus uždavinius, orientuojamus į studentų gebėjimą nuolatos mokytis per gebėjimą reflektuoti savo patirtį, ugdant savo, kaip būsimojo specialisto visuminę kompetenciją.

Studentų patirties analizės klausimai ugdymo procese aptariami daugelio užsienio ir Lietuvos mokslininkų darbuose. Refleksija čia įvardijama kaip svarbus mokymosi metodas, siekiant ugdymo tikslų. Refleksija studijų procese padeda studentui stebėti save, keisti savo veiklos tikslus, struktūrą, bendrauti ir bendradarbiauti su kitais žmonėmis bei informacijos šaltiniais, nagrinėti savoveiklos arba mokymosi pasiekimus bei trūkumus. Refleksija edukacinio proceso metu turi įtakos kokybiniam asmenybės profesiniam tobulėjimui bei profesinio tapatumo raidai. Norint parengti studentą tapti savo srities specialistu, reikia sudaryti sąlygas jam mokytis iš savo patirties, tapti savo veiklos tyrėju.

Supervizijos taikymas socialinio darbo studijose (studijų praktikos programose) yra orientuotas į pagalbą besimokančiajam įgyti profesinę kompetenciją, gilinti žinias ir kartu susipažinti su supervizija socialinio darbo kontekstuose. Ji apima veiklos ir mokymosi vertinimą, analizavimą ir bendradarbiavimą grįstą mokymąsi. Pagrindinė supervizoriaus užduotis – padėti studentams formuoti pažintinį, atvirą dialogui mąstymo būdą ir veiksmus veiklos atžvilgiu, tobulinti refleksyvaus socialinio darbo specialisto gebėjimus.

Supervizija socialiniame darbe

Pažymėtina, kad socialinis darbas ir supervizija yra neatskiriami nuo pat profesijos pradžios. Istorinėje raidoje supervizijos samprata ir paskirtis keitėsi veikiamos visuomeninio ir profesinio poreikio, skatinusio plėtoti supervizijos teoriją ir praktiką. Supervizija iš labiau patyrusio patarinėjimo, paramos mažiau patyrusiam išsirutuliojo į profesinę veiklą. Supervizija tampa vienu išsocialinių darbuotojų kvalifikacijos kėlimo reikalavimų.

Daugelyje šalių ji įtraukta į aukštųjų mokyklų, rengiančių socialinius darbuotojus, studijų programas. Šiandien supervizija suprantama kaip savarankiška konsultavimo forma profesinės veiklos, profesinių santykių ir darbo klausimais, o supervizorius – kaip profesionalus profesinės veiklos, profesinių santykių konsultantas. Supervizija gali būti teikiama paskiriems asmenims, grupėms, komandoms ir organizacijoms. Supervizijos paskirtis – pasitelkiant refleksiją padėti darbuotojui, grupei, organizacijai įvertinti profesinę savo veiklą, numatyti jos tobulinimo kryptis, siekiant padidinti socialinio darbuotojo kompetenciją ir organizacijos veiklos veiksmingumą.

Supervizija yra daugiasluksnė. Ji nukreipta į asmens, profesinio vaidmens, organizacijos ar kliento sistemos sąveiką santykių, organizacijos, profesinės ir srities dinamikų lauke. Spręsdamas problemas tam tikroje profesinėje srityje, asmuo susiaurina kompleksinių klausimų sritį, todėl į kai kuriuos aspektus lieka neatsižvelgta. Supervizija, taikoma pasitelkus refleksiją, padeda į klausimą pažvelgti kompleksiškai. Todėl tai daug laiko reikalaujantis procesas.

Esminė supervizijos nuostata – tikrieji savo darbo ekspertai – tie, kurie tą darbą dirba. Supervizorius supervizijos procese skatina supervizuojamojo refleksiją, kad jis pats rastų tų problemų sprendimo būdus, didintų profesionalumą. Todėl supervizijos procese būtina supervizuojamojo motyvacija, jo atsakomybė ir aktyvumas.

Supervizijos taikymas Utenos kolegijos socialinio darbo ir socialinės pedagogikos studijų programose

Pastaraisiais metais didinant Utenos kolegijos socialinio darbo ir socialinės pedagogikos bei kitų medicinos fakulteto programų tarptautiškumą, supervizija įdiegta į studijų procesą.

Lietuvoje, kaip ir daugelyje Europos šalių, už supervizijos taikymą studijų praktikoje atsakingos akademinės institucijos, o supervizijas socialinio darbo profesionalams siūlo Lietuvos supervizorių asociacija (www.supervizija.lt).

Utenos kolegijoje jau daugiau kaip penkeri metai supervizija įtraukta į socialinio darbo ir socialinės pedagogikos studijų programas. Jos metu studentai susipažįsta su supervizijos formomis bei metodais, mokosi refleksijos. Tačiau reikia pripažinti, kad būsimiems socialiniams darbuotojams įgyti refleksijos įgūdžių ir kritiškai analizuoti savo darbo atvejus bei efektyviau dalyvauti supervizijos procese padėtų supervizuojama praktika.

Studijų praktikoje studentams gali atsiskleisti sudėtinga profesijos realybė, nes įvyksta tikrasis studento susitikimas su socialinio darbo klientu, įgyjama reikšmingų socialinių gebėjimų, reikalingų pasirinktoje veiklos srityje. Studentų supervizija turi sujungti praktinę veiklą ir mokymąsi, teikiant studentui visišką paramą. Taip studentai motyvuojami tyrinėti savo profesijos specifiką, taikyti socialinio darbo teorijas ir metodus, reflektuoti savo veiklą ir taip mokytis profesijos.

Supervizijos metu studentai, padedami supervizoriaus ir supervizinės grupės, kuria savo supervizinį identitetą bei įgyja supratimą, kad supervizija turėtų juos lydėti visą profesinį gyvenimą, stiprintų dėmesingumą klientams.

Studijų praktikos supervizijos sampratoje vyrauja ne kontrolinė, o mokymosi ir paramos funkcijos, orientuotos į refleksyvaus socialinio darbo specialisto kritinio mąstymo ugdymą, derančios su akademinėje mokslo institucijoje įgyvendinama ugdymo bei rezultatų vertinimo koncepcija. Supervizijos proceso dalyviams sudaromos palankios sąlygos ieškoti prasmės ir siekti asmenybės ir profesinio tobulėjimo, įgyjant mokymosi visą gyvenimą kompetencijų. Socialinio darbo studentai, tik užtikrinus jų refleksijai vykti palankią erdvę, galės jaustis suprasti ir išgirsti, kaip lygiaverčiai praktikos supervizijos proceso dalyviai.

Supervizijos modeliai, taikomi socialiniame darbe. Studijų praktikos supervizija gali būti tiek individuali, tiek grupinė, tačiau akcentuojama grupės, nes dirbdami grupėje studentai turi galimybę mokytis vieni iš kitų ir gali vieni kitiems padėti. Optimalus grupės dydis – 8–10 studentų. Manoma, kad 15 ir daugiau studentų grupės per didelės, nes sunkiau užtikrinti saugią supervizijos aplinką bei valdyti mokymo(si) procesą. Studentų praktikos supervizija grindžiama refleksija ir savęs vertinimu. Tai leidžia studentui įsitikinti, kaip jam pavyko pasiekti reikalingų kompetencijų, kritinio mąstymo ir refleksijos gebėjimų.

Studentų vertinimo problemiškas. Profesijos supervizija neturi kontrolės elemento. Vertinimas ir supervizija yra nesuderinami. Tuo tarpu studentų praktikos programoje ugdymo(si) rezultatai yra vertinami. Reikia pažymėti, kad vertinant labai svarbu apibrėžti, kokių kompetencijų studentas turi įgyti, ir informuoti apie jas studentus, kad būtų aiškūs vertinimo kriterijai tiek praktikos vadovams, tiek supervizoriui, tiek studentams.

Tyrimo metodika

Tyrimo tikslas: remiantis rašytinėmis refleksijomis, atskleisti studentų supervizuojamos praktikos poreikį, susijusį su profesiniu socialinio darbo studentų tobulėjimu.

Tyrimo metodai: pusiau struktūruota refleksija, pateikta rašytine forma, kaip rašto darbo sudėtinė dalis. Studentų refleksijai buvo rekomenduoti klausimai: kokius išgyvenimus patyrė praktikos metu, kaip sekėsi atlikti veiklas ir taikyti žinias ir gebėjimus praktiškai, ką sužinojo apie save, kaip apie būsimą specialistą, kokios paramos sulaukė.

Kokybinių duomenų analizei taikyta kokybinė – turinio analizė.

Tyrimo imtis – tikslinė, patogi. Tyrimui panaudota 10 Utenos kolegijos socialinio darbo programos ir 2 Rėzeknės aukštosios mokyklos studentų, studijuojančių pagal Erasmus studentų mainų programą, refleksijos, kurias studentai pateikė kaip atsiskaitymo už studijų dalyką rašto darbą.

Tyrimo rezultatų aptartis

Tyrimo rezultatai atskleidė teigiamą studentų patirtį praktikos metu:

- geri tarpusavio santykiai su klientais,
- kolegiški santykiai su institucijų darbuotojais,
- bendradarbiavimas su supervisoriumi,
- profesinis tobulėjimas.

Neigiama patirtis:

- patirties stoka, baimė,
- neigiamas institucijų darbuotojų bendravimo su klientais pavyzdys,
- pasitikėjimo stoka, emocijų nevaldymas.

Teigiamos studentų patirties analizė

Tyrimu atskleista, kad studentams praktikos metu pavyko užmegzti su klientais gerus tarpusavio santykius: jie buvo laukiami, jais pasitikėjo, nuoširdžiai bendravo („Vaikai atbėgdavo pasitikti“, „Turėjau išklausti visų paslaptis“, „Buvo draugiški ir atviri..“, „Norėdavo pasikalbėti“...)

Studentai refleksijose nurodė, kad didžiausią įtaką praktikos metu sprendžiant įvairias problemas turėjo socialiniai darbuotojai bei praktikos vadovas. Jie padėdavo spręsti problemines situacijas, drąsino, teikė informaciją, atsakydavo į studentų klausimus ir kt. („Supratau, kaip naudinga dalintis patirtimi su kolegomis. Tai padėjo išvengti tam tikrų nemalonių, susivokti, kaip elgtis tam tikrose - sudėtingose - situacijose“, „Atsakydavo į visus klausimus..“, „Paiškindavo, ko nesupratau...“ „Supervisorė mus suprato, buvo labai šiltas žmogus“).

Studentų praktikos metu labai svarbus motyvuojantis veiksnys – palankios atmosferos sukūrimas („...buvo sukurta labai teigiama atmosfera...“),

Praktikos metu studentai dažnai patekdavo į netikėtas situacijas, nežinodavo, kaip elgtis. Tai buvo iššūkiai, skatinę ieškoti atsakymų, tobulėti („Išmokau, kaip save nuteikti teigiamai, kad diena būtų puiki, sužinojau, kaip nusiraminti sudėtingose situacijose...“)

Neigiamos studentų patirties analizė

Analizuojant neigiamą studentų ir klientų bendravimo patirtį matyti, kad studentams sunkiausia atlaikyti klientų agresiją, trūko konfliktų valdymo įgūdžių, baimę kėlė tai, kad trūksta praktinės patirties.

Studentai turėjo ir neigiamos bendravimo su socialiniai darbuotojai bei praktikos vadovais patirties- matė neigiamus bendravimo su klientais pavyzdžius („Nesupratau, kodėl man liepė neimti ant rankų mažųjų.“, „Supratau, kaip negalima dirbti...“).

Studentai aptarė ir savo silpnąsias savybes: nepasitikėjimą savimi, organizacinių įgūdžių stoką emocionalumą („Tada tikrai negalėjau sulaikyti ašarų...“, „Taip išvedė iš pusiausvyros, kad net ėmiau šaukti...“). Teigiamą ir neigiamą studentų praktikos patirtį turėtų būti traktuojama kaip mokymąsi ir veiklą lemiantis veiksnys, todėl vertinant studentus labai svarbu tiksliai apibrėžti, kokius gebėjimus studentai turi įgyti praktikos metu bei kriterijus, kuriais bus vertinami.

Išvados

1. Šiuolaikinės supervizijos samprata socialiniame darbe daugiasluoksni, apimanti įvairius profesinių santykių konsultavimo, refleksijos ir mokymosi metodus. Supervizijos atspirties taškas – profesinė patirtis, kurią reflektuojant mokomasi siekti efektyvesnių veiklos rezultatų.
2. Studijų praktikos metu įgyvendinama supervizija – tai mokymosi metodas, leidžiantis mokytis dirbti savarankiškai, įgyvendinant praktikos uždavinius, orientuotus į asmeninį ir profesinį tobulėjimą, mokymąsi reflektuoti savo profesinę patirtį.
3. Utenos kolegijos studentų refleksijose atsiskleidė teigiami ir neigiami veiksniai, turintys įtakos studentų praktinio mokymosi veiksmingumui. Teigiama praktikos patirtis siejama su studentų ir klientų tarpusavio santykiais bei santykiais su institucijų darbuotojais, praktikų vadovais ir profesinio tobulėjimo galimybėmis. Kita vertus atsiskleidė ir neigiama studentų santykių su darbuotojais, praktikos vadovais ir pačiais savimi patirtis.

Naudoti ir cituoti informaciniai šaltiniai

1. Aleksinė V., Kurapkaitienė N. (2011). Įvadas į superviziją. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
2. Dirgėlienė I., Kiaunytė A. (2005) Supervizija Lietuvos socialinio darbo kontekste// Acta Paedagogika Vilnensia, Nr.15. P. 240-254.
3. Dirgėlienė I., Kiaunytė A. (2008). Praktika rengiant socialinius darbuotojus. Klaipėdos universiteto patirtis. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
4. Ivanauskienė V., Liobikienė N. (2005). Socialinio darbo studentų savirefleksijos gebėjimų ugdymas teoriniuose kursuose// Socialinis darbas. Nr. 4 (1). P.118-121.
5. Petrauskienė A., Raudeliūnaitė R. (2012). Supervizijos taikymas socialinio darbo studijose. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

SUPERVISION IN SOCIAL WORK AND SOCIAL PEDAGOGY STUDY PRACTICE

Summary

Utena College students' reflections revealed the positive and negative factors affecting the students' practical learning efficiency. Practice positive experiences associated with student and customer relations, and relations with institutions, practice management and professional development opportunities. On the other hand, and revealed a negative relationship with students, practice manager and the same experience myself.

Iliuminata Gaigalaitė

Utenos kolegijos lektorė. iliuminatag@gmail.com

PAGALBA ŠEIMOMS, NEGALINČIOMS SUSILAUKTI VAIKŲ

Edmundas Vaitiekus

Utenos kolegija

Deimantė Talačkienė

M.Romerio universitetas

Santrauka

Paskutiniu metu vis daugiau kalbama apie šeimų, negalinčių susilaukti vaikų, problemas. Įvairiuose šaltiniuose giliau ar paviršutiniškai nagrinėjamos nevaisingumo problemos. Su šiuo reiškiniu susiduria daugybė šeimų, o taip pat ir pavieniai asmenys ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje. Tema labai subtili ir todėl, kad vengiama viešai kalbėti. Ši tema Lietuvoje nėra plačiai tyrinėta dėl pakankamai uždaro lietuvių būdo ir nenorėjimo kalbėti šeimai skaudžia tema.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti pagalbą šeimoms, negalinčioms susilaukti vaikų.

Darbo rezultatai leidžia išskirti skirtingas moters ir vyro reakcijas į nevaisingumo problemą šeimoje. Remiantis respondentų atsakymais, vyrai (bent išoriškai) rodo mažiau emocijų, moterys savo vidinę emocinę būseną atskleidžia labiau. Respondentai pažymi, kad gyvenimas be vaikų yra nepilnavertis ir šeima jaučiasi socialiai atskirta. Šeimų gydymo aplinkybės susijusios su skausmingais patyrimais, priklausomybe nuo gydymo, normalaus lytinio gyvenimo nebuvimu bei finansinėmis problemomis. Nevaisingas gydymas atsiliepia bendravimui, santykiams šeimoje. Socialinio darbuotojo pagalba matoma teikiant informaciją ir padedant įvaikinimo procese. Taigi galima teigti, kad socialinės pagalbos nevaisingoms šeimoms poreikis yra.

Raktažodžiai: nevaisingos šeimos, socialinė pagalba, pagalba šeimai.

Įvadas

Paskutiniu metu vis daugiau kalbama apie šeimų, negalinčių susilaukti vaikų, problemas. Įvairiuose šaltiniuose giliau ar paviršutiniškai nagrinėjamos nevaisingumo problemos. Su šiuo reiškiniu susiduria daugybė šeimų, o taip pat ir pavieniai asmenys ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje. Tema labai subtili ir todėl, kad vengiama viešai kalbėti.

„Šeima laikoma nevaisinga, kai moteris, gyvendama su vyru reguliarių lytinį gyvenimą ir nevengdama nėštumo, per 2 metus nepastoja. 10-20% visų šeimų yra nevaisingos. 50% atvejų nevaisingos yra moterys, 40% - vyrai, 10% abu sutuoktiniai. Absoliutus nevaisingumas – kai nesusiformavusios kiaušidės, gimda ir makštis, kiaušidėse nėra lytinių ląstelių arba lytiniai organai pašalinti operaciniu būdu. Reliatyvus nevaisingumas – tai sumažėjusi galimybė pastoti ir gydant šis nevaisingumas gali būti likviduotas“¹.

Nevaisingumas – tai negalėjimas pastoti, šeimai gyvenant normalų lytinį gyvenimą ir nenaudojant kontraceptinių priemonių ilgiau nei vienerius metus.

Lietuvoje kas penkta – šešta šeima turi didesnių ar mažesnių vaisingumo problemų. O tai yra apie 100 000 žmonių. Ir kasmet jų skaičius padidėja dar 2000. Įdomi statistika: 84 % porų pastoja per pirmus metus, jei nevartoja kontracepcijos ir turi reguliarius lytinius santykius. Iš tų, kurios nepastoja pirmais metais, daugiau nei pusė pastoja antrais metais (akumuliacinis nėštumo dydis 92 %)².

Tarptautinė informacijos apie nevaisingumą sklaidos taryba pažymi du nevaisingumo kriterijus:

- pora nepastoja per vienerių metų laikotarpį, kuomet jie praktikavo sueitį be jokios kontracepcijos; jeigu moteris vyresnė nei 35 m., šis laikotarpis sutrumpinamas iki 6 mėnesių;
- moteris nepajėgia išnešioti kūdikio iki gimdymo termino.

¹ http://ligos.sveikas.lt/lt/ligos/moteru_ligos/nevaisingumas_moteru

² http://seimos.sveikas.lt/lt/vyru_sveikata/nevaisingumas_tai_ne_lemtis

Pasak Simonavičienės (2007), Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) duomenimis nuo 2 iki 10 proc. porų pasaulyje susiduria su sunkumais, siekdamos susilaukti trokštamo kūdikio, o dar 10-25 proc. patiria antrinį nevaisingumą, t.y. negali pastoti pakartotinai. Lietuvoje yra 55 tūkstančiai nevaisingų šeimų ir kiekvienais metais jų skaičius didėja. Pasitelkiant naujausius technologinius laimėjimus nevaisingoms šeimoms atsirado galimybė susilaukti kūdikio. Nevaisingumo priežastys gali būti skirtingos, veikiamos įvairių faktorių. O negalėjimas pastoti porai visada virsta didžiuliu nusivylimu ir dažnai vienišu, slepiamu skausmu.

Nevaisingumo problemos apžvalga

Ši tema Lietuvoje nėra plačiai tyrinėta dėl pakankamai uždaro lietuvių būdo ir nenorėjimo kalbėti šeimai skaudžia tema. Lietuvoje yra atlikta viena gyventojų apklausa apie nevaisingumo problemą (2005 m., tyrimo užsakovas – Strateginių komunikacijų centras). Apklausos rezultatai rodo, kad daugiau nei du trečdaliai (67,4 proc.) 15-74 metų Lietuvos gyventojų mano, kad nevaisingumas yra aktuali problema. Dauguma pripažįstančių nevaisingumo problemos aktualumą (83,6 proc.) mano, kad dirbtinis apvaisinimas padeda sėkmingai spręsti nevaisingumo problemas. Trys ketvirtadaliai apklausos dalyvių mano, jog svarstant ir priimant dirbtinio apvaisinimo įstatymą pirmiausiai reiktų atsižvelgti į medikų, dirbančių šioje srityje, nuomonę. Maždaug kas antras respondentas pabrėžia užsienio šalių patirties svarbą šioje srityje. Maždaug keturi iš dešimties mini būtinybę atsižvelgti į visuomenės nuomonę. Trečdalis mini teisininkus. Šiek tiek daugiau nei dešimtadalis mano, kad šiuo požiūriu svarbi ir bažnyčios nuomonė. Tačiau visuomeninių organizacijų bei šeimų, turinčių aptariamą problemą, nuomonė apklausos dalyviams neatrodo svarbi³.

Simonavičienės (2007) teigimu, negalima pamiršti ir finansinio šios problemos aspekto. Pagalbinių apvaisinimo būdų taikymas labai brangus, tiek Lietuvoje (kur nevaisingumo gydymas šiai dienai galimas tik privačiose klinikose), tiek kitose Europos šalyse.

Kadangi nevaisingumas – socialinė problema, be to, viena iš šios problemos sprendimo galimybių yra įvaikinimas, o tai yra ir socialinio darbuotojo darbo objektas, darbo autoriai pasirinko analizuoti minimą problemą.

Nevaisingumo problema - tai socialinės ir psichologinės žmogaus būsenos pasekmės, kurios daug rimtesnės, nei kitos ligos, nes vaikų buvimas šeimoje daugumai žmonių yra gyvenimo prasmė. Santuokos nevaisingumą gali nulemti netinkamas sutuoktinių gyvenimo būdas, kai nepaisoma visuomenėje priimtų normų (pvz., alkoholizmas).

Pora pradedama tirti bei gydyti, jei nevartodama jokių apsisaugojimo nuo nėštumo priemonių negali pastoti per vienerius metus. Abiejų partnerių tyrimas pradedamas vienu metu. Jei yra kokia nors aiški nevaisingumą galinti sąlygoti priežastis, pvz. mėnesinių ciklo sutrikimai, buvę lytinių organų uždegimai, traumos, operacijos, taikytas spindulinis ar chemoterapinis gydymas, moteris vyresnė nei 35 metų, ištyrimą reikia pradėti anksčiau.

Psichologai, remdamiesi praktinio darbo su nevaisingomis poromis patirtimi, teigia, kad daugeliu atvejų nevaisingumo situaciją sukelia neigiamos pasekmės: menka savivertė, psichomociniai sutrikimai (padidėjęs neurotiškumas, kaltės jausmas, nerimas, dirglumas, bloga nuotaika ir t.t.), visa tai sukelia lytinės funkcijos sutrikimus, atsiranda problemų šeimoje. Ilgą laiką esantis nevaisingumas sukuria didelę psichinę įtampą, kuri dažnai veda prie skyrybų. Pagal statistiką, iki 70% nevaisingos santuokos prieina prie skyrybų, o tuo atveju, jei santuoka išsaugota, tai tokia šeima yra socialinės atskirties priežastis⁴.

Statistikos departamento duomenimis (2009), nevaisingumo problema Lietuvoje paliečia 10-15 proc. šeimų. Su tokia bėda kasmet susiduria apie 3 tūkst. naujų porų. Šiuo metu veikia aštuoni vaisingumo centrai, tačiau teisinis šio proceso reglamentavimas nesuteikia galimybės nevaisingumo

³ <http://www.motinairvaikas.lt/naujienos/atlikta-issami-visuomenes-nuomones-apie-nevaisinguma-apklausa>

⁴ <http://nsportal.ru/vuz/psikhologicheskie-nauki/library/konsultativnaya-pomoshch-eme-c-problemoy-besplodiya>

problemas spręsti visapusiškai. Vis dažniau pasigirsta teiginių, kad tai ne tik šeimos, bet ir valstybės reikalas.

Pagal tarptautinę klasifikaciją nevaisingumas priskiriamas ligoms. Tačiau, pasitelkus pažangias priemones ir įrangą, jį galima efektyviai gydyti. Šios problemos sprendimas svarbus ne tik atskiroms šeimoms, bet ir visoms šalims, kur gimstamumas nuolat mažėja, tai yra ir Lietuvai. Tokioje Europos valstybėje kaip Danija, Suomija, Belgija jau daugiau kaip 4 proc. visų vaikų gimsta pasitelkus pagalbinį apvaisinimą. Apie 85-90 proc. nevaisingumo atvejų yra gydomi medikamentais arba atliekant reprodukcinę organų chirurgines operacijas. Kitais atvejais, arba esant neefektyviai medikamentinei bei chirurginei korekcijai, rekomenduojami pagalbiniai apvaisinimo metodai. Izraelyje 40-ies metų sulaukusių moterų apvaisinimo rodikliai siekia 35 proc., Japonijoje - ne mažiau 30 proc., o apskritai pagalbinio apvaisinimo metodai Japonijoje sulaukia 70 proc. sėkmės⁵.

Kova su nevaisingumu yra didelis iššūkis šeimai. Nevaisingumo patirtis neabejotinai keičia ir pačius partnerius, ir jų santykius. Žmonės išgyvena stiprias emocijų bangas: viltį ir baimę, džiaugsmą ir liūdesį, meilę ir kaltę. Pats nevaisingumo gydymas – vizitai pas gydytojus, tyrimai, procedūros – reikalauja nemažai fizinių ir emocinių pastangų. Žmonės labai daug paaukvoja, atsisako daug asmeninių, fizinių, emocinių dalykų. Deja, visą susikaupusį emocinį krūvį dažniausiai esame linkę išlieti arčiausiai esantiems žmonėms, t.y. savo partneriams. Vyrai ir moterys yra skirtingi. Jie skirtingai bendrauja, skirtingai reiškia emocijas, skirtingai įveikia stresą, kitaip sprendžia gyvenimiškas problemas. Jei žinotume šiuos skirtumus, pavyktų išvengti dalies nesusipratimų šeimoje⁶.

Pagalbos nevaisingoms šeimoms būdai

Nevaisingumas gyvenime sukelia daug streso ir nusivylimo. Vaisingumo – svajonės apie šeimą – praradimą galima prilyginti mylimo žmogaus mirčiai. Nevaisingos šeimos depresija gali tęstis metų metus.

Daugeliui žmonių šeimos sukūrimas yra eilinis gyvenimo procesas: žmogus eina į mokyklą, auga, veda ar išteka, susilaukia vaikų, juos augina, sulaukia pensinio amžiaus ir džiaugiasi augančiais anūkais. Šios svajonės praradimas yra didelis smūgis. Daugumai aplinkinių žmonių ši svajonė išsipildo, todėl nevaisingos poros aplink nuolat mato šeimas ir vaikus – taip joms skaudžiai primenama, ko jos neteko. Dažnai nutinka taip, kad jų draugai ir šeimos nariai susilaukia vaikų kaip tik tuo metu, kai stengiamasi susitaikyti su mintimi, kad vaikų turėti negali. Dažnai žmonės jaučiasi taip, kad dėl nevaisingumo jie visiškai prarado gyvenimo kontrolę⁷.

Nevaisingumas reiškia, kad negalima kontroliuoti savo reprodukcinės ateities. Nevaisingi žmonės dažnai savo kūną ir gyvenimą turi derinti pagal daugybę gydytojų paskirtų tyrimų ir gydymo ciklų, leisti nuodugniai nagrinėti savo lytinį gyvenimą ir lyties organus, klausytis nurodymų, kada mylėtis, o kada ne, kada ir kaip masturbotis, kad prileistų spermą į plastikinį indelį, arba, jei nori įsivaikinti vaikelį, leisti valdžios atstovams vertinti, ar yra tinkami būti tėvais. Nevaisingiems žmonėms atrodo, kad jie visiškai negali valdyti savo gyvenimo. Kartais jiems kyla didžiulis pyktis, kurį jie išlieja ant artimiausio, kas, kad kartais jis būna ne visai tinkamas, „taikinio“⁸.

Kaip teigia Narbekovas (2007), nevaisingumas nesumažina santuokos vertės ir jei kartais, nepaisant geriausių norų, vaikų nėra, santuoka, kaip viso gyvenimo forma ir bendruomenė, vis vien išlaiko savo vertę ir lieka neišardoma. Atitinkamai, kai pora yra nevaisinga ir negali įgyvendinti prokreacinio santuokos tikslo, pats lytinis aktas santuokoje netampa bevertis.

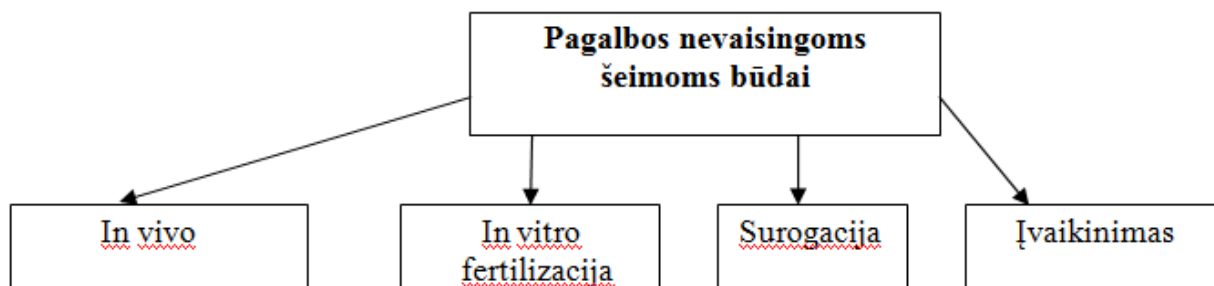
Analizuojant pagalbos nevaisingoms šeimoms būdus ir remiantis apžvelgtais šaltiniais, darbo autoriai išskiria keturis labiausiai literatūroje aprašomus būdus (žr. 1 pav.).

⁵ http://seimos.sveikas.lt/lt/moteru_sveikata/pirma_karta_lietuvoje_atskleistas_visas_pagalbinio_apvaisinimo_procesas/

⁶ <http://www.vaisingumoasociacija.lt/lt/ji-ir-jis-pakeliui-i-tiksla/125>

⁷ <http://www.vaisingumoasociacija.lt/lt/informacija-seimai-ir-artimiesiems/24>

⁸ <http://www.vaisingumoasociacija.lt/lt/informacija-seimai-ir-artimiesiems/24>

1 pav. Pagalbos nevaisingoms šeimoms būdai

„Paskutinė priemonė gydant nevaisingumą yra dirbtinis apvaisinimas. Jis atliekamas dviem būdais: *inseminacija in vivo* ir *dirbtinis apvaisinimas in vitro*. Atliekant *inseminaciją in vivo*, moteriai pro gimdos kaklelio išorinę angą į gimdą suleidžiama jos vyro arba donoro specialiai paruoštos spermos. Spermatozoidai susilieja su kiaušialąste moters organizme. Tai gali būti kartojama keletą kartų, kol moteris pastoja. Atliekant *dirbtinį apvaisinimą in vitro*, iš moters paimamos kelios kiaušialąstės, iš vyro – sperma, lytinės ląstelės sujungiamos laboratorijoje ant objektinio stiklelio. Apvaisintos ląstelės laikomos specialiose sąlygose ir temperatūroje, kol pasidalina daugybę kartų. Iš kelių apvaisintų ląstelių gaunama keletas embrionų, iš kurių 2-3 įsodinami į gimdos ertmę, o kiti užšaldomi. Embrionai toliau vystosi moters gimdoje iki gimimo“⁹.

Statistiniai duomenys, pateikti 2006 metų birželio 18 – 21 dienomis Prahoje vykusiame Europos žmogaus reprodukcijos ir embriologijos sąjungos suvažiavime, rodo, kad pasaulyje po pagalbinio (dirbtinio) apvaisinimo procedūrų jau gimė daugiau kaip trys milijonai vaikų.

„Pirmieji statistiniai duomenys apie IVF vaikus (IVF - in vitro fertilization - apvaisinimas mėgintuvėlyje) buvo surinkti 1989 metais: tais metais pasaulį išvydo apie 30 000 IVF vaikų. Šių (2006 –ųjų) metų ICMART (International Committee for Monitoring Assisted Reproductive Technologies) duomenys surinkti iš 52 šalių ir apima 600 000 IVF ciklus bei 122 000 gimusių vaikų. ICMART duomenys atspindi du trečdalius visų atliekamų procedūrų, taigi iš viso pasaulyje kasmet atliekama apie milijoną IVF ciklų ir gimsta apie 200 000 vaikų. Į statistiką neįtraukti duomenys iš daugumos Afrikos ir Azijos šalių“¹⁰.

Statistiniai duomenys rodo, kad skirtingose šalyse labai įvairuoja pagalbinio apvaisinimo prieinamumas ir nėštumo dažnis. Didžiausias galimybes atlikti IVF procedūrą turi Izraelio gyventojai: šioje šalyje vienam milijonui gyventojų tenka 3260 pagalbinio apvaisinimo ciklų. Antroje vietoje Danija: ten atliekama 2031 – a procedūra milijonui gyventojų. Danijoje yra didžiausias po IVF gimusių vaikų skaičius, lyginant su bendru gimusių vaikų skaičiumi: ten „mėgintuvėlio“ vaikai sudaro 3,9 procentus visų šalyje gimusių vaikų. Palyginimui - Lotynų Amerikos šalyse vienam milijonui gyventojų tenka mažiau kaip 100 IVF ciklų, o po IVF gimę vaikai sudaro mažiau kaip 0,1 procentą visų gimusių vaikų¹¹.

Deja, Lietuva pagal atliekamų IVF procedūrų skaičių stovi greta Lotynų Amerikos: mūsų šalyje procedūrų iš viso per metus atliekama apie 300 (apie 86 – ias vienam milijonui gyventojų).

Su dirbtiniu apvaisinimu yra glaudžiai susijusi surogacijos problema, teigia Simonavičienė (2007). Surogatinė motina yra moteris, sutinkanti pastoti, išnešioti ir pagimdyti kūdikį kitai porai, be tolimesnio ketinimo jį auklėti, t.y. atsisakoma motinystės teisių. Surogacija gali būti pilna (kai surogatinė motina neturi jokių genetinių ryšių su kūdikiu – naudojamos „užsakančios“ poros lytinės ląstelės, naudojamos donorinės kiaušialąstės ir donorinė sperma, naudojama vienos poros nario lytinės ląstelės ir kita donorinė (sperma ar kiaušialąstė)) ir dalinė (kai surogatinė motina naudoja savo kiaušialąstėmis ir yra apvaisinama surogacija besinaudojančios poros vyro sperma). Dažnai surogacijos metodas yra naudojamas kaip įsivaikinimo alternatyva.

⁹ http://ligos.sveikas.lt/lt/ligos/moteru_ligos/nevaisingumas_moteru

¹⁰ <http://www.nordica.org/composite-431.htm>

¹¹ <http://www.nordica.org/composite-431.htm>

„Įvaikinimas – tai procesas, kurio metu be tėvų globos likusiam vaikui panaikinamos tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės ir pareigos su tėvais ir giminaičiais pagal kilmę ir sukuriamos tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės ir pareigos su įtėviais bei jų giminaičiais kaip giminaičiams pagal kilmę. Įvaikintojai laikomi vaiko tėvais pagal įstatymą. Įvaikintam vaikui gali būti suteikta įtėvių pavardė, keičiamas vardas. Įvaikinimas negali būti atšauktas ar panaikintas. Tai yra pagrindinis įvaikinimo ir globos skirtumas“¹².

Žinant, koks sudėtingas yra įvaikinto vaiko prisitaikymo šeimoje laikotarpis, kaip svarbu įtėviams nuo pat pradžių kurti su vaiku artimą bei saugų tarpusavio ryšį, yra būtina sudaryti šeimoms galimybę iš karto po įvaikinimo išeiti vaiko priežiūros atostogų. Šiuo metu tokią galimybę turi tik šeimos, įvaikinančios vaikus iki trejų metų amžiaus¹³.

Kai įvaikinami vyresni nei trejų metų amžiaus vaikai, įtėviai šios galimybės neturi, nežiūrint to, kad šiais atvejais prisitaikymo laikotarpis šeimose būna dar sudėtingesnis. Prisitaikymo laikotarpio metu įtėviams būtina socialinių darbuotojų pagalba, stebėjimas. Šeimos turi turėti galimybę bendrauti su socialiniu darbuotoju, iškilus sudėtingesnėms situacijoms, konsultuotis individualiai¹⁴.

Įvaikinimas ir nevaisingumo gydymas – abi išeitys yra vienodai skausmingos, ir vargiai gali būti keičiamos viena kita, nesukeliant neigiamų pasekmių tiek įtėviams, tiek, svarbiausia, įvaikinamam kūdikiui¹⁵.

Tyrimo rezultatai

Siekiant ištirti šeimų, negalinčių susilaukti vaikų, pagalbos poreikį, apklaustos 7 nevaisingos šeimos, atrinktos pagal du kriterijus: „nevaisingumo patirtis“ – daugiau nei 5 metai; aktyvus problemos sprendimas. Tyrimo metodai: atvejo analizė ir interviu.

Šeimos X atvejo analizė parodė, kad šeima:

- Nevaisingumo priežastį gydytojų pagalba nustatė po aštuonių mėnesių,
- Išbandė beveik visus medicininio gydymo būdus, kokie buvo jiems skirti,
- Dirbtinio apvaisinimo procedūra išbandyta,
- Šeima dar nesvarstė įsivaikinimo galimybės,
- Į socialinį darbuotoją, psichologą pagalbos šeima nesikreipė,
- Dėl negalėjimo susilaukti vaikų, šeimos nariai tolsta vienas nuo kito.

Interviu rezultatai rodo, kad šeima vaikų negali susilaukti dėl vieno (ar abiejų) sutuoktinių nevaisingumo. Tyrimo rezultatai leidžia išskirti skirtingas moters ir vyro reakcijas į nevaisingumo problemą šeimoje. Remiantis respondentų atsakymais, vyrai (bent išoriškai) rodo mažiau emocijų, moterys savo vidinę emocinę būseną atskleidžia labiau („Mes su vyru skirtingai išgyvename nevaisingumą. Vyras mažiau rodo emocijas, jis tiki, kad koks nors gydymo būdas vis tiek padės. O mes moterys labiau linkusios sielvartauti. Mūsų reakcijos su vyru, dėl nevaisingumo, yra skirtingos, todėl skirtingai reaguojame. Aš jaučiuosi nesuprasta, o mano vyras nesupranta, nesuvokia, kodėl taip jautriai aš reaguju, jam atrodo, kad tai išsprendžiamas medicininis sutrikimas“).

Respondentai pažymi, kad gyvenimas be vaikų yra nepilnavertis ir šeima jaučiasi socialiai atskirta („Neviltį, skausmą, pyktį, pavydą... Labiau išgyvenu gal aš, nei mano vyras. Nors vyrai mažiau rodo savo emocijas ir išgyvenimus, viduje, manau jis taip pat kenčia kaip ir aš. Visapusiškai sunku gyventi be vaikų. Jautiesi atskirtas nuo socialinio gyvenimo“). Šeimų gydymo aplinkybės susijusios su skausmingais patyrimais, priklausomybe nuo gydymo, normalaus lytinio gyvenimo nebuvimu („Taip, kreipėmės. Išsityrėme abu, tik nenoriu kalbėti, kuris iš mūsų negali turėti vaikų. Nors gydytojai žadėjo „viltį“. Mums buvo skirtas gydymas apie metus. Tai skausmingas ir alinantis

¹² http://www.vaikoteises.lt/lt/ivaikinimas/kas_yra_ivaikinimas/

¹³ <http://www.vaikoteises.lt/>

¹⁴ http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2009~ISSN_2029-0470.N_4_2.PG_125-142/DS.002.0.01.ARTIC

¹⁵ http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2007~D_20070803.110500-16012/DS.005.0.01.ETD

gydymas, tačiau kai nori susilaukti savo vaikelio, gali ištverti viską. Dabar reikia palaukti, tada vėl galime tęsti gydymą, tačiau manau, jau pavargome abu. Kai vyksta gydymas ir esi priklausomas nuo gydytojų, neturi savo lytinio gyvenimo, o turi daryti taip, kaip jie pasako: kada mylėtis, ką daryti ir t.t.,) bei finansinėmis problemomis – brangus gydymas („Nesikreipėme, nes žinant iš draugų pasakojimų, gydymas yra be galo brangus. Viena procedūra kainuoja nuo 5000 iki 8000 tūkstančių litų, o vienos gali ir neužtekti, per dideli pinigai“). Apklaustų šeimų problemas galima skirstyti į keturias grupes:

- Stresas,
- Psichologiniai sunkumai,
- Santykiai šeimoje,
- Finansiniai sunkumai.

Stresą apklaustos šeimos patiria ir namuose, bendraujant su artimaisiais, ir darbe, ir draugų, pažįstamų rate. Nevaisingas gydymas atsiliepia bendravimui, santykiams šeimoje.

Socialinis darbuotojas galėtų suteikti reikiamos informacijos apie gydymą, į kokias įstaigas kreiptis, sužinoti gydymo kainas, konsultuoti įvaikinimo klausimu, taip pat „parašyti ar parengti projektą, pagal kurį nevaisingų šeimų gydymas būtų nors dalinai finansuojamas“ („Socialinis darbuotojas – kuris, galėtų suteikti reikiamos informacijos apie gydymą, į kokias įstaigas ir kur kreiptis, sužinoti kokios kainos. Pakonsultuoti ir galbūt padėti įvaikinimo klausimu“; „...o socialinis darbuotojas galėtų suteikti žinių apie nevaisingumą ir jo gydymą, sužinoti nevaisingumo įstaigas ir parinkti, patarti kuri patikimesnė, kurioje gydymas pigesnis. Gal net galėtų socialinis darbuotojas parašyti ar parengti projektą, pagal kurį, nevaisingų šeimų gydymas būtų nors dalinai finansuojamas“). Taigi galima teigti, kad socialinio darbuotojo pagalbos poreikis išreikštas – poreikį paminėjo 71% apklaustųjų. Socialinio darbuotojo pagalba matoma teikiant informaciją ir padedant įvaikinimo procese.

Išvados

1. Pagal tarptautinę klasifikaciją nevaisingumas priskiriamas ligoms. Tačiau, pasitelkus pažangias priemones ir įrangą, jį galima efektyviai gydyti. Kova su nevaisingumu yra didelis iššūkis šeimai. Pagrindiniai pagalbos nevaisingoms šeimoms būdai yra šie: in vivo, in vitro fertilizacija, surogacija bei įvaikinimas. Etiniai klausimai, susiję su nevaisingumo gydymu, apima lytinių ląstelių donorystę, dirbtinį apvaisinimą, tėvystės nustatymą, santykius šeimoje, valstybės bei bažnyčios požiūrį į nevaisingumo problemų sprendimą.
2. Ištyrus šeimų, negalinčių susilaukti vaikų, pagalbos poreikį, paaiškėjo, kad:
 - 2.1. Tyrimo rezultatai leidžia išskirti skirtingas moters ir vyro reakcijas į nevaisingumo problemą šeimoje. Remiantis respondentų atsakymais, vyrai (bent išoriškai) rodo mažiau emocijų, moterys savo vidinę emocinę būseną atskleidžia labiau. Respondentai pažymi, kad gyvenimas be vaikų yra nepilnavertis ir šeima jaučiasi socialiai atskirta.
 - 2.2. Šeimų gydymo aplinkybės susijusios su skausmingais patyrimais, priklausomybe nuo gydymo, normalaus lytinio gyvenimo nebuvimu bei finansinėmis problemomis.
 - 2.3. Nevaisingas gydymas atsiliepia bendravimui, santykiams šeimoje.
 - 2.4. Socialinio darbuotojo pagalba matoma teikiant informaciją ir padedant įvaikinimo procese. Taigi galima teigti, kad socialinės pagalbos nevaisingoms šeimoms poreikis yra.

Literatūros sąrašas

1. Butkevičienė R., (2010). Socialinio darbo interviu. Kaunas: KMU leidykla.
2. Kardelis K., (2005). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Trečiasis leidimas. Šiauliai: Lucilijus leidykla.
3. Prieiga per internetą: http://ligos.sveikas.lt/lt/ligos/moteru_ligos/nevaisingumas_moteru
4. Prieiga per internetą: http://seimos.sveikas.lt/lt/vyru_sveikata/nevaisingumas_tai_ne_lemtis/
5. Prieiga per internetą: <http://www.manosveikata.lt/lt/ligos/ginekologines-ligos/nevaisingumas>

6. Prieiga per internetą: http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2007~D_20070803.110500-16012/DS.005.0.01.ETD
7. Prieiga per internetą: <http://www.motinairvaikas.lt/naujienos/atlikta-issami-visuomenes-nuomones-apie-nevaisinguma-apklausa>
8. Prieiga per internetą: <http://nsportal.ru/vuz/psikhologicheskie-nauki/library/konsultativnaya-pomoshch-seme-c-problemoy-besplodiya>
9. Prieiga per internetą:
http://seimos.sveikas.lt/lt/moteru_sveikata/pirma_karta_lietuvoje_atkleistas_visas_paga_lbinio_apvaisinimo_procesas/
10. Prieiga per internetą: <http://www.vaisingumoasociacija.lt/lt/ji-ir-jis-pakeliui-i-tiksla/125>
11. Prieiga per internetą:
http://www.mususeima.lt/uploads/documents/kodel_seima.pdf#page=50
12. Prieiga per internetą: <http://www.vaisingumoasociacija.lt/lt/informacija-seimai-ir-artimiesiems/24>
13. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/ugdymas/docs/programos/SPPC.pdf>
14. Prieiga per internetą: <http://www.nordica.org/composite-431.htm>
15. Prieiga per internetą: http://www.vaikoteises.lt/lt/ivaikinimas/kas_yra_ivaikinimas/
16. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2009~ISSN_2029-0470.N_4_2.PG_125-142/DS.002.0.01.ARTIC
17. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/60696:str3.222>
18. Prieiga per internetą: <http://vaisingumas.lt/lt/naujienos/konferencija-etiniai-ir-moksliniai-pagalbini-apvaisinimo-bd-aspektai-naujame-tkstantmetyje-68>
19. Prieiga per internetą: <http://www.tevystespsichologija.lt/prenataline-psichologija/nevaisingumas-27/lt/>
20. Prieiga per internetą: <http://www.vaisingumoasociacija.lt/lt/psichologiniai-aspektai/25>

ASSISTANCE FOR FAMILIES UNABLE TO HAVE CHILDREN

Summary

Last time more and more it is spoken about the problems of families that are unable to have children. Infertility problems were examined deeper or superficially in various sources. A number of families as well as individuals face this phenomenon not only in Lithuania, but also in the world. The subject is very delicate and therefore, avoiding public speaking. This topic is not widely researched in Lithuania due to the relatively closed Lithuanian style and unwillingness to talk about this sore subject.

The aim of survey - to examine families unable to have children and the need for assistance. The study involved seven infertile families.

The results of survey allow distinguishing the different male and female responses to the problem of infertility in the family. As it is based on the respondents' answers, the men (at least outwardly) show less emotion, women reveal more their inner emotional state. Respondents note that life without children is inadequate and the family feels socially isolated.

The considerations of family therapy are associated with painful experiences, addiction to treatment, lack of normal sex life and financial problems. Treatment with no results responds to communication and relationship in the family. The assistance of social worker is visible in providing information and assisting the process of adoption. So it can be said that the need of social assistance for infertile families is existing.

Key words: infertile family, social assistance, family assistance.

Edmundas Vaitiekus

Utenos kolegijos lektorius. Utenio a. 2, LT-28241 Utena, Lithuania. edmundas@utenos-kolegija.lt

Deimantė Talačkienė

M.Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto socialinio darbo magistrantė.

UTENOS KOLEGIJOS SOCIALINIO DARBO STUDIJŲ PROGRAMOS STUDENTŲ DALYVAVIMAS SAVANORIŠKOJE VEIKLOJE

Illuminata Gaigalaitė
Utenos kolegija

Santrauka

Savanoriška veikla socialiniame darbe padeda spręsti aktualias kasdienines problemas ir gali pagerinti teikiamų socialinių paslaugų kokybę.

Straipsnyje pateikiami tyrimo rezultatai, nusakantys Utenos kolegijos studentų savanorišką socialinį darbą, atskleidžiantys jaunimo savanoriškos veiklos ypatumus: jų motyvus, darbo sritis, skatinimo formas, pasirengimo savanoriškai veiklai lygį.

Tyrimo rezultatų interpretacijos pagrindu parodoma, jog studentai dalyvauja savanoriškoje veikloje, ir įvardijo daug gebėjimų bei naujų galimybių, įgytų šios veiklos metu. Dalyvavusius savanoriškoje veikloje skatino savanoriškos organizacijos, šeimos nariai, draugai, tačiau buvo ir tokių, kurie patys rinkosi šią veiklą.

Savanoriškos veiklos plėtrą turi skatinti patys savanoriai, žiniasklaida, nevyriausybinių organizacijos. Labiausiai reikalinga savanoriška veikla teikiant socialinę pagalbą, saugant ir tvarkant aplinką, slaugoje, padedant rengti renginius ir kt. Tyrimo duomenų analizė parodė ir tai, jog būtina iš anksto rengti savanorius bei teikti daugiau informacijos apie savanorystės sritis, formas bei vietas.

Raktiniai žodžiai: savanorystė, savanoriai, savanoriška veikla.

Išvadas

„Vis daugiau žmonių supranta, kad savanorystė yra savanoriškas pasirinkimas, būtent laisvas (...). Tai gyvenimo būdas ir pilietiškumo matas, kai žmogus pats imasi iniciatyvos, siekdamas padėti spręsti visuomenėje iškilusias problemas.“ (Prezidentė Dalia Grybauskaitė, Savanoriškosios veiklos metų renginys 2011 m. balandžio 18 d.)

Savanoriškas darbas – tai galimybė kiekvienam, nepriklausomai nuo lyties, tautybės, religinių bei politinių įsitikinimų, amžiaus ir sveikatos panaudoti savo žinias ir patirtį, realizuoti savo pomėgius, susirasti naujų draugų, tapti reikalingu kitiems, gerai praleisti laisvalaikį, įsitraukti į darbą ir dalyvauti visuomenės gyvenime, keičiant jį pagal bendruomenės poreikius. (Savanorystė Lietuvoje, 2009, p. 8.). Savanorystė – tai savanoriška veikla, kurios metu asmuo teikia pagalbą, atlieka visuomenei naudingą veiklą, už kurią negauna piniginio atlygio, tačiau įgyja žinių, patirties bei tobulina savo kompetenciją.

Savanorystės, kaip ir kiekvienos laisvo ir kūrybingo žmogaus veiklos, neįmanoma nusakyti vienu visoms šalims ir visuomenėms tinkamu apibrėžimu. Jos mastas, forma ir teisinis reglamentavimas kiekvienoje šalyje kitoks. Vienur savanoriška veikla reglamentuojama įstatymais, kitose valstybėse ją apibrėžia ir reglamentuoja tam tikros taisyklės ar tiesiog įprastos visuomenės gyvenimo normos. Daugelyje šalių savanorystė yra labai svarbi visuomenės gyvenimo dalis, o kitur dar nėra pakankamai pripažįstama (N. Kazlauskienė, Europos Komisijos atstovybės Lietuvoje vadovė).

Didžiojoje Britanijoje (38 proc.) ir Vokietijoje (36 proc.) kasmet savanoriais tampa 23 milijonai žmonių, o Airijoje, kurios gyventojų skaičius labai artimas Lietuvai (daugiau kaip 4 milijonai gyventojų), kasmet savanoriauja 1,3 milijono (33 proc.) žmonių.

Lietuvoje vieni labiausiai skelbiamų ir plačiai aptarinėjamų tyrimų apie gyventojų nuomonę savanorystės klausimais yra atlikti 2008, 2010 bei 2011 metais.

2008 metais atlikto visuomeninio tyrimo rezultatai rodo, kad net 87 procentai respondentų mano, kad savanorystė yra gerbiama veikla, duodanti naudos visuomenei. Taip pat šio tyrimo duomenimis savanoriškoje veikloje dalyvavo šiek tiek mažiau nei pusė (47 proc.) lietuvių. 2011 metais atliktas

tyrimas parodė, kad respondentų nuomone, savanoriauti jiems trukdo informacijos stoka, t.y. nežino, kur galima savanoriauti, kur kreiptis.

Tikslas – ištirti Utenos kolegijos socialinio darbo studijų programos studentų dalyvavimą savanoriškoje veikloje.

Naudoti metodai: mokslinės literatūros analizė; informacinių šaltinių analizė; statistinių duomenų analizė;

Utenos kolegijoje buvo atliktas tyrimas, kuriuo siekiama išsiaiškinti socialinio darbo studijų programos studentų nuostatas ir požiūrį apie dalyvavimą savanoriškoje veikloje.

Anketinė apklausa buvo vykdoma naudojant sudarytą klausimyną, kurį sudaro 20 klausimų.

Tyrimo tikslas - ištirti Utenos kolegijos socialinio darbo studijų programos studentų dalyvavimą savanoriškoje veikloje. Klausimyną sudarė kelios pagrindinės temos:

- Studentų nuostatos savanoriškos veiklos atžvilgiu;
- Dalyvavimo motyvacija;
- Įgūdžių įgijimas ir panaudojimas;
- Nedalyvavimo priežastys;
- Savanoriškos veikos paskata.

Atliktoje anketinėje apklausoje dalyvavo Utenos kolegijos socialinio darbo nuolatinių studijų programos studentai, studijuojantys pirmame, antrame ir trečiame kursuose. Respondentų generalinė imtis – 53, imties dydis – 47.

Šio tyrimo metu respondentams buvo išdalintos anketos, pristatytas tyrimo tikslas, trumpai išdėstyta anketos pildymo instrukcija ir parodytas žymėjimo pavyzdys. Anketoje naudoti uždari, pusiau atviri ir atviri klausimai.

Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Savanoriška veikla svarbi tenkinant individo asmeninius ir visuomeninius poreikius. Socialinio darbo studentams savanoriška veikla suteikia galimybę būti naudingiems visuomenei, susipažinti su profesija, įgyti įgūdžių, atskleisti save kaip asmenybę ir turiningai praleisti laisvalaikį.

Savanoriška veikla – ne tik pagalba, bet ir saviugdosa forma. Savanoriška veikla suteikia tobulėjimo galimybes: padeda tobulinti specialiuosius gebėjimus ir kelti profesinę kvalifikaciją, suteikia galimybes ugdyti save, kaip asmenybę, bei padeda įgyti naujų žinių.

Savanoris dalyvauja ne tik sprendžiant savo bendruomenės narių problemas, bet ir pagalbos sau procese.

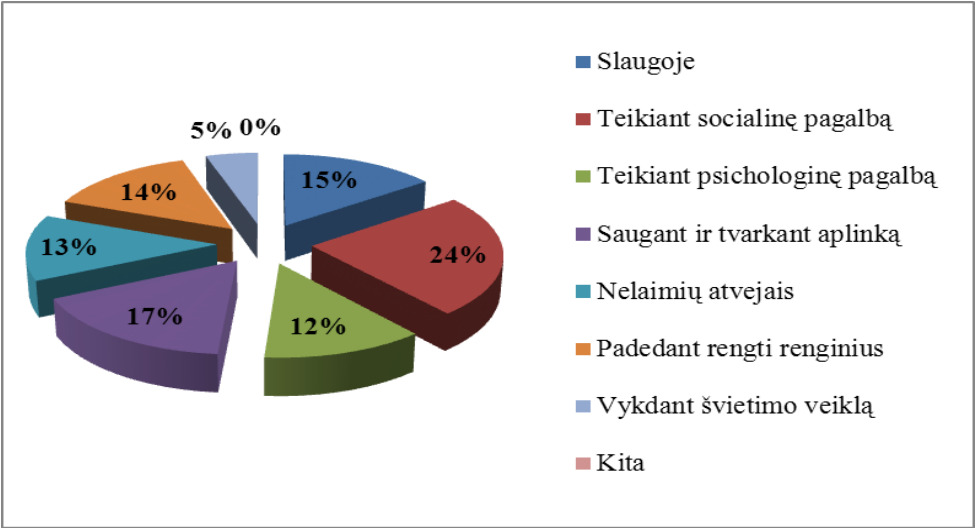
Savanoriška veikla svarbi tenkinant individo asmeninius ir visuomeninius poreikius. Socialinio darbo studentams savanoriška veikla suteikia galimybę būti naudingiems visuomenei, susipažinti su profesija, įgyti įgūdžių, atskleisti save kaip asmenybę ir turiningai praleisti laisvalaikį.

Savanoriška veikla – ne tik pagalba, bet ir saviugdosa forma, suteikianti tobulėjimo galimybes: padeda tobulinti specialiuosius gebėjimus ir kelti profesinę kvalifikaciją, suteikia galimybes ugdyti save, kaip asmenybę, bei padeda įgyti naujų žinių.

Savanoris dalyvauja ne tik sprendžiant savo bendruomenės narių problemas, bet ir pagalbos sau procese.

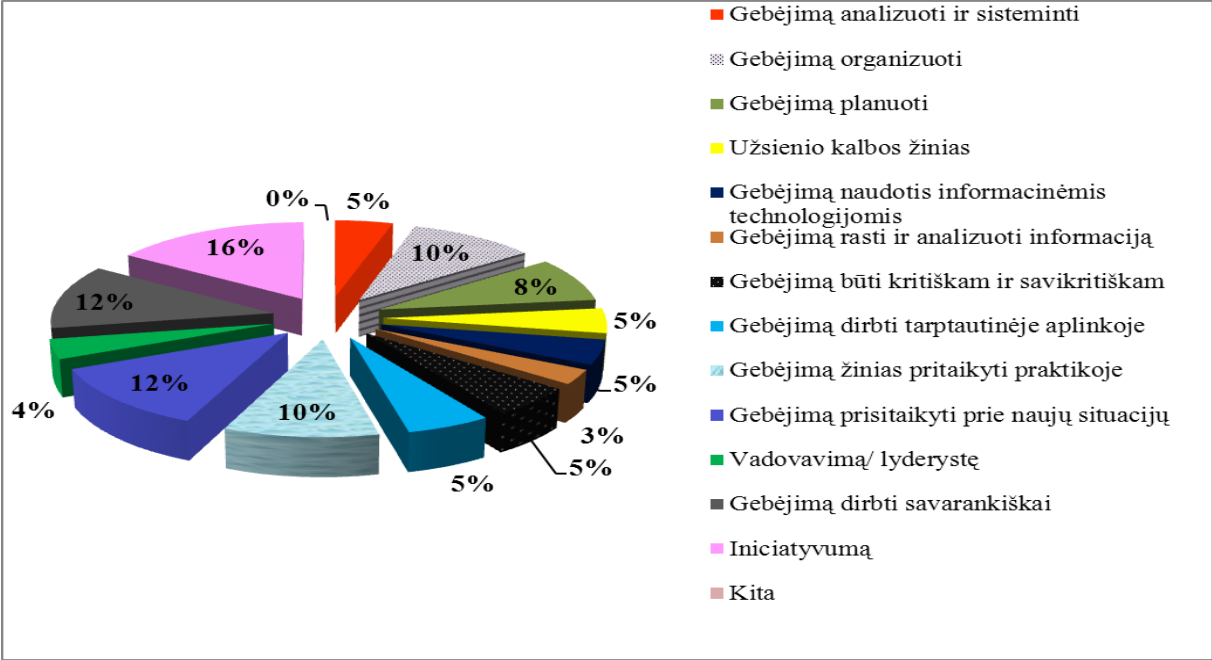
Demografiniai duomenys. Aktyviausiai savanoriškoje veikloje dalyvauja Utenos kolegijos trečio kurso studentai, kurių amžius - 20-21 metai, t.y. net 77 proc. respondentų priklauso šiai amžiaus grupei.

Savanorių atliekami darbai. Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, kokius darbus savanoriškais pagrindais savanoriai atlieka. Apklausos duomenys leidžia teigti, kad daugiausia studentų (33 proc.) dalyvavo aplinkos tvarkymo akcijose „Darom“ - sodino medžius, rinko šiukšles. Mažiau studentų (11 proc.) dalyvavo maisto banko akcijose, bendrauja su vaikais vaikų globos namuose ir lanko senyvo amžiaus asmenis namuose, padeda jiems tvarkytis buityje. Taip pat respondentai dalyvauja UKSA (Utenos kolegijos studentų atstovybė), UVJOS (Utenos visuomeninių jaunimo organizacijų sąjunga), Maltos ordino, Carito veikloje, padeda benamių prieglaudoje, lanko sunkiomis sąlygomis gyvenančias daugiavaikes šeimas.

1 pav. Respondentų nuomonių, kokiose srityse labiausia reikalinga savanoriška veikla, pasiskirstymas

Suprantama, kad savanoriška veikla reikalinga įvairiose srityse, vienos mažiau, kitose daugiau, priklausomai nuo įgūdžių ir žinių savanoriai gali atlikti vieną arba kitą savanorišką veiklą, kuriai turimų gebėjimų pakanka. Respondentų apklausa leidžia teigti, kad labiausiai savanoriška veikla reikalinga teikiant socialinę pagalbą, saugant ir tvarkant aplinką, slaugoje, kur prižiūrimi ligoniai, nesugebantys pilnavertiškai savimi pasirūpinti ir tenkinti savo būtiniausių poreikių, renginių organizavime, nelaimių atvejais, t.y. užklupus gamtos ar kitoms katastrofoms, kur reikalinga įvairiapusė pagalba, teikiant psichologinę pagalbą, nors suprantama, kad norint savanoriauti šioje srityje reikia turėti tam tikrų įgūdžių bei žinių, nes dažniausiai asmenys, kuriems reikalinga tokia pagalba yra labai jautrūs ir reikalaujantys išskirtinio dėmesio bei vykdam švietimo veiklą.

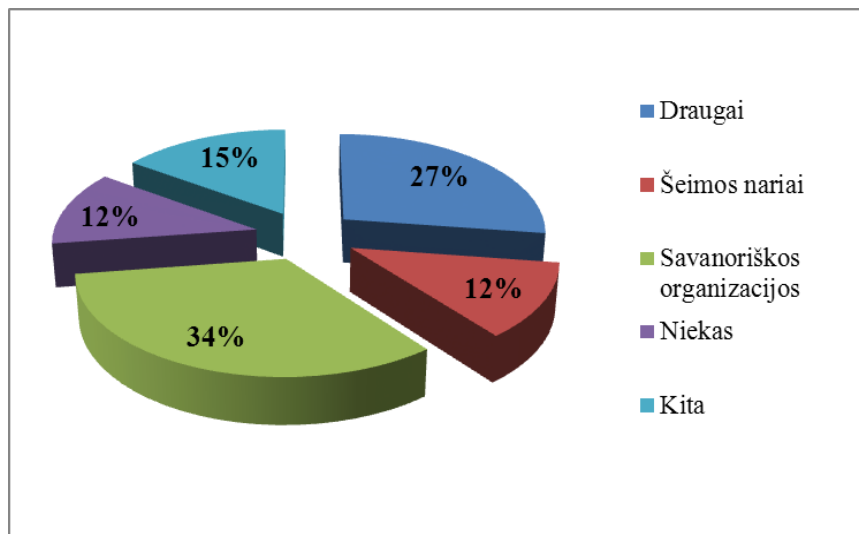

2 pav. Respondentų nuomonių apie gebėjimus, įgytus savanoriškos veiklos metu, pasiskirstymas

Jau minėta, kad savanoriškos veiklos metu savanoriaujantis asmuo įgyja naujų ir tobulina jau turimus įgūdžius. Atlikdamas tokią veiklą, asmuo vykdo įvairius uždavinius: organizuoja, planuoja, ieško ir analizuoja reikiamą informaciją bei dirba tarptautinėje aplinkoje. Įvairiose situacijose

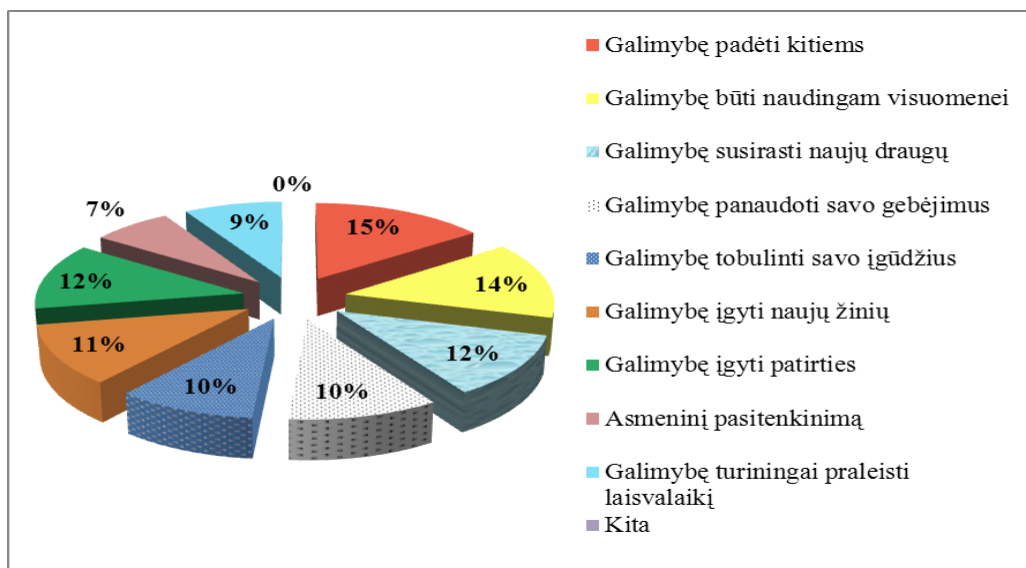
savanas įgyja gebėjimus būti kritiškam bei savikritiškam, stengiasi prisitaikyti prie naujų situacijų, kuriose tenka panaudoti savo įgūdžius, imtis iniciatyvos, stengiantis pritraukti kuo daugiau bendraminčių.

Savatorių veiklos motyvacija. Tyrimo metu aiškintasi, kas skatina jaunimą savatoriškai veikti.

3 pav. Respondentų atsakymų, kas paskatino dalyvauti savatoriškoje veikloje, pasiskirstymas

Duomenų analizė parodė, jog labiausiai studentus dalyvauti savatoriškoje veikloje paskatino savatoriškos organizacijos bei draugai ir šeimos nariai, dėstytojai, kolegijos darbuotojai. Rezultatai rodo, kad daugumai studentų svarbi išorinė aplinkinių motyvacija. Tačiau svarbu pastebėti, kad studentai supranta ir didžiules asmeninio tobulėjimo galimybes, kurias atveria dalyvavimas savatoriškoje veikloje.

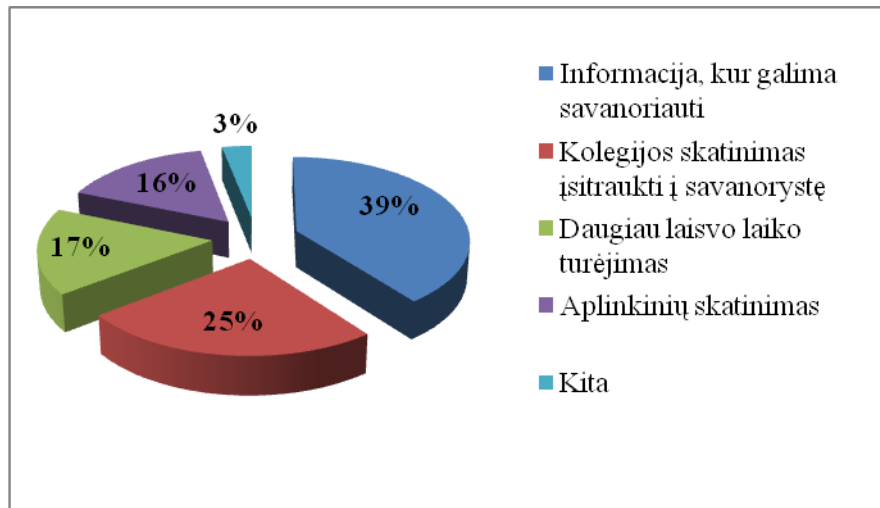
4 pav. Respondentų nuomonių, ką gali duoti savatoriška veikla, pasiskirstymas

Dalyvaudamas savatoriškoje veikloje savanas tobulėja, yra ugdomi ir įgyjami gebėjimai, žinios ir kompetencijos, kurios ateityje asmenims, kurie dirbs socialinį darbą, padės tinkamai bei kokybiškai teikti pagalbą asmenims, įgyti jų pasitikėjimą, tinkamai bendrauti su klientais bei rasti geriausią problemos sprendimo variantą.

Net 98 proc. respondentų mano, kad savanorystės metu įgyjamos bei tobulinamos žinios ir kompetencijos gali padėti ateityje dirbant socialinį darbą.

Savaniaudami studentai vykde labai įvairią veiklą, tačiau siekė vieno tikslo – teikti pagalbą sunkumų turintiems žmonėms. Būtina skatinti jaunos žmones dalyvauti savanoriškoje veikloje.

Savanorių paieška nėra sudėtingas procesas, tačiau sunkiausia savanorių sudominti nuolatine veikla, kad jis jaustų vidinį poreikį ją tęsti. Išanalizavus savanorių atsakymus, paaiškėjo veiksmingiausios jaunųjų savanorių skatinimo formos.

5 pav. Respondentų nuomonių, kas galėtų paskatinti dalyvauti savanoriškoje veikloje, pasiskirstymas

Respondentai nurodė, kad juos labiausiai paskatintų įsitraukti į savanorišką veiklą informacijos skleidimas, kur galima savanoriauti. Taigi matome, kad trūksta informacijos apie savanoriškos veiklos realizavimą bei dalyvavimą joje. 25 proc. respondentų atsakė, kad jie, skatinami kolegijos, įsitrauktų į savanorišką veiklą, o 16 proc. apklaustųjų mano, kad aplinkinių skatinimas yra vienas iš būdų įtraukti asmenį į savanorišką veiklą. Buvo respondentų, nurodžiusių, kad juos paskatintų materialinis atlygis, išvykos, padėkos. Tačiau pabrėžtina tai, kad piniginis atlygis už savanorišką veiklą neteikiamas. Ekskursijos gi galėtų būti viena efektyviausių skatinimo formų, nes sudaro galimybę atsirasti naujiems socialiniams ryšiams ir draugams, leidžia pažinti kitų miestų bei šalių specifinę patirtį socialinėje srityje, skatina gilintis į kultūrinius panašumus ir skirtumus. Taip savanorystė atlieka kelias funkcijas, t. y. tarnauja kaip pagalbos kitam priemonė, ugdo jaunų žmonių socialumo jausmą ir skatina tarpkultūrinį bendravimą.

Tam, kad kuo daugiau asmenų įsitrauktų į savanorišką veiklą, reikia organizuotai stengtis juos skatinti, teikti informaciją kur, kaip ir kada galima savanoriauti, siūlyti kelias savanorystės sritis, kad kiekvienas asmuo galėtų individualiai pasirinkti tokį savanoriavimo būdą ir vietą, kur jam labiausiai patiktų, jis gebėtų atskleisti savo gabumus, panaudoti turimas žinias bei įgyti naujų. Dauguma respondentų įvardino, kad kolegijoje jie skatinami įsitraukti į savanorišką veiklą: skelbiama informacija stenduose, supažindinama su vykstančia savanoriška veikla, palaikoma savanoriška veikla, teikiama pasiūlymai, skelbia informacija apie savanoriškus renginius, dėstytojai skatina savanoriauti, nes tai būtų naudinga socialiniame darbe, reklama siūlo programas, susijusias su savanoryste. Tačiau būtina atkreipti dėmesį į savanorių pasirengimą dalyvauti savanoriškoje veikloje. Būtina sudaryti savanorių rengimo programas, kuriose būtų numatomas savanorių vaidmuo, išipareigojimai, darbo aprašymas ir atsakomybė. Būtina numatyti, kaip savanoriai bus atrenkami, rengiami atlikti jiems skirtus vaidmenis, taip pat reikia nustatyti jų darbo vadybos pagrindus. Viena iš prioritetinių užduočių - nuolatinis savanorių sudominimas savanoriška veikla ir skatinimas ją tęsti. Savanorių įtraukimas į pagalbos programų planavimą, vykdymą bei įvertinimą garantuoja natūralesnę pagalbą.

Išvados

1. Savanorystės pasirinkimą įtakoja daugelis faktorių, vieni svarbiausių yra žmogaus pasirinkimas tapti savanoriu, skatinimas įsitraukti į savanorišką veiklą, informacija, kur, kaip ir kada galima savanoriauti.

2. Socialinio darbo etatų trūkumas apsunkina socialinių problemų sprendimą, todėl šiuo atveju labai padeda savanoriai, kurie, įgiję tam tikrų žinių ir įgūdžių, gali padėti šioje srityje sprendžiant socialines problemas bei padedant asmenims, kuriems reikia pagalbos.

3. Ištyrus Utenos kolegijos socialinio darbo studijų programos studentų dalyvavimą savanoriškoje veikloje, galima teigti, kad:

- studentų požiūris į savanorišką veiklą teigiamas;
- dalis studentų aktyviau dalyvautų savanoriškoje veikloje, jei turėtų daugiau informacijos apie galimas savanorystės vietas bei sritis;
- savanoriška veikla yra svarbi ir reikalinga daugelyje sričių: slaugoje, teikiant socialinę pagalbą, saugant ir tvarkant aplinką, padedant rengti renginius ir kt.
- dalyvaudamas savanoriškoje veikloje, studentas įgyja naujų žinių, įgūdžių ir kompetencijų;
- būtina taikyti savanorių skatinimo formas;
- tikslinga sudaryti savanorių rengimo programas.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

1. Dr. Sakalauskas G., dr. Čepas A., Nikartas S., Ūselė L. (2012). Savanorystė probacijos sistemoje: prielaidos ir galimybės. Teisės institutas, Vilnius.
2. Kurapkaitienė N., Kėžaitė-Jakniūnienė M. (2011). Būk savanoris-keisk pasaulį. (Tavo savanorystės kelrodis). Europos Komisijos atstovybė Lietuvoje.
3. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl savanoriškos veiklos išlaidų kompensavimo sąlygų ir tvarkos aprašo patvirtinimo“, 2011 m. liepos 14 d. Nr. A1-330, Vilnius.
4. LLRI analizė: Savanoriškos veiklos teisinės aplinkos vertinimas. Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2008. [Elektroninė versija]. Prieiga internetu: http://www.lrinka.lt/index.php?act=main&item_id=5200, 2013-02-15.
5. Lietuvos Respublikos vyriausybės 2011 m. birželio 22 d. Savanoriškos veiklos įstatymas Nr. XI-1500 (Valstybės žinios: 2011-07-13, Nr. 86-4142).
6. Savanorystė: Anglijos patirtis. (2011). Jungtinės Karalystės ambasada ir fondas „The Tiltas Trust“.
7. Jonutytė I. (2007). Savanorystė socialinio ugdymo sistemoje. Klaipėdos universiteto leidykla. Klaipėda.
8. Gairės PITams, norintiems skatinti savanorystę. (2012). Švietimo mainų paramos fondas.

UTENA COLLEGE OF SOCIAL WORK DEGREE PROGRAM STUDENTS' PARTICIPATION IN VOLUNTARY ACTIVITIES

Summary

Volunteering in social work helps to solve actual daily problems and can improve the quality of social services. The article presents the results of the study, describing the voluntary social work of Utena College students and revealing specificities of youth volunteering: their motives, work areas, the forms of promotion and the level of readiness for voluntary action. The interpretation of research results shows that students participate in voluntary activities. They identified many new features and capabilities acquired during these activities. Students to participate in voluntary activities had encouraged voluntary organizations, family members, friends.

There were students who chose to practice themselves, too. The development of voluntary activities should be promoted by volunteers, media and non-governmental organizations. Voluntary action is mostly needed in social care, environment protection, nursing, organizing events, etc. The analysis of the data revealed that it is necessary to train volunteers and provide more information about areas, forms and places for volunteering.

Key words: volunteerism, volunteer, voluntary activity.

Iliuminata Gaigalaitė

Utenos kolegijos lektorė. iliuminatag@gmail.com

KONSULTAVIMAS SOCIALINIAME DARBE: KONSULTAVIMO SOCIALINĖS GLOBOS NAMUOSE POREIKIS IR GALIMYBĖS

Zita Ribokienė, Kristina Kučytė
Utenos kolegija

Santrauka

Konsultavimo socialiniame darbe tema aktuali tuo, kad bendraujant su įvairiose institucijose dirbančiais socialiniais darbuotojais dažnai išryškėja skirtingas jų požiūris į konsultavimą. Konsultavimą socialiniai darbuotojai praktikai neretai laiko kitų specialistų (pvz., psichologo) taikytinu metodu. Konsultavimu siekiama asmens situacijos pokyčio, veiksmingo problemų sprendimo. Konsultavimas – tai socialinio darbuotojo ir kliento pokalbis, tarpasmeninė sąveika, kuri bus efektyvi tuomet, kai bus užtikrintos fizinės ir emocinės būtinos sąlygos, bus taikomos reikiamos konsultavimo technikos. Konsultavimas sudaro žymią socialinių darbuotojų darbo dalį, tačiau skiriasi nuo psichologinio konsultavimo tuo, kad dažnai paprastas pasikalbėjimas su klientu virsta rimtu konsultavimo procesu.

Šiame straipsnyje keliamas **tikslas** – išanalizuoti konsultavimo poreikį ir galimybes X socialinės globos namuose. Tyrimas atliktas taikant anketinės apklausos metodą X socialinės globos namų gyventojams ir interviu metodą šių socialinės globos namų socialiniams darbuotojams.

Tyrimas atskleidė, kad socialinės globos namų gyventojai kreipiasi į socialinį darbuotoją dėl įvairių jiems iškilusių problemų: dėl netekties, vienišumo, problemų su artimais žmonėmis, noro išsikalbėti. Jie iš socialinio darbuotojo tikisi pagalbos sprendžiant iškilusias problemas, nori gauti palaikymą ir naudingų patarimų, kita gyventojų dalis tikisi konsultacijų metu geriau suprasti save bei savo problemas ir jas išspręsti. Po pokalbių su socialiniais darbuotojais gyventojai jaučiasi dvasiškai stipresni, emociškai saugesni bei ramesni. Socialiniai darbuotojai supranta globos namų gyventojų poreikius ir savo konsultavimu stengiasi juos patenkinti.

Raktiniai žodžiai: konsultavimas, konsultavimo būdai, konsultantas, aktyvusis klausymasis, klausimai, jausmų atspindėjimas, tylos pauzės, padėšinimas, nuraminimas, apibendrinimas

Išvadas

Bendraujant su įvairiose institucijose dirbančiais socialiniais darbuotojais neformaliai bei įvairių seminarų metu, dažnai išryškėja skirtingas jų požiūris į konsultavimą. Aktuali problema yra tai, kad konsultavimą socialiniai darbuotojai praktikai neretai laiko kitų specialistų (pvz., psichologo) taikytinu metodu, manydami, kad socialinis darbuotojas yra pernelyg užimtas kitomis veiklomis, todėl konsultuoti klientus jam nelieta laiko. L. Gvaldaitė ir B. Švedaitė, apžvelgdamos socialinio darbo metodus, konsultavimą socialiniame darbe taip pat laiko specialistų ir net socialinį darbą reglamentuojančių dokumentų nevienodai suprantamu reiškiniu. Jos teigia, kad konsultavimu neretai vadinamas informacijos teikimas, patarimai klientams, tarpininkavimas, nukreipiant klientą į pagalbą teikiančias institucijas, net informacijos teikimas raštu, kas jokių būdu negali būti laikoma konsultavimu (2005, p. 60-62).

R. Kočiūnas (1995), pateikdamas konsultavimu sprendžiamas problemas, teigia, kad tai problemos, kurios negali būti gydomos mediciniškai: tai tarpasmeninių santykių keblumai, prisitaikymo sunkumai, psichologinės krizės, įvairios socialinės problemos. Socialinės globos namuose gyvenantys asmenys, dėl įvairių priežasčių negalintys gyventi su savo artimaisiais, išgyvena daugelį išvardintų problemų, todėl jiems, tikėtina, iškyla poreikis konsultuotis su socialinės globos namuose dirbančiais socialiniais darbuotojais.

Šiame straipsnyje keliamas **tikslas** – išanalizuoti konsultavimo poreikį ir galimybes X socialinės globos namuose.

Tyrimas atliktas taikant anketinės apklausos metodą X socialinės globos namų gyventojams ir interviu metodą šių socialinės globos namų socialiniams darbuotojams.

Konsultavimo samprata

Konsultavimas įvairiose profesinėse srityse (šeimos gydytojo praktikoje, versle, karjeros konsultantų veikloje, odontologijoje ir t. t.) taikomomis technikomis atitinka tai, kaip jis suprantamas psichologijoje. Išnagrinėjus mokslinę literatūrą, buvo rasta daug konsultavimo apibrėžimų. Anglų kalboje žodis „konsultavimas“ turi bendrą reikšmę – patarimo davimas, tačiau daugelyje kontekstų – informuotos, profesionalios nuomonės pateikimas (Comley, 1999). Socialinio darbo terminų žodynyje (Andrašūnienė, 2007) konsultavimas nusakomas kaip socialinio darbuotojo veikla, padedanti klientui suvokti ir spręsti jam svarbias problemas.

Psichologijos žodyne (1993) konsultavimo sąvoka nusakoma kaip psichologo teikiami žmonėms profesionalūs patarimai, paaiškinimai, rekomendacijos. Kočiūnas (1995) teigia, kad psichologinio konsultavimo reikia žmonėms, turintiems kasdienio gyvenimo sunkumų: santuokos ir šeimos, darbo, pasitikėjimo savimi stoka, mokymosi ir santykių mokykloje problemos, užmezgant ir palaikant tarpasmeninius santykius, sunkumai priimant sprendimus, įvairiausi konfliktai ir kitos sunkiai sprendžiamos situacijos. Šių problemų sprendimas – tai ir socialinio darbuotojo veiklos kasdienybė.

Socialinis konsultavimas yra dviejų kategorijų – **institucinis arba funkcionalus** (Gvaldaitė, Švedaitė, 1971). *Institucinis konsultavimas*, yra tuomet, kai socialinio darbo institucija užsiima vien konsultavimo veikla, kai socialinių darbuotojų specialybės profilis – teikti konsultacijas tam tikrų problemų srityje. Lietuvoje institucinis konsultavimas dar nėra labiau paplitęs. Institucinis konsultavimas turi prasmę tada, kai atsiranda tam tikra problemų sritis, kurių sprendimui neužtenka bendrųjų socialinio darbuotojo žinių, privalus specializavimasis, atveriantis galimybę kvalifikuotesnei pagalbai.

Funkcionalus konsultavimas reiškia, jog konsultuoti yra viena iš socialinio darbuotojo funkcijų, kurią jis atlieka šalia kitų savo funkcijų. Pavyzdžiui, socialinės globos namų socialinis darbuotojas ir šiuose namuose gyvenantis gyventojas vyksta kartu į kokią nors įstaigą, užsimezga pokalbis apie gyventojų pastarosios savaitės problemas. Prasideda konsultavimas. *Funkcionalus konsultavimas yra tada, kai konsultavimas suprantamas kaip viena iš socialinio darbuotojo veiklos funkcijų*, kurią jis atlieka šalia kitų svarbių užduočių (Gvaldaitė, Švedaitė, 1971). Funkcionalus konsultavimas yra dažniausia socialinio konsultavimo forma ir ji ypač svarbi, nes klientai gali sulaukti pagalbos tuo momentu, kai jos labiausiai reikia.

Be kitų funkcijų, socialinis darbuotojas klientą konsultuoja, jį išklausydamas, padėdamas susivokti savo problemų chaosą ir ieškant išeičių. Šis kontaktas su klientu ypatingas ne tik kaip emocinis jo palaikymas ir svarbių pokyčių garantija, tačiau ir kaip paties konsultanto asmenybei keliamų reikalavimų atitikimas.

Konsultavimo proceso efektyvumas priklauso nuo asmenybės ypatybių, profesinių žinių bei specialių konsultavimo įgūdžių. Reikėtų, kad minėtų sferų lygis būtų aukštas - tai lemtų efektyvią pagalbą klientui. R.Kočiūnas (1995), kalbėdamas apie efektyvų konsultavimo modelį bei konsultanto asmenybę, cituoja M.Balint ir E.Balint samprotavimus: „Žinių galima įgyti iš knygų ir paskaitų; įgūdžių – dirbant, bet jų kaina, jei asmenybė pati ryškiau nesikeis, visada turi būti ribota. Be asmenybės pasikeitimo, psichoterapija yra amatas, grindžiamas gerais norais; į profesionalų lygį jį pakelia asmenybės pokyčiai“.

Žinoma, šioje situacijoje kalbama apie psichoterapeuto asmenybę. Tačiau socialinis darbuotojas, teikdamas pagalbą kai kurioms klientų grupėms, turėtų dirbti labai panašiai, kaip psichologas ar psichoterapeutas. Kitaip neįmanoma įsivaizduoti, ką jis galėtų padėti suicidinių ketinimų turinčiam žmogui, nukentėjusiam nuo smurto, išgyvenančiam netektį ar nesantaiką šeimoje, apimtam depresijos ar patekusiam į krizę. Socialiniam darbuotojui dažnai tenka ir teks konsultuoti, skatinant patį klientą ieškoti išeičių, stiprinant jį dvasiškai. Todėl ir socialinio darbuotojo asmenybei, ne tik žinioms bei įgūdžiams, keliami dideli reikalavimai.

Empatija - tai svarbiausias konsultanto asmenybei keliamas reikalavimas. Empatija apima susitapatinimą su kitu asmeniu, tai maksimalus įsijautimas į kito žmogaus jausmus. Konsultantas jautriai ir tiksliai reaguoja į kliento jausmus ir potyrius, lyg tai būtų jo paties jausmai ar potyriai. Empatija padeda geriau suprasti klientą, suvokti, kas lieka jo nepasakyta ir bijoma pasakyti.

Artimai bendraujančiam su klientu socialiniam darbuotojui iškyla daugybė etikos reikalavimų (pvz., konfidencialumo, pagarbos klientui, nuoširdumo ir kt.)

Daugiausia prieštaravimų kelia reikalavimas rodyti **besąlygišką pozityvią pagarbą** klientui. Tai reiškia besąlygišką ir nevertinantį požiūrį į klientą, kad ir koks jis būtų. Pozityvi pagarba apima šilumą, simpatiją, rūpinimąsi, kliento vertinimą nesiekiant jo kontroliuoti, valdyti.

Pokalbiai su socialiniais darbuotojais praktikais patvirtina manymą, jog sudėtinga išlaikyti besąlygišką pozityvią pagarbą kai kuriems klientams (pvz., alkoholikams). Bet koku atveju svarbu pamatyti, kas slypi už kliento elgesio, kuriam nepritariama. Vadinasi, šis etikos reikalavimas glaudžiai susijęs su socialinio darbuotojo profesinėmis žiniomis, asocialaus elgesio psichologijos sampratomis, žiniomis apie psichinę gynybą. Visos minėtos ar čia nepaminėtos profesionalaus socialinio darbuotojo žinios praverčia geriau suvokiant kliento jausmus bei poelgių motyvus, o taip pat ir skatinant pokyčius.

Ne visada lengva išpildyti šį reikalavimą savo asmenybei, todėl tais atvejais, kai nepavyksta atsiriboti nuo savo neigiamų jausmų klientui (o tai trukdo būti nuoširdžiam su klientu), reikia klientą nukreipti ieškoti ieškos kitur.

Konsultavimo poreikio ir galimybių X socialinės globos namuose tyrimas

Tyrimo charakteristika. Siekiant ištirti konsultavimo poreikį ir galimybes X globos namuose, buvo apklaustos dvi respondentų grupės: 39 gyventojai ir 5 socialiniai darbuotojai. Gyventojų apklausai parengtas 17 klausimų anketos klausimynas, kurį sudaro 15 uždaro ir 2 atviro tipo klausimai. Iš sugrąžintų 39 anketų 37 buvo tinkamos analizei.

Socialiniams darbuotojams pateiktas 17 klausimų interviu klausimynas.

Tyrimo eiga:

1 etapas – prieš pradedant interviu, buvo paaiškinta tirama problema, tyrimo tikslas, tyrimo duomenų svarba.

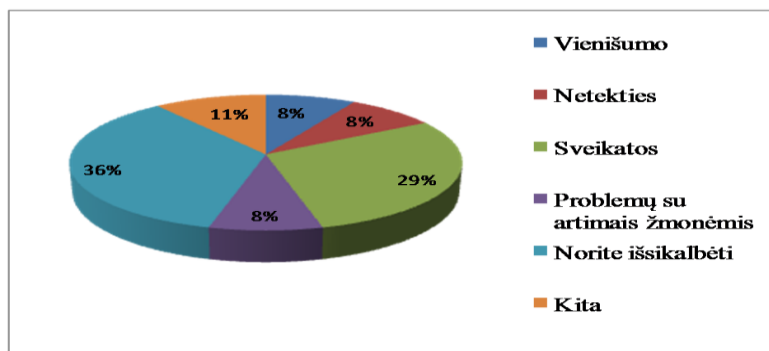
2 etapas – siekiant anonimiškumo, respondentai buvo perspėti, kad jiems prisistatyti nereikia, jiems leista pasirinkti patogų tyrimo laiką ir vietą X socialinės globos namuose.

3 etapas – numatytu laiku kiekvienam respondentui buvo pateikta 17 vienodų klausimų, atsakymus fiksuojant raštu. Diktofonas tyrimo metu nebuvo naudojamas, nenorint pažeisti respondentų konfidencialumo.

Anketinės apklausos rezultatai ir jų aptarimas

Tyrimas atskleidė, kad 40 proc. socialinės globos namų gyventojų iškilus problemai pirmiausia kreiptųsi į socialinį darbuotoją, kiti ieškotų pagalbos kreipdamiesi į draugus, kambario kaimynus ar šeimos narius. Toks rezultatas sukelia dvejopų apmąstymų: socialiniu darbuotoju pasitikima lyg ir labiausiai, tačiau daugiau nei pusė respondentų iškilus problemai kreiptųsi ne į jį. Tikėtina, kad tai lemia darbuotojų trūkumas, didelis jų darbo krūvis. Tokį išaiškinimą patvirtina respondentų atsakymas į klausimą, koku dažnumu dėl savo problemų jie kreipiasi į socialinį darbuotoją. Pasirodo, kad net 59 proc. gyventojų kreipiasi kartą per savaitę.

Atsakydami į klausimą „Dėl kokių problemų dažniausiai kreipiatės į socialinį darbuotoją?“ gyventojai atskleidė jiems svarbias problemas (žr. 1 pav.).

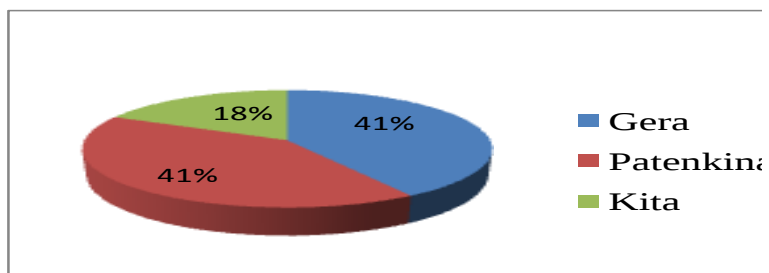
1 pav. Respondentų atsakymų apie tai, dėl kokių problemų dažniausiai kreipiasi į socialinį darbuotoją, pasiskirstymas

Labiausiai gyventojai (36 proc.) nori išsikalbėti su kitu žmogumi, kuris galėtų jį išklausti, patarti, reikiamu momentu paguosti, palaikyti emociškai. Vieništumo, netekties išgyvenimai ir problemos dėl santykių su artimais žmonėmis – rimto socialinio darbuotojo kaip konsultanto pasirengimo reikalaujančios problemos.

Atsakydami į klausimą „Bendraudami su socialiniu darbuotoju, ko Jūs tikėtės iš jo?“, gyventojai nurodė įvairius savo poreikius: naudingo patarimo (28 proc.), problemų išsprendimo (28 proc.), geresnio savęs ir savo problemų supratimo (24 proc.), kita, pvz., dėmesio (20 proc.).

Didžioji dalis (74 proc.) respondentų nieko nenori keisti bendraudami su socialiniu darbuotoju, tačiau 26 proc. apklaustų gyventojų pateikė įvairių pageidavimų, pvz., skirti daugiau laiko pokalbiams ir pan., neskubėti ir pan. Socialiniams darbuotojams būtų pravartu atsižvelgti į šias pastabas, kad globos namų gyventojus tenkintų teikiamos konsultacijos. Dauguma respondentų (69 proc.) nurodė, kad jiems pakanka socialinių darbuotojų skiriamo jiems laiko.

Respondentai buvo prašyti įvertinti savo būseną po pokalbio su socialiniu darbuotoju (žr. 2 pav.).

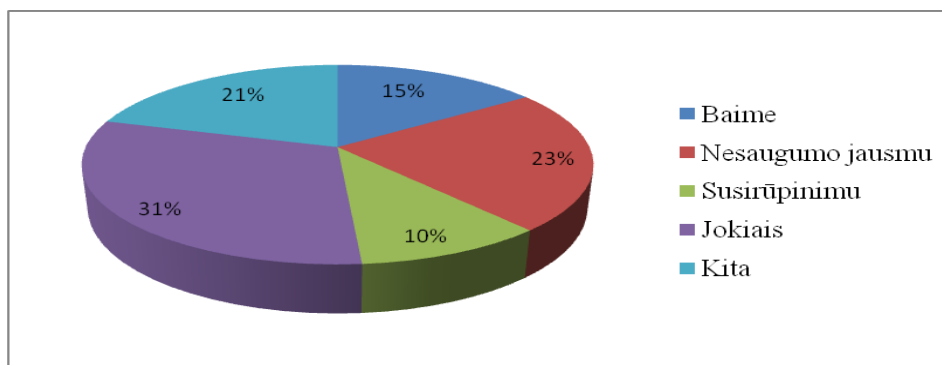

2 pav. Respondentų atsakymų apie tai, kokia būsena būna po pokalbio su socialiniu darbuotoju, pasiskirstymas

41 proc. respondentų savo būseną apibūdino kaip tik patenkinamą, likusioji (18 proc.) respondentų dalis nežinojo, kaip apibūdinti savo būseną. Tokie tyrimo rezultatai, kai nemaža dalis socialinės globos namų gyventojų po konsultacijos lieka tik patenkinamos ar sunkiai nusakomos būsenos, verčia ieškoti tokio rezultato paaiškinimo.

Į klausimą „Kokią Jums reikšmę turi pokalbiai su socialiniu darbuotoju?“ 62 proc. respondentų atsakė, kad „didelę, pasijaučiu daug tvirčiau“. 15 proc. respondentų teigia, kad jiems šie pokalbiai neturi jokios reikšmės, o 23 proc. respondentų buvo sunku pateikti kokį nors konkretų teikiamų konsultacijų vertinimą.

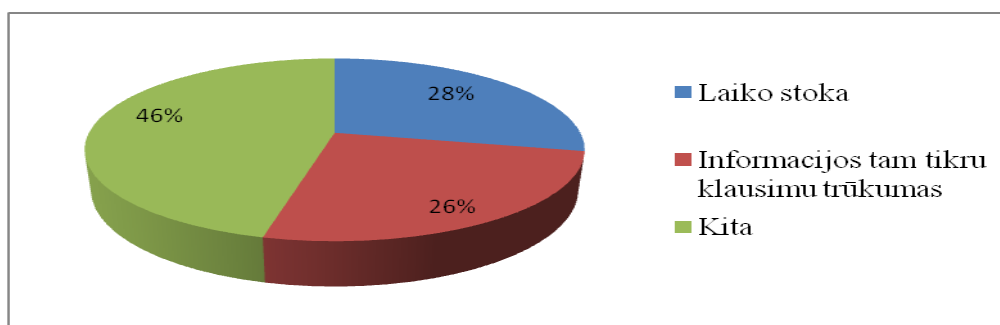
Kitas klausimas buvo suformuluotas taip: „Su kokiais sunkumais susiduriate vykstant pokalbiui su socialiniu darbuotoju?“ (žr. 3 pav.).

3 pav. Respondentų atsakymų apie tai, kokių sunkumų iškyla vykstant pokalbiui su socialiniu darbuotoju, pasiskirstymas

Tiktai trečdaliui respondentų konsultacijos su socialiniu darbuotoju vyksta sklandžiai, o didžiajai jų daliai iškyla tam tikrų negatyvių išgyvenimų. 21 proc. respondentų sunkumų kyla dėl negatyvių minčių apie save. Tai turėtų kelti įvairių apmąstymų: galbūt šiuos jausmus sukelia pati konsultavimo situacija, kai nagrinėjamos pakankamai sunkios problemos, galbūt socialiniai darbuotojai labiau apgalvotai turėtų kalbėtis su klientais, neskatindami jų kaltės jausmo ar savęs menkinimo idėjų.

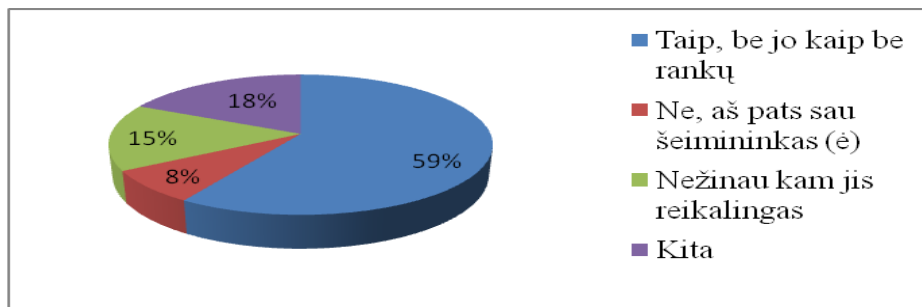
Atsakydami į klausimą „Kokių apribojimų ar trūkumų turi vykstantys pokalbiai su socialiniu darbuotoju?“, gyventojai pateikė požiūrį (žr. 4 pav.).

4 pav. Respondentų nuomonių apie tai, kokius apribojimus ar trūkumus turi vykstantys pokalbiai su socialiniu darbuotoju, pasiskirstymas

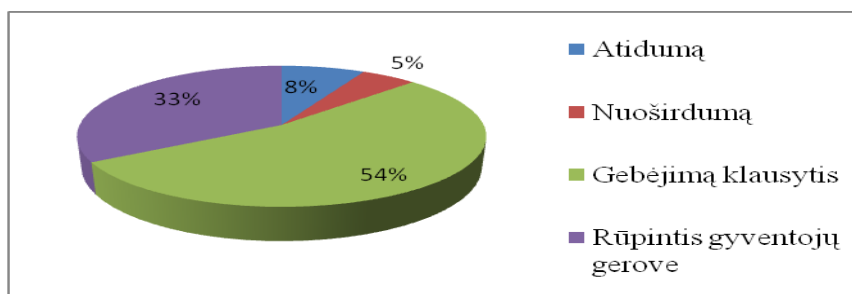
Beveik trečdaliui (28 proc.) apklaustųjų gyventojų vykstantys pokalbiai pasirodo esantys per trumpi, 26 proc. respondentų trūksta informacijos tam tikru klausimu, 46 proc. respondentų įvardijo daug kitų priežasčių (neišsprendžiamus nuolatinius konfliktus tarp kambario kaimynų, finansines, buitines, teises problemas ir kt.). Tokie atsakymai gali būti sąlygoti socialinės globos namų gyventojų lūkesčių greitai išspręsti kiekvieną savo problemą, kas retai kada būna realu. Socialiniai darbuotojai konsultuodami turėtų paaiškinti, kokio rezultato galima tikėtis iš konsultavimo, kas gali būti pasiekta paties dėl konsultavimo sustiprėjusio asmens pastangomis.

Anketos klausimu buvo siekta išsiaiškinti, ar socialinės globos namų gyventojams reikalingas socialinis darbuotojas, gebantis juos išklausti. Apžvelgus tyrimo rezultatus matyti, kad daugiau nei pusei (59 proc.) respondentų toks socialinis darbuotojas atrodo labai svarbus, maža dalis (8 proc.) respondentų teigia, kad jiems nėra reikalingas socialinis darbuotojas, 15 proc. gyventojų nežino, kam jis yra reikalingas, likusioji apklaustųjų dalis (18 proc.) atsakė, kad neturi nuomonės šiuo klausimu (žr. 5 pav.).

5 pav. Respondentų atsakymų apie tai, ar reikalingas gebantis išklausyti socialinis darbuotojas, pasiskirstymas

Kitas anketos klausimas - „Kokias socialinio darbuotojo, kaip gebančio išklausyti globos namų gyventojus, svarbiausias savybes išskirtumėte?“ (žr. 6 pav.).

6 pav. Respondentų nuomonių apie svarbiausias socialinio darbuotojo savybes pasiskirstymas

Pusei (54 proc.) apklaustųjų globos namų gyventojų svarbiausia socialinio darbuotojo savybė – tai gebėjimas klausytis. Kitai daliai (33 proc.) svarbu, kad socialinis darbuotojas rūpintųsi gyventojų gerove, dar vienai grupei gyventojų (8 proc.) – atidumas. Mažiausiai svarbi savybė – nuoširdumas (5 proc. respondentų). Kiek stebina pastarasis tyrimo rezultatas, tačiau tai nereiškia, kad respondentai apskritai nevertina nuoširdumo – tiesiog kitos socialinio darbuotojo savybės respondentams atrodė svarbesnės.

Interviu rezultatų analizė

Apibendrinti respondentų atsakymai į interviu klausimus atskleidė, kad visi apklausti socialiniai darbuotojai konsultavimą laiko svarbiu jų darbo metodu, kurį jie taiko kiekvieną dieną, tam skirdami dažniausiai pusę darbo dienos. Net ir norėdami pokalbiams su gyventojais skirti daugiau laiko, jie to negali padaryti, nes socialiniai darbuotojai turi daugybę kitų darbų, kurių atlikimas užtrunka daug laiko. Socialinių darbuotojų teigimu, dauguma socialinės globos namų gyventojų noriai konsultuojasi iškilus problemoms, tačiau yra tokių asmenų, kurie nenori kalbėtis, „nebent reikia, tuomet jiems galima suteikti tik minimalią pagalbą“. Atsakydami apie problemas, dėl kurių gyventojai kreipiasi į socialinius darbuotojus, respondentai teigia, jog kreipiamasi dėl netekties, vienišumo, pašlijusių santykių su artimais žmonėmis, noro ir neturėjimo su kuo išsikalbėti, nerimo dėl pablogėjusios sveikatos. Respondentai klientų lūkesčius, susijusius su konsultavimu, apibūdina kaip norą gauti palaikymą, gauti naudingų patarimų, pagalbą sprendžiant tam tikrą iškilusią problemą, pasiūlant keletą sprendimo variantų, geresnį savęs ir savo problemų supratimą. Pokalbiai su socialiniu darbuotoju, respondentų nuomone, gyventojams turi didelę reikšmę, nes po jų gyventojai jaučiasi „dvasiškai stipresni, emociškai saugesni, ramesni“, „tarsi nusimeta naštą nuo pečių“, „bet tik tada konsultavimas gyventojui yra naudingas, kai jis pats kreipiasi į socialinį darbuotoją, savo noru, o ne priverstinai ateina“.

Paprašyti apibūdinti įvairaus amžiaus gyventojų konsultavimo skirtumus, respondentai išreiškė nuomonę, kad pagyvenusių žmonių nuo kitų amžiaus tarpsnių žmonių konsultavimą kiek skiria kreipimosi priežastys: pagyvenę žmones dažniau kreipiasi dėl smulkmenų, kambaryje tvyrančios netvarkos, dėl to kylančių konfliktų, pablogėjusios sveikatos ir kt., o jauni žmonės – taip pat dėl kylančių konfliktų, finansinių, teisinių reikalų ir kt.

Kaip parodė atsakymai į interviu klausimus, socialiniai darbuotojai, konsultuodami socialinės globos namų gyventojus, susiduria su įvairiais sunkumais: teisinių žinių stygiumi, tenka įveikti gyventojų nesaugumo, baimės, neigiamo požiūrio į save ir aplinkinius žmones jausmus, „stengtis įtikinti gyventojui, kuris nenori konsultuotis, atėjo vedamas ne savo noro, o tik iš reikalo“. Dar vienas sunkumas - tai, kad „reikia gyventojui nuolat priminti ir aiškinti problemos sprendimų būdus“. Respondentai teigia, jog konsultuodami socialinės globos namų gyventojus nejaučia jokių apribojimų, neįžvelgia neįveikiamų trūkumų, todėl yra visos galimybės patenkinti gyventojų konsultavimo poreikius. Visi apklaustieji socialiniai darbuotojai teigia turintys konsultavimui tinkamą aplinką, t.y. atskirą kabinetą, priklausomai nuo situacijos – holą.

Kaip parodė respondentų atsakymai, kontaktui su klientu palaikyti naudojami labai įvairūs konsultavimo būdai: padrąšinimas, nuraminimas, tylos pauzių išlaikymas, klausimai. Respondentai teigia, kad šiuos būdus naudoja „priklausomai nuo gyventojų būsenos: jei labai įsiaudrinęs, naudojamas nuraminimas, padrąšinimas“. „Esminis efektyvus konsultavimo instrumentas – tai aktyvaus klausymosi pasitelkimas į pagalbą, išklausanč ir norint geriau pažinti gyventoją ir jo problemas. Be to, tam yra taikoma klausimų uždavimo technika, norint suprasti, ką pasakoja gyventojas, atskleisti jo jausmus, „sužadinti“ emocijas. O visą darbą apvainikuoja verbalinės kalbos „skaitymas“. Šie atsakymai leidžia manyti, kad socialiniai darbuotojai žino daugelį konsultavimo technikų, geba jas taikyti konsultuodami, kas sudaro galimybę patenkinti klientų poreikius.

Paklausti apie konsultavimo būdus, kuriuos sunkiau taikyti socialinės globos namuose, respondentai pateikė kiek skirtingus atsakymus: informacijos teikimas, nes kartais jos trūksta; uždarieji klausimai, nes tuomet gauni trumpą atsakymą; jausmų atspindėjimas ir apibendrinimas, nes tai daryti sunku; internetinis konsultavimas, nes nėra tikro kontakto su žmogumi, negalima pajusti jo neverbalinės išraiškos.

Visi respondentai teigia, kad nėra jokių trukdžių konsultuoti socialinės globos namų gyventojus. Vienas respondentas į šį klausimą reagavo tokiu atsakymu: „Tereikia nusiteikti bendravimui su žmogumi, būti jam draugu, leisti gyventojui pačiam nuspręsti, kas jam būtų geriau“.

Apklaustieji socialiniai darbuotojai išskyrė būdus, kaip būtų galima pagerinti konsultavimą socialiniame darbe: gebėti pagelbėti žmogui, mokėti išklaudyti, nepertraukti jo minčių, rasti laiko bendravimui, skirti dėmesio, atidumo, pasirūpinti juo jam taip reikiamu momentu.

Tam pasitelkiami į pagalbą įvairūs konsultavimo būdai: pokalbis, nuoširdus ir atviras bendravimas, individualaus ir grupinio konsultavimo taikymas.

Išvados

1. Konsultavimas - svarbus socialinio darbo metodas, reikalaujantis socialinio darbuotojo tinkamo teorinio pasirengimo, reikiamų asmeninių savybių bei praktinių konsultavimo įgūdžių. Socialiniame darbe didelę įtaką lemia socialinio darbuotojo konsultanto vaidmuo. Jo užduotis - kartu su klientais išsamiai išnagrinėti probleminę situaciją, nustatyti galimus sprendimo variantus, į problemos sprendimo procesą įtraukiant patį klientą.

2. Ištyrus konsultavimą Utenos socialinės globos namuose, galima daryti išvadas, kad:

- socialinių darbuotojų naudojamas konsultavimo metodas suteikia galimybę patenkinti su konsultavimu susijusius socialinės globos namų gyventojų poreikius;
- socialiniai darbuotojai žino savo klientų poreikius, problemas, lūkesčius dėl konsultavimo tikslų ir stengiasi padėti jiems išsipildyti;
- socialinės globos namų gyventojai kreipiasi į socialinį darbuotoją dėl įvairių jiems iškilusių problemų: dėl netekties, vienišumo, problemų su artimais žmonėmis, noro išsikalbėti;

- po pokalbių su socialiniais darbuotojais gyventojai jaučiasi dvasiškai stipresni, emociškai saugesni bei ramesni;
- socialiniai darbuotojai turėtų analizuoti nemotyvuotų ir neigiamai vertinančių socialinių darbuotojų kaip konsultantų vaidmenį socialinės globos namų gyventojų nuomones, kad šie asmenys neprarastų galimybės gauti konsultanto pagalbą įveikiant savo kasdieninio gyvenimo, elgesio, santykių problemas.

Naudota literatūra ir šaltiniai

1. Gvaldaitė L., Švedaitė B. (2005). Socialinio darbo metodai. Vilnius: Vilniaus universitetas.
2. Butkevičienė R. (2010). Socialinio darbo interviu. Vadovėlis. Kaunas: KMU leidykla.
3. Pileckaitė-Markovienė M. (2010). Individualus psichologinis konsultavimas. Vilnius.
4. Comley M. (1999). Mokykimės klausyti. Konsultavimo įgūdžiai pagyvenusių žmonių padėjėjams. Kaunas.
5. Andrašiūnienė M. (2007). Socialinio darbo terminų žodynėlis. Vilnius: Ciklonas.
6. Psichologijos žodynas (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
7. Kočiūnas R. (1995). Psichologinis konsultavimas. Vilnius: Lumen.
8. http://skc.vdu.lt/downloads/prof_orient/profesines_karjeros_planavimo_gebejimu_ugdymo_d_metodika.pdf
9. Leliūgienė I. (2003). Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas. Kaunas: KTU technologija.
10. Sutton C. (1999). Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija. VU.
11. Večkienė N., Bikmanienė R., Jagelavičius A. ir kt. (2002). Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos: mokomoji knyga. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas.
12. Vaikų psichologinis konsultavimas (1999). Valstybinis psichikos sveikatos centras. Vilnius: Presvika.
13. Kardelis K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Šiauliai.
14. Socialinis darbas. Profesinės veiklos įvadas. (2004). VU.
15. Tarptautinių žodžių žodynas (1985). Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija.
16. Socialinio darbo pradžiamokslis (2004).
17. www.i-manager.lt/upload/201011/Intervencijaizmoniusaveikas.ppt
18. http://www.medicina.lt/index.php?B1=Filtruoti&action=ieskoti&page=imones&filtruoti=1&Kiek=20&q=&Firm=&adresas=&Veikla=&veikla_id=100199075&filialai=&parent_id=&rajono_id=&zemelapis=
19. <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3010211&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=3767&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>
20. <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3010211&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=3767&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>

CONSULTING IN SOCIAL WORK: THE DEMAND AND POSSIBILITIES OF CONSULTING IN SOCIAL CARE HOME

Summary

The theme of consulting in social work is actual for the reason that while communicating in various institutions with social workers, the different their views to consulting often appears. Practical social workers often consider the consulting as a applicable method of other

specialists (for example, psychologists). The change of individual situation and effective solution of the problems is the aim of consulting. It is the dialogue between social worker and client, interpersonal reaction, which will be effective when necessary physical and emotional conditions will be guaranteed and proper consulting techniques will be applied. Consulting composes significant part of social workers work, though differs from psychological consulting on that score that often simple conversation with client becomes serious process of consulting.

The aim of this article is to analyze the demand of consulting and the possibilities of its use in X social care home. Investigation was carried out using the method of questionnaire, interviewing the residents and social workers of the X social care home.

Investigation revealed that the residents of social care home apply to social workers for various arisen problems: bereavement, loneliness, problems with the relatives or need to talk to someone. From social workers they expect the help to solve emerging problems, they want to get support and useful advices. The other part hope better to understand themselves and own problems, solve them during the consultations. After the conversation with social workers, residents feel spiritually strengthened, emotionally safer and peaceful. Social workers understand the requirements of social care home residents and through consulting try to satisfy them.

Key words: counsulting, counsulting techniques, consultant, active listening, questions, encouragement, reassurance, generalization

Zita Ribokienė

Utenos kolegijos lektorė. ribzita@gmail.com

EMPATHY AS A CRITERION FOR SOCIALLY EMOTIONAL UPBRINGING

Dr. Inta Čamane
Baltic International Academy
Latvia

Abstract

Empathy is a feeling of somebody else's emotional experience and verbal or non-verbal response reaction. Empathy is co-feeling. It is not sharing one's experience and sensation. Listening to emotions of other people, it is possible to understand their sensitivity and tendencies and to be their support, but most of all to comprehend their needs. Research usually reflects coherence between the level of empathy intensity and behaviour. Subjects with a high empathy level often employ altruistic way of interaction anticipating improvement of partner's condition and contact with him/her. And vice versa, subjects with a low empathy level prefer a selfish way of interaction by using others for personal objectives and thus deteriorating communication and interrelation between people.

Key words: empathy, emotions, co-feeling, communication factors.

The aim of the study – promote the comprehension of empathy as a criterion of socially emotional upbringing.

Materials and methods

The theoretical methods: theoretical analysis of pedagogical and psychological literature about empathy. The empirical research methods: self-experience analysis.

Results

Empathy is a feeling of somebody else's emotional experience and verbal or non-verbal response reaction. Empathy is co-feeling. It is not sharing one's experience and sensation. Listening to emotions of other people, it is possible to understand their sensitivity and tendencies and to be their support, but most of all to comprehend their needs.

Social trust is built with some basic means which can be called communication factors that have to be observed in order to establish mutual contact and confidence.

- Touch – an impulse made by the touch sends a message about care and trust.
- Loudness of the voice – low tones attract more attention than loud ones. Attention is given to a louder timbre (not yelling but a slightly raised voice, so that one is heard).
- Handshake – many people judge sensitivity by a handshake.
- Eye contact – the stabler eye contact, the stronger the tie between two people.
- Facial expression – the more expressive a person's face, the more people would be willing to form emotional ties with. By all kind of mimicry, for instance, by smiling, using affirmative expression, one shows that the other's ideas are acceptable.
- Body language – the more it reflects the person in communication, the stronger contact will be established.
- Gestures – the more one uses gestures to show positive attitude, the better.

Research usually reflects coherence between the level of empathy intensity and behaviour. Subjects with a high empathy level often employ altruistic way of interaction anticipating improvement of partner's condition and contact with him/her. And vice versa, subjects with a low empathy level prefer a selfish way of interaction by using others for personal objectives and thus deteriorating communication and interrelation between people.

People with prevailing destructive forms in interaction possess the following qualities.

- Mimicry deficiency, especially that of happy and angry faces.
- Weak ability to allude to experience of others.
- Weak ability to recognize emotional condition by facial expression of others.
- Inability to separate their own experiences from those of the others. (Houston, Doan, 1996).

In research directed towards stating the empathy qualities that influence interaction, attention is paid to such parameters as modality, sign, level of empathy development and precision.

D.A.Houston carried out experiment that proved the need to enumerate modality of emotional state which is paramount in developing of burdened / non-burdened communication. He concluded that empathy characterized as narrow-mindedness will leave negative influence on communication. Narrow-mindedness of empathy expresses itself in wanting or fall in empathy intensity. For instance, a person under stress will only empathies with the others under stress, and a sad person – only with sad one. Thus given empathic qualities limit communicative circle of an individual.

Meeting people undergoing unknown, for a subject, emotional states, he/she may demonstrate a low empathy level that leads to conflicts in communication. (Houston, 1997).

Some research outcomes can supply an idea as to the subject's empathy parameters that influence the process of communication and its results. For instance, N.J. Sardzavelladze considers that efficiency of upbringing depends on the capability of an educator "to emotionally relate" to the inner world of a student and, vice versa, the capability of a scholar to integrate psychologic conditions. (Cornelius, 1897).

The work of O.V. Allahverdova and others stresses the importance of communicative interaction that influences developmental level of participants' emotional reflection ability. (Анохин, 1964). In this turn G.I. Metelsky (Barber, 1976) remarks that highly developed empathic ability of student group organizers help them to have a quick grasp of interactions among people, to find a common language with them in different situations, to choose the democratic leadership style. In other words, the above-mentioned research states that mutual empathy or conformity of empathy sign and highly developed empathy level enables, efficient communication and process of upbringing. The research results showed that suitable social recognition that influences success in communication can be reached at the expense of rational cognition scheme which sets into motion abilities of predictability and assessment of personality qualities. A low level of some abilities can be compensated by a high level of abilities secured by mental process of the other side.

More successful in interpersonal communication are the subjects being able to interpret non-verbal behaviour not only as another person's socio-psychologic process that disarrange the dyad (a form of interaction).

Interpersonal communication is improved by individual's ability to orient expression interpretations of others towards their emotional condition, relations and intellectually – free agency processes. Less successful in communication are those to whom ability of interpreting behaviour manifestation of others presents itself through emotionally – assessing opinions, characterized by lack of objectivity and prevailing subjectivity.

Thus, basic parameters of empathy like socially psychological qualities that determine coming into existence of burdened / non-burdened communication express:

- Emotional experience at a certain degree for empathy subject and object.
- Other emotional conditions as to their behaviour, level of precise recognition.
- Level of limited modality of empathy as emotional condition of another person.
- Development level of different empathy component conformity.
- Adequate development level of one's emotional conditions in response to the other's experiences and thoughts. (Языков, Зайцев, 1990).

Analysis of the research came up with mutual connection of empathy as a socio-psychological system of personality features and connections. The first approach states that a system of attitude sets in as a precondition to development of empathy expression and subsequently,

its functions in action. A researcher, supporter of such approach, has his interest based on two themes. One is connected with mutual contiguity of upbringing in the original family and a child's empathy disposition. The first to research the theme was A. Vallons (Эльконин, 1995). He researched empathy from a point of view of a child's emotional development. He stressed the importance of expression of parents' emotional closeness to a child in the way that exactly the need for emotional contact is dominant in the first stages of ontogenesis. Later on it lets the child learn to realize and share experiences of a contact partner, foresee the consequences of its own behaviour.

Contemporary research accentuates a specifying interaction between parents and children, its influence on empathy in children. For instance, according to the data collected by English and American psychologists, children with a high level of empathy expression grow in the families where parents favour expression of their children emotions, understand their feelings, take part in their activities, voice maximums confidence, warm-heartedness and love, explain norms of virtue to them, teach ethical emotions (T.P. Gavrilova, N. Eisenbergs, M. Šallere, R. Fabs, D. Bustamante, R. matijs, R. Šels, K. Rouds). (Александровский, 1976).

Research about negative factors in the upbringing process in the family has proved that delay in development of empathy and its deformation in a child occur if its self actualization is not satisfied and if a child meets with sexual abuse from adult family members. In such cases a child has a low sympathy and empathy ability. Empathy deformation manifests itself by a diminishing ability to react empathically to the feelings repressed by others (E.I. Nikolajeva, V.P. Kupčiks, A.M. Safonovs, L.A. Sullivans, S.W. Kirkpatriks, P.M. Makdonalds). (Анохин, 1964).

It is to be said that there exists also research the results of which conclude that the child's negative experience in its first family has a bearing to slowing down its empathy development. In a small number of cases, the distressing situations experienced in one's childhood may turn out to influence development of empathy in a positive way. At the same time in a great number of cases distressing situations experienced by a child hinder shaping of ability to react empathically (W. Ickes). (Ickes, 2009)

N.S. Kurek views modes of relations acquired in the parent family and connects them with communication disorders between children and parents, leading to emotional draining and low perception of their children feelings. A number of such relations include overpowering relations, manipulation, imposition, controlling etc. The results of the research showed that deformation of empathy in children express itself as declining of perceiving precise reaction of parents' negative emotions. It has a protective function shielding a child from awareness of parents' negative attitude towards it. (Decety, Ickes, 2009).

Another theme concerns research of a content of human relationship system and a person's empathic quality interrelation. Relationship between empathy object and social needs of an individual is accentuated. On the one hand, there exists point of view that influence of a subject relations with an empathical object will manifest itself only in corresponding attitude of modality and values, not having an impact on the level and depth of empathy development. (Анохин, 1964). On the other hand, it is considered that true interest, understanding of another person's significance and value that does not allow estrangement and indifference to partner's personality, favour empathical expression, whereas the attitude including estrangement and indifference as to partner's personality, decreases efficiency of empathy (A.B. Orlovs, M.A. Hazanova, G. Barets-Lenards). (Анохин, 1964).

More attention analyzing social needs that influence expression of empathy is given to the need of self actualization. Understanding of it differs. For instance, A.A. Rojaks considers that stressing the need of self actualization may lead to more infrequent expression of empathy. (Языкова, Зайцев, 1990).

Thus researchers see a connection between empathy and relation system in it; relations are the main factor advancing shaping and expression of empathy. A low level of empathy and infrequent reaction cases determine both – a negative shade of a personal attitude and the same one from another party. In such cases inaccurate understanding of strange experience protects the individual from a severe emotional shock.

There is another point of view that interprets empathy as a specific mode of relations. It possesses the same communicational functions as relations. Asmalov (Асмалов, 2002.), whose deduction was based on research comparing conceptions of empathy worked out in the framework of a series of schools of psychotherapy, came to a conclusion that by the term “empathy” a kindred notion was meant and a great significance pressed on relations towards another person (empathy object). In this case empathy is understood as totality of relations including gratitude, help, understanding, warm-heartedness, intimacy, non-conditional positive attitude towards a communication partner. In this turn, L. Moreno determines empathy as one-sided totality of relations directed to another person that is characterized by positivism/positive attitude. (Johnson, Read, Emunah, Renée, 2009).

V.V. Znakov (Языкова, Зайцев, 1990) agrees that empathy is a positive attitude towards the other person. He also considers that empathy reveals itself through positive attitude to another person. Thus V.V. Znakov stresses the possibility that empathic attitude may comprise subject's negative or neutral reaction to feelings and experience of one's partner at a given moment.

In their work A.A. Bodaleva and T.P. Kastanova point out that a high level of empathy creates interest and opinion as to the empathy object, as well as fear to offend others. At the same time, a lot empathy level contributes to egocentric, demanding attitude and unresponsiveness in correlation with others. (Бодалев, 2001).

Another group of researchers (T.P. Gavrilova) (Бодалев, 2001.) turns attention to the quality of conditions of empathy influence towards others. Researchers at home and abroad have proved that empathy dominance in its co-feeling form in the end establishes carelessness, inattentiveness, alienation, fear etc., while empathy in its compassion form leads to warm-heartedness, trust, care, overtness, support in actualization of attitudes towards empathy object.

V.V. Boiko (Бойко, 1990.) mentions a protective function of empathy. Empathy helps to overcome psychological protection of the empathy object. Analysis of protective function has been mentioned also in T.P. Gavrilova's (Бодалев, 2001) research. She considers that empathy allows to regulate a distance participants of interpersonal contact, increasing protection from too strong emotional experience of the other person.

Analysis of emotional and cognitive empathy role in connection with disposition to violence was conducted in other research. (Barrett-Lennard, 2007). Study objects were criminals and people with a high level of aggressiveness. The data let draw conclusions that a tendency to violence is a result of emotional and cognitive empathy component disturbance manifesting itself in distortion of ability to recognize and imitate mimicry, as well as co-feel the same experiences. Low emotional and cognitive empathy development alongside with other factors determine aggressiveness in a person's behaviour.

Thus, if empathy is characterized by a high level of development (for instance, prosocial empathy), it may perform the function of delaying negative expression of action towards another person which leads to non-burdened communication.

If empathy level is primitive (a subject is not able to emotionally respond to the other's experience, cannot predict one's actions and identify one's emotional state, empathy loses the function of preventing negative relationships, thus leading to burdened communication. Empathy also cannot prevent burdens in communication if a chance of possible aggressive actions is either very high or very low. In other words, as remarked by V.N. Mjasicev, empathy manifests itself as a catalyst in communication interaction and forms, of constructive communication. For the psychology of burdened communication the following is important:

- Empathy as qualities of a socially-psychological quality of an individuality performs its functions according to its components and communication parties;
- Mode and level of empathy determine the pace and results of socially-perceptive processes, choice of communication and interaction forms in communication process;
- Existence of several approaches as to determination of mutual links between empathy and attitude of subject communication.

The following integral empathy qualities are important in determining subject attitude system in communication and interaction situations:

- Degree of adequacy of empathy subject and object experience;
- Level of precision of other individuals' emotional state as to their behaviour;
- Degree of restriction of empathy modality of other individual's emotional state;
- Conformity of development level of empathy components;
- Degree of adequacy of one's emotional expression towards experiences and thoughts of another person. (Мясищев, 1956)

Conclusion

1. Empathy of burdened communication subjects manifests itself:

- in emotionally affecting the partner's situation, feeling contrasting experiences as to modality.
- they interpret partner's emotional condition with a negative touch and in a distorted manner, particularly for female gender.
- in communication they demonstrate not adequate verbal reactions to the partner's experiences.

2. Empathy of non-burdened communication subjects manifests itself:

- in emotional reply to the experiences of their communication partner, having equal type of modality feelings.
- they interpret adequately emotional state of any modality regardless of a partner's gender, demonstrate adequate reaction of verbal and non-verbal experiences.
- non-burdened communication subjects show precision, stableness and unlimited empathy in the burdened interaction situations, regardless of the task, partner's gender and modality of a situation.

References

1. Barrett-Lennard, G.T. (2007). *The relational foundations of person-centred practice*. In M.Cooper, P.F.Schim, M. O'Hara, & G.Wyatt (Eds), *The Handbook of person-centred psychotherapy and counselling* (123-139). Houndmills (UK) & New York: Palgrave Macmillan.
2. Cornelius, H. (1897). *Psychologie als Erfahrungswissenschaft*. Leipzig, 1897. Krueger F. *Der Begriffes absolut als Grundbegriff der Moral-philosophic*. Leipzig, 1898, Krueger F. *Beobachtungen an der Zweiklassigen – Philos. Rapy (Stud. XVI (1900), S.307-379, 568-603*.
3. Decety, J., & Ickes, W. (Eds.) (2009). *The social neuroscience of empathy*. Cambridge, MA: MIT Press.
4. Houston, D.A. (1997). *Why people do (or don't) get involved in collective action: A review of Kelly and Breinlinger, The Social Psychology*, 42, 1089.
5. Houston, D.A., & Doan, K.A. (1996). *Comparison of paired choice alternatives and choice conflict. Applied Cognitive Psychology*, 10, 125-135.
6. Ickes, W. (2009). *Strangers in a strange lab: How personality shapes our initial encounters with others*. New York: Oxford University Press. (Chapter 7).
7. Johnson, David Read; Emunah, Renée, eds. (2009). *Current Approaches in Drama Therapy (2nd ed.)*. Springfield, IL: Charles C. Thomas. p. 394.
8. Александровский Ю. (1976) *Состояние психической дезадаптации и их компенсация*. Москва.

9. Анохин П.К. (1964) *Эмоции* // Большая медицинская энциклопедия. 2-е изд., т. 35, с.339-367.
10. Бойко В.В. (1996) *Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других*. Москва: Информационно-издательский дом "Филихъ"
11. Мяцищев В.Н. (1956) *Структура и отношение человека к действительности. Докл. на совещании по вопросам психологии личности*. Москва.
12. *Рабочая книга практического психолога: Пособие для специалистов, работающих с персоналом*. Под ред. Бодалева А.А., Деркача А.А. Лаптева Л.Г. (2001) Издательство: Изд-во Института Психотерапии.
13. Эльконин Б.Д. (1995) *Введение в психологию развития*. Москва.

As.prof., dr.paed. Inta Čamane
Baltic International Academy
Jaunā iela 44, Jēkabpils, LV-5201
E - mail: direktors@jk.bsa.edu.lv

REIKALAVIMAI PUBLIKUOJAMIEMS MOKSLO TAIKOMIESIEMS DARBAMS ŽURNALĖ „SOCIALINĖ SVEIKATA“

1. Straipsniai rengiami lietuvių, anglų, rusų, latvių, lenkų kalbomis. Autorius atsako už teksto kalbą ir straipsnio redagavimą.

2. Rekomenduotina straipsnio struktūra:

- straipsnio pavadinimas
- duomenys apie autorių (autorius): vardas pavardė, institucija
- santrauka (problema, tikslas, pagrindiniai rezultatai) ir raktažodžiai originalo kalba
- straipsnio tekstas
- literatūros sąrašas
- santrauka ir raktažodžiai anglų kalba
- autoriaus (autorių) kontaktiniai duomenys (adresas susirašinėti)

3. Techniniai straipsnio rengimo reikalavimai:

3.1. Straipsnio formatas ir stilius:

- Teksto redaktorius – Microsoft Word.
- Šriftas – Times New Roman, 12 pt.
- Puslapio formatas – A4.
- Puslapio paraštės - 20 mm.
- Tekstas rašomas 1 intervalo eilėtarpiu.
- Lentelės, paveikslai, nuotraukos maketuojami puslapio viduryje, ne didesni nei nustatytos paraštės.
Literatūros nuorodos turi būti nuoseklios, t. y. sudarytos pagal tą pačią sistemą visame straipsnyje.
- Literatūros sąrašas turi būti parengtas taip, kaip yra įprasta šiuo metu daugelyje mokslo sričių.

3.2. Straipsnio medžiaga pateikiama šia tvarka:

- Straipsnio pavadinimas originalo ir anglų kalba (didžiosiomis, Bold, centrinė lygiuotė)
- Autoriaus vardas, pavardė (Bold, centrinė lygiuotė)
- Institucija (centrinė lygiuotė)
- Straipsnio santrauka originalo kalba (apie 500 spaudos ženklų, abipusė lygiuotė)
- Raktažodžiai (kairioji lygiuotė)
- Straipsnio turinys: įvadas, teorinės įžvalgos, tyrimo rezultatai ir interpretacija, išvados (abipusė lygiuotė)
- Literatūros sąrašas (abipusė lygiuotė)
- Santrauka anglų kalba (apie 500 spaudos ženklų, abipusė lygiuotė)

4. Straipsnius recenzuoja redakcinės kolegijos paskirtas recenzentas.

5. Leidinyje publikuojami redakcinės kolegijos atrinkti straipsniai.

6. Straipsnių rekomenduojama apimtis – iki 6-8 psl., maksimali apimtis – 1 sp.l. Straipsniai neturi būti kur nors kitur anksčiau skelbti.

7. Pirmumą publikuoti leidinyje turi leidinio rėmėjai.

Autoriai savo straipsnius redakcijai gali siųsti el. paštu: info@socialinisdarbas.lt

ISSN 2351-6062

SOCIALINĖ SVEIKATA

SOCIAL HEALTH

2014 Nr.1

Viršelio autorius Matas Paškevičius

Išleido VšĮ Reabilitacijos technika

S.Daukanto g. 16, LT-28242 Utena

www.socialinisdarbas.lt

El. p. info@socialinisdarbas.lt